

Polish journal of science

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

№35 (2021)

VOL. 2

ISSN 3353-2389

Polish journal of science:

- has been founded by a council of scientists, with the aim of helping the knowledge and scientific achievements to contribute to the world.
- articles published in the journal are placed additionally within the journal in international indexes and libraries.
- is a free access to the electronic archive of the journal, as well as to published articles.
- before publication, the articles pass through a rigorous selection and peer review, in order to preserve the scientific foundation of information.

Editor in chief – J an Kamiński, Kozminski University

Secretary – Mateusz Kowalczyk

Agata Żurawska – University of Warsaw, Poland

Jakub Walisiewicz – University of Lodz, Poland

Paula Bronisz – University of Wrocław, Poland

Barbara Lewczuk – Poznan University of Technology, Poland

Andrzej Janowiak – AGH University of Science and Technology, Poland

Frankie Imbriano – University of Milan, Italy

Taylor Jonson – Indiana University Bloomington, USA

Remi Tognetti – Ecole Normale Supérieure de Cachan, France

Bjørn Evertsen – Harstad University College, Norway

Nathalie Westerlund – Umea University, Sweden

Thea Huszti – Aalborg University, Denmark

Aubergine Cloez – Université de Montpellier, France

Eva Maria Bates – University of Navarra, Spain

Enda Baciú – Vienna University of Technology, Austria

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

Wojciecha Górskiego 9, Warszawa, Poland, 00-033

email: editor@poljs.com

site: <http://www.poljs.com>

CONTENT

AGRICULTURAL SCIENCES

Mardasova E.

PROSPECTS FOR THE USE OF UNMANNED TRACTORS
AND COMBINES IN AGRICULTURE: OPPORTUNITIES
AND CHALLENGES 3

Mikhailov P.

LABORATORY GERMINATION AND SOIL CATEGORIES
OF POTENTIAL OPPORTUNITIES GERMINATION OF
SEEDS (POGS) OF PINE-TREES, THEIR IMPORTANCE
AND APPLICATION 3

CULTUROLOGY

Zakharova N., Sereda T.

INNOVATIVE COURSE IN LIBRARIES SOCIOCULTURAL
ACTIVITY: MODERN TREND 10

ECONOMIC SCIENCES

Hamiie A., Shkreben R., Harnam M.

INSTITUTIONAL CONDITIONS OF ECONOMIC
SECURITY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF
ENTERPRISE 15

Romanova I., Kim A.

FEATURES OF THE MANAGEMENT ACCOUNTING
ORGANIZING BY THE DIRECT-COSTING SYSTEM 19

Chorny O.

ECONOMIC ASPECTS IN PUBLIC HEALTH REFORM
POLICIES: EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES IN
THE CONTEXT OF PANDEMIC COVID-19 22

Shoev A.

MARKETING OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER
EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UZBEKISTAN ... 28

JURIDICAL SCIENCES

Seleznev A.

THE SCIENTIFIC-CONSULTATIVE COUNCIL UNDER THE
SUPREME COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION AS
AN ADVISORY BODY 32

PEDAGOGICAL SCIENCES

Uvarov V.

POSSIBLE OPTIMIZATION OF CONTROL OF STUDENTS'
INDEPENDENT WORK AS A WAY TO IMPROVE THE
QUALITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN A
DISTANT FORMAT 34

Gurieva A.

IDENTIFICATION AND MAINTENANCE OF GIFTED
CHILDREN THROUGH THE RESEARCHING WORK 37

Koshil O.

STATUS OF READINESS OF FUTURE EDUCATORS TO
DESIGN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF
PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION 39

Molodtsova N., Dobrya M.

FEATURES OF THE COMMUNICATIVE SPHERE OF
OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM
SPECTRUM DISORDERS 42

Uvarov V.

SPECIFIC FEATURES OF TEACHING A FOREIGN
LANGUAGE AT THE INTERFACULTY DEPARTMENT IN A
NON-LANGUAGE UNIVERSITY 45

PHILOLOGICAL SCIENCES

Aliya Umran Aliaga Alizade

CHARACTER OF GREAT ALEXANDER IN THE WORK OF
NIZAMI GANJAVI "ISGANDARNAME" 48

Petrova A.

PIECES FOR CHILDREN AND YOUTH INDEPENDENT
THEATERS OF STAVROPOL CITY 49

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Bespalko A.

PREVENTION AND PSYCHOCORRECTION EXHAUSTION
COPING RESOURCES PERSONALITY PARTICIPANT IN
THE FIGHTING 52

Ryzhkova N.

VERIFICATION OF THE PROGRAM OF
PSYCHOPROPHYLACTICS OF EMOTIONAL BURNING
OUT OF SERVICES OF ENGINEERING TROOPS 55

Teptyuk Yu.

DYNAMICS OF STRESS RESISTANCE OF SOCIAL
WORKERS DEPENDING ON THE PSYCHOLOGICAL
CONDITIONS OF ITS DEVELOPMENT 61

Nagymzhanova K., Kurmanova I.

THE INFLUENCE OF INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL AND
GENDER CHARACTERISTICS ON THE ASSIMILATION OF
A FOREIGN LANGUAGE 65

AGRICULTURAL SCIENCES

PROSPECTS FOR THE USE OF UNMANNED TRACTORS AND COMBINES IN AGRICULTURE: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Mardasova E.

*Student of Faculty of Automation Mechatronics and Control,
Don state technical University, Rostov-on-Don*

Abstract

Remote control of agricultural machinery has advantages and disadvantages. So, there is necessary to consider both sides of this technology.

Keyword: agricultural machinery, tractor, combine, remote control.

Today, across the globe, there is a growing demand for agricultural machinery such as tractors and combines. At the same time, each user prefers the machines with the best performance in terms of safety, efficiency, versatility and maintainability.

Like many production processes, agricultural machinery is also moving to remote control. A machine capable of independently performing a set task algorithm and accepting adjustments from an operator located remotely from it will clearly attract the attention of customers. However, such equipment has both advantages and disadvantages.

Firstly, this method of controlling equipment helps to eliminate the human factor, since the robot cannot be distracted or tired. Moreover, it makes it possible to work at night without degrading productivity. In addition, these machines are great for agricultural holdings that need to process huge areas of land in less time. The issue of finding a large number of highly qualified workers is being resolved, one operator is enough for several unmanned vehicles.

Secondly, despite the initial cost of such equipment, experts say that it will pay off rather quickly. This

is due to the fact that productivity will increase by about 15% due to the absence of interruptions and driver fatigue.

On the other hand, although this automation reduces the level of influence of the human factor, it is not capable of completely eliminating it. Therefore, agricultural producers are responsible for work efficiency no less than the machinery manufacturers themselves.

Also, there are legislative provisions that do not allow you to ride this type of transport without an operator. However, there is no doubt that these restrictions will be lifted when the technology proves its effectiveness, reliability and, most importantly, safety.

Thus, we can conclude that unmanned tractors and combines are an undoubted plus for achieving maximum production efficiency and income growth for agricultural producers.

References

1. https://studme.org/288662/tehnika/sistemy_avtomaticheskogo_vozhdeniya_traktorov
2. <https://latifundist.com/blog/read/570-selhoz-tehnika-na-distantsionnom-upravlenii>

ЛАБОРАТОРНА, ҐРУНТОВА СХОЖІСТЬ ТА КАТЕГОРІЇ ПОТЕНЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРОРОСТАННЯ НАСІННЯ (ПМПН) СОСНИ ЗВИЧАЙНОЇ ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Михайлов П.П.

*кандидат сільськогосподарських наук,
Відокремлений підрозділ "Харківська лісонасіннева лабораторія"
Державної організації "Український лісовий селекційний центр"
місто Харків, Україна*

LABORATORY GERMINATION AND SOIL CATEGORIES OF POTENTIAL OPPORTUNITIES GERMINATION OF SEEDS (POGS) OF PINE-TREES, THEIR IMPORTANCE AND APPLICATION

Mikhailov P.

*candidate of agricultural sciences
Separated Subdivision "Kharkiv Forest Seed Laboratory"
State Organization "Ukrainian Forest Breeding Center"
Kharkiv city, Ukraine*

Анотація

Наведено результати дослідження відповідності лабораторної та ґрунтової схожості насіння сосни звичайної а також значення і застосування категорій потенційних можливостей проростання насіння (ПМПН) в трьох випадках протягом 2014-2016 років.

Abstract

The results of research compliance laboratory and soil germination of pine-trees and the significance and application of the categories of potential opportunities germination of seeds (POGS) in three cases, during the 2014-2016 period.

Ключові слова: лабораторна, ґрунтова схожість, насіння сосни звичайної, категорії ПМПН.

Keywords: laboratory and soil germination, seeds of pine, category POGS.

Аналізування посівної якості насіння було зроблено для того, щоб допомогти лісгосподарським підприємствам уникати невдач при вирощуванні садивного матеріалу лісових деревних рослин, забезпечивши їх необхідною інформацією про якість насіння. Ця інформація є дуже цінною для виробників насіння, які займаються заготівлею, переробкою чи реалізацією насіння, а також служить у якості керівництва для осіб, які бажають висіяти дане насіння. В усіх випадках кінцевою метою аналізування - є визначення посівної якості насіння - схожості.

Оскільки насіння є біологічним продуктом, його поведінку неможливо передбачити з такою ж упевненістю, як при дослідженні об'єктів не біологічного характеру. Обов'язковою умовою при цьому має бути ідентичність умов проведення аналізування насіння в усіх лісонасінневих лабораторіях, які займаються перевіркою посівної якості. Для визначення якості насіння були розроблені стандартні методи отримання інформації про склад проб насіння і здатності їх давати нормальні проростки, які базуються на досвіді, накопиченого фахівцями з аналізування насіння та результатах наукових досліджень. Вони є основою для створення точних і єдиних методів визначення посівної якості — пророщування насіння, біохімічного (фарбування) та визначення доброякісності. Перевірка насіння на схожість є важливою і одночасно, найбільш трудомісткою і відповідальною частиною аналізу [1].

Згідно “єдиних методичний правил” - які висвітлюються у ГОСТ 13056.6-85 [2] показники якості та проростання насіння визначаються по встановленим обліковим дням. Слід зазначити, що детальна характеристика проростання насіння за обліковими днями, у документах про кондиційність не передбачена ГОСТ 13056.10-68 [2], а у “Посвідчення про кондиційність насіння” наводяться загальні результати аналізу — показник якості — схожість та енергію проростання, вказують всі можливі недоліки, виявлені в результаті аналізу. У 2012 році нами запропоновано ввести додатково до класу якості показник, який характеризує ПМПН, детальніше розкриває енергетичну однорідність, дружність проростання. На основі проведеного аналізу 1365 проб насіння сосни звичайної за період 1980-2004 років, показники якості нами розподілені на категорії, залежно від потенційних можливостей проростання насіння (ПМПН): — за лісгоспами; — за ОУЛМГ; — за природними лісорослинними зонами Полісся, Лісостепу, Північного (Байрачного) Степу[1]. Метою дослідження було удосконалення системи аналізування показників якості насіння та можливості подальшого зберігання насіння.

При встановленні норми висівання дуже важливо знати не лише лабораторну схожість насіння, але і кількість сходів, які ми очікуємо отримати безпосередньо у ґрунті, тобто ґрунтову схожість. Як вже відомо, у ґрунті ми отримуємо значно меншу кількість сходів ніж у лабораторних умовах. Причина цього в тому, що у ґрунті менш сприятливі умови тепла та вологості ніж у лабораторних умовах. Насіння із слабкими зародками проростає, але не здатне пробитись на поверхню через шар ґрунту, що його вкриває [3]. Дрібне, недорозвинене насіння не завжди дає нормальні проростки [4]. Відповідно, чим нижче лабораторна схожість насіння, тим слабкіша його життєздатність, тим більше таке насіння піддається впливу несприятливих умов. Ґрунтова схожість залежить від ґрунтових та кліматичних умов місця висівання, від застосованої агротехніки та методів передпосівної обробки насіння [3]. Цей показник може змінюватись залежно від фізичних властивостей ґрунту та термінів зберігання. У зв'язку із подовженням терміну зберігання насіння, на практиці, пророщування його ведеться при більш високих температурах з метою отримання підвищеного відсотку схожості. Насіння сосни, що сформувалося у північних районах має товстішу оболонку ніж те, що сформувалося у південних регіонах та багато інших чинників.

З зниженням лабораторної схожості до 40-50 % у насіння сосни звичайної, ялини, шовковиці білої ґрунтова схожість цих видів настільки знижується, що використання такого насіння у виробництві взагалі недоцільне [3, 5], адже при різниці між лабораторною та ґрунтовою схожістю від 30 до 40 % насіння може просто не зійти. Ось чому у діючих стандартах на насіння, 3 клас якості вказує ту мінімальну схожість насіння, при якій його дозволяється висівати, відповідно збільшивши норму висіву. А насіння нижче 3 класу взагалі заборонено висівати [6]. З іншого боку, висіваючи насіння 3 класу якості і збільшуючи норму висіву ми одночасно не зможемо замінити якість насіння його кількістю.

Своєчасний посів насіння із застосуванням відомих методів стимулювання (намочування у воді, скарифікація, стратифікація та ін.) і агротехніки[6], значно підвищує їх ґрунтову схожість [3].

Метою дослідження є порівняння між собою кількості пророслого насіння сосни звичайної у ґрунті із схожістю насіння в умовах лісонасінневої лабораторії та підтвердити значення встановлених нами категоріями (ПМПН) [1]:

Іс категорія — насіння, що проросло на 3 обліковий день, *супер* насіння за схожістю, що проросло в кількості не менше 95 % (це нижній рівень 1 класу якості, для насіння сосни звичайної);

I категорія – насіння, що проросло на 3 обліковий день в кількості не менше 85 % (це нижній рівень 2 класу якості, для насіння сосни звичайної);

II категорія – насіння, що проросло на 3 і на 5 обліковий день у сумі становить 85 %, і більше, відповідає 1 – 2 класам якості;

III категорія – насіння, що рівномірно проростало протягом семи облікових днів 3, 5, 7 у сумі складає 85 %, відповідає 1 – 2 класам якості;

IV категорія – насіння, що рівномірно проростало за період 3, 5, 7, 10 облікових днів, у сумі на сьомий обліковий день не досягло рівня 85 % і відповідає 1, 2 чи 3 класу якості;

V категорія – проростання проходило дуже повільно, максимум наступив на 10 день, у сумі на 15 обліковий день насіння досягло рівня 85 %, відповідає 1, 2 чи 3 класам якості.

Об'єкт і методика досліджень. Дослідження проводились протягом 2014-2016 років в типових лісорослинних умовах лісостепової зони. Рельєф розсадника – рівний. Ґрунт дерновий, опідзолений супісок, ТЛУ-V2, місце розташування розсадника – Дергачівський район Харківської області.

Для дослідження було закладено 3 варіанти дослідів, а саме:

- у 1 варіанті - насіння чотирьох категорій - II, III, IV, V ПМПН сосни звичайної, яке було заготовлено у 2012 році, і яке зберігалось протягом 2-х років у прохолодному приміщенні;

- 2 - свіже насіння чотирьох категорій - II, III, IV, V ПМПН сосни звичайної і контроль, заготовленого в сезон осінь-зима 2013-2014 років;

- 3 - свіже насіння чотирьох категорій - II, III, IV, V ПМПН сосни звичайної заготівлі 2015-2016 років і контроль.

Перед посівом щорічно проводилося знезараження ґрунту 0,5 % розчином марганцевокислого калію. Насіння сосни звичайної перед висівом обробляли розчином КМnO₄ від 15 до 30 хвилин, підсушували до сипучого стану та висівали у грядки, які були спеціально підготовлені у розсаднику. Довжина стрічок - один погонний метр. Відстань між рядками складала 5 сантиметрів. Висівалось по 100 штук насінин у п'яти повторностях кожного варіанту (від кожної взятої для дослідження проби було відібрано по 500 штук насінин). Температура повітря у першому варіанті дослідів на поверхні ґрунту сягала + 15°C. 30 квітня 2014 року нами було проведено перше висівання насіння сосни звичайної у розсадник відкритого ґрунту.

Для дослідження у 1 варіанті взято наступні проби насіння:

- проба № 51 — Радянське лісництво ДП “Лебединське ЛГ”, 1 класу якості, схожість 96 %, II категорія ПМПН;

- проба № 45 — Володимирівське лісництво ДП “Тутянське ЛГ”, 1 класу якості, схожість 98 %, III категорія ПМПН;

- проба № 106 — Свеське лісництво, ДП “Свеське ЛГ”, 1 класу якості, схожість 95 %, IV категорія ПМПН;

- проба № 40 — Велико-Бобрицьке лісництво, ДП “Краснопільське ЛГ”, 3 класу якості, схожість 83 %, V категорія ПМПН.

Посіви здійснено у напрямку з півночі на південь. Полив проводили у ручну — лійкою двічі на добу — уранці та ввечері у міру необхідності. Перші сходи зафіксовано 15 травня 2014 року і у цей день було проведено облік (див. рис. 1).

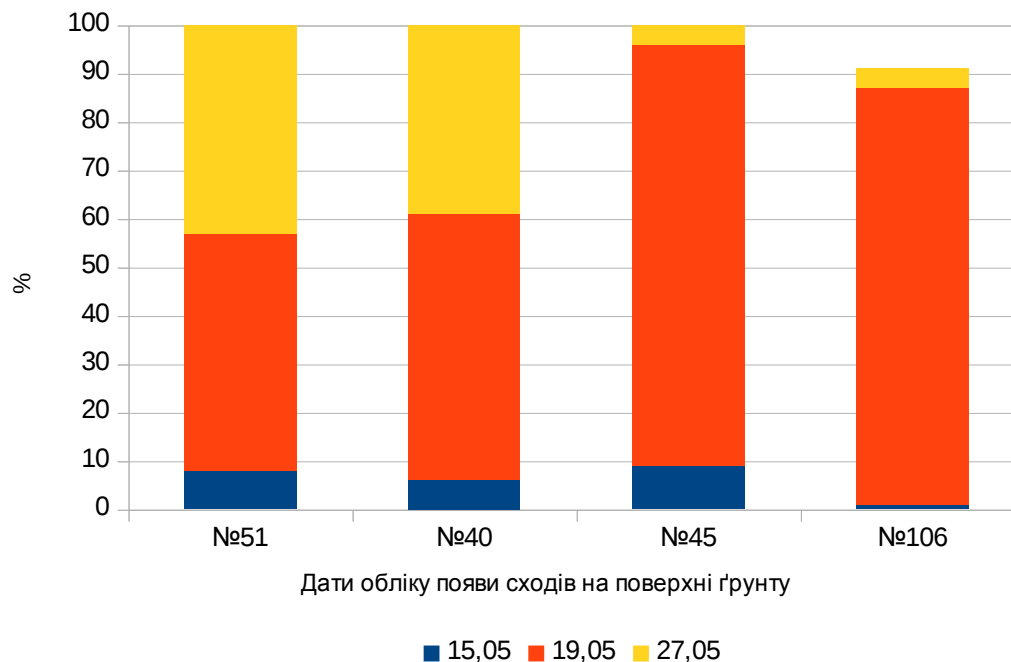

Рис. 1. Динаміка ґрунтової схожості насіння сосни звичайної у варіанті посіву 30 квітня 2014 року.

Результати проростання насіння посіву 2014 року показали, що кількість сходів від насіння 1-х

класів якості за лабораторною схожістю відрізняються між собою в одному класі від 1 до 3 %, за

грунтовою схожістю цей показник значно зріс і становить від 3 до 8 %, не зважаючи на значну різницю між лабораторною та ґрунтовою схожістю, яка сягає від 55 до 61 %.

У першому досліді насіння від проби № 40 лише підтвердило наші прогнози щодо V категорії ПМПН, що це насіння із самим низьким потенціалом — зійшло лише 24 %.

Найкраще проростання насіння у ґрунті показала проба № 45, III категорія ПМПН - зійшло 43 %,

потім проба № 106, IV категорія- зійшло 38 %, гіршою виявилась проба № 51 II категорії — зійшло 35 % насіння.

Отже, незважаючи на 1 клас якості, насіння у ґрунті проростало у відповідності до встановлених нами раніше категорій ПМПН. За виключенням проби № 51, яка у ґрунті показала досить низькі показники.

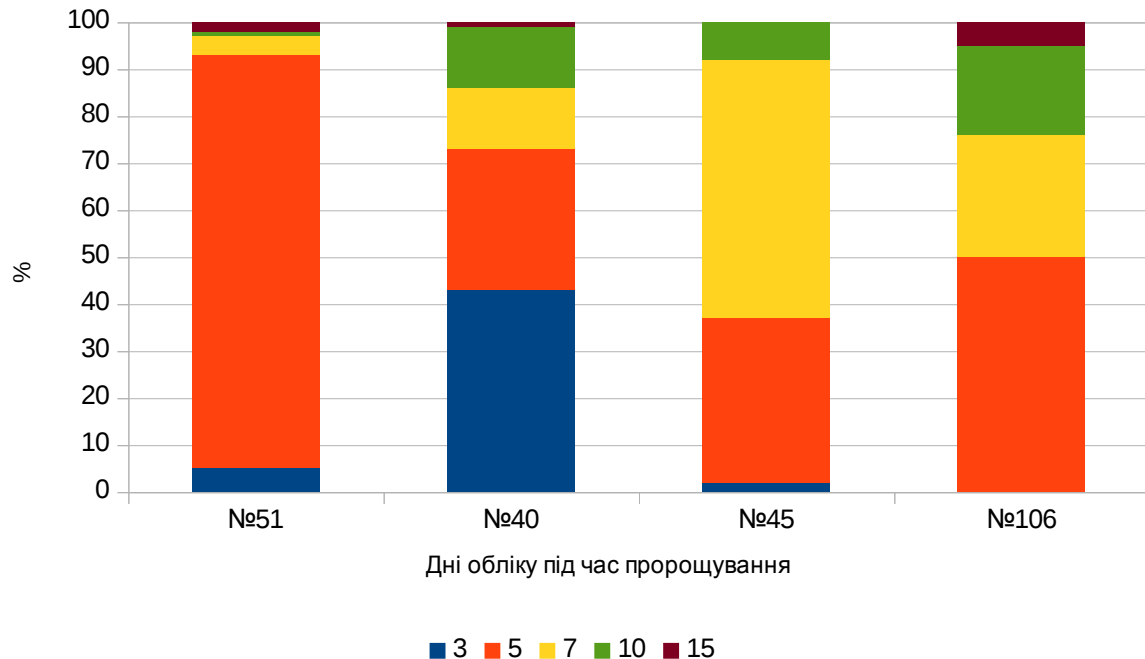

Рис. 2. Динаміка проростання насіння за обліковими днями відібраних проб в умовах лісонасіннєвої лабораторії у 2014 році.

У другому досліді (див. рис. 2) для дослідження використано свіже насіння заготовлене в сезон осінь-зима 2013-2014 років. Середні проби сосни звичайної було відібрано відповідно по категоріям ПМПН:

- проба № 91 від партії насіння ДП “Недригайлівський агороліг” ОКАП “Сумиоблагроліс”, схожість 95 %, 1 класу якості та II категорії ПМПН;

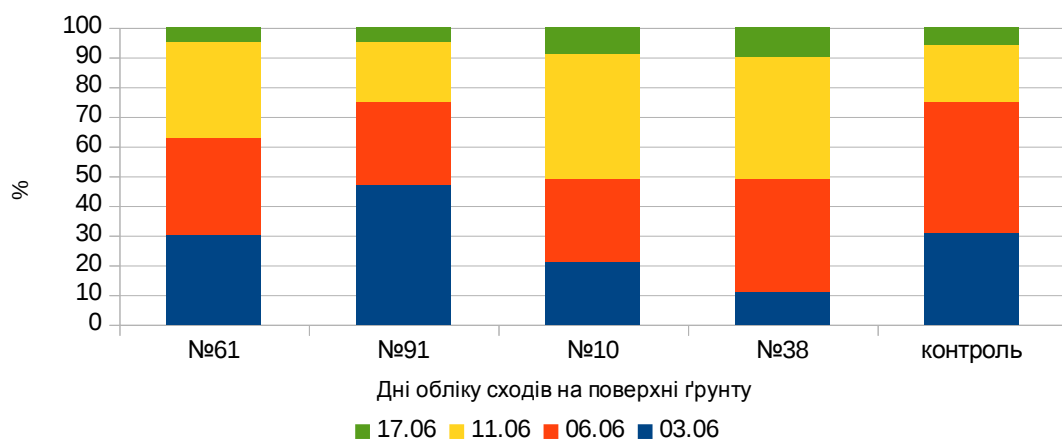

Рис. 3. Динаміка ґрунтової схожості насіння сосни звичайної у варіанті посіву 22 травня 2015 року.

- проба № 38 від партії насіння ДП “Кролевецьке ЛГ” Грузчанське лісництво Сумського ОУЛМГ схожість 95 %, 1 класу якості, III категорії ПМПН;

- проба № 10 від партії насіння ДП “Полтавське ЛГ” Рублівське лісництво Полтавського ОУЛМГ схожість 95 %, 1 класу якості, IV категорії ПМПН;

- проба № 61 від партії насіння ДП “Кролевецький агроЛГ” ОКАП “Сумиоблагроліс”, схожість 85 %, насіння 2 класу якості, V категорії ПМПН;

- контроль - суміш двох проб, знеособлене насіння 1 та 2 класів якості II та III категорій ПМПН.

У другому досліді для аналізування нами було взято насіння 1 класу якості із лабораторною схожістю 95 % II, III, IV категорій ПМПН. Найкращу ґрунтову схожість показала проба № 91 - 1 класу якості II категорії ПМПН — зійшло 64 % із 95 % різниця склала 31 %. Найменший показник ґрунтової схожості виявився у проби № 61 - 2 класу

якості V категорії ПМПН — 44 % із 85 % різниця склала 41 %.

У другому досліді найкраще проростання у ґрунті показало насіння від проби № 91 і підтвердило наші прогнози щодо II категорії ПМПН, що це насіння із самим високим потенціалом — зійшло 64 %. Проба № 38 - III категорія ПМПН - зійшло 45 %, потім проба № 10 - IV категорія - зійшло 48 %, гіршою виявилась проба № 61 - IV категорії — зійшло 44 % насіння.

Отже, знову незважаючи на 1 клас якості, насіння у ґрунті проростало у відповідності до встановлених нами раніше категоріями ПМПН.

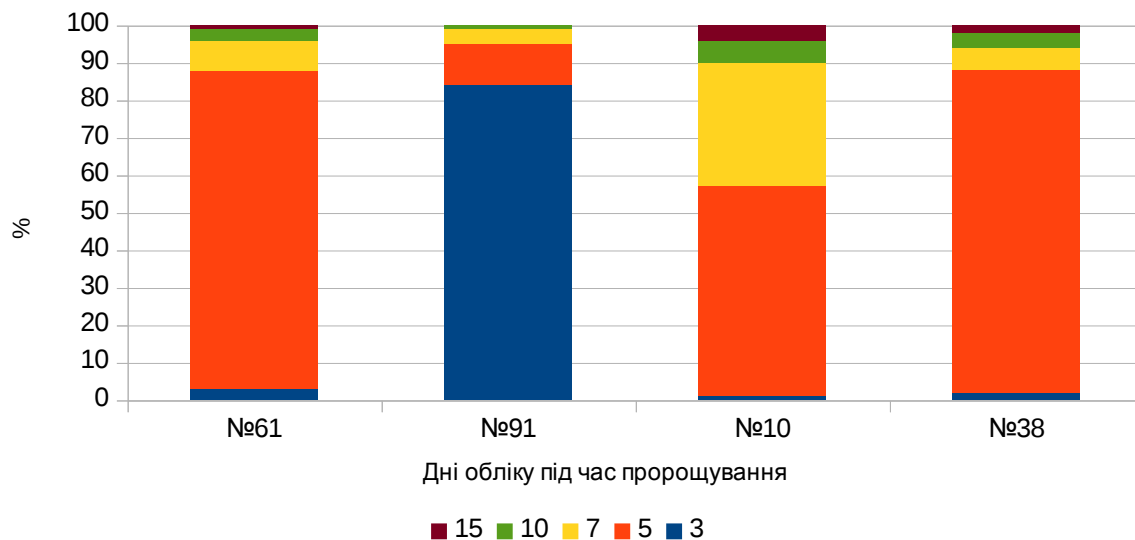

Рис. 4. Динаміка проростання насіння сосни звичайної за обліковими днями відібраних проб в умовах лісонасінневої лабораторії у 2015 році.

Результати обліку сіянців показали, що енергія проростання насіння проби № 91 вражає своєю силою росту — приріст серед інших проб є одним із найбільших за висотою. Деякі екземпляри вражають своєю висотою у порівнянні із іншими рослинами. Стандартних розмірів досягла більша кількість сіянців. Кількість сіянців у інших пробах стандартних розмірів досягла дещо пізніше. Заміри висоти сіянців усіх 25 стрічок посівів 2015 року показали, що у проби № 61 стандартних лише 7 штук, у № 91 стандартних розмірів досягло 24 шт, у № 10 проби — 8 шт та у № 38 проби — 20 шт, контроль показав — 34 сіянці, надґрунтова частина яких досягає 10 см і вище.

У третьому досліді для досліджень було взято насіння сосни звичайної:

- Проба № 34 — схожість 94 %, 2 клас якості II категорія ПМПН належить ДП “Полтавське ЛГ” Рублівське лісництво, (насіння після зберігання заготівлі 2015 року, 2 кл. як. 92 %, III кат. ПМПН);

- Проба № 15 — схожість 93 %, 2 клас якості, III категорія ПМПН належить ДП “Миргородське ЛГ” Шишацьке лісництво;

- Проба № 6 — схожість 89 %, 2 клас якості насіння, IV категорія ПМПН належить ДП “Полтавське ЛГ” Рублівське лісництво;

- Проба № 14 — схожість 80 %, 3 клас якості, V категорія ПМПН належить ДП “Миргородське ЛГ” Псільське лісництво;

- Контроль — схожість 91 %, 2 клас якості, III категорія ПМПН, використане насіння добуто із лісонасінневої сировини (шишок) шляхом природного сушіння шишок у кімнатній температурі без дії підвищених (35-55°C) температур. Заготівля шишок відбулась на території Чимужівського лісництва ДП “Зміївське ЛГ” у 70-річному насадженні із крон повалених після бурелому дерев взимку 2016 року.

Насіння перед висівом намочувалось у розчині марганцевокислого калію на 30 хвилин, просушувалось до сипучого стану та оброблялось перед висівом фунгіцидом “фундазол”, із розрахунку 5 г на 1 кг насіння. Глибина стрічок -1-1,5 см. Після загортання посівів, ґрунт у рядках ущільнювали легенько тильною стороною двох пальців руки. Висів насіння здійснювався на зразок вузькорядного посіву рядками шириною не більш, як 5 см. Відстань між рядками також витримували близько 5 см.

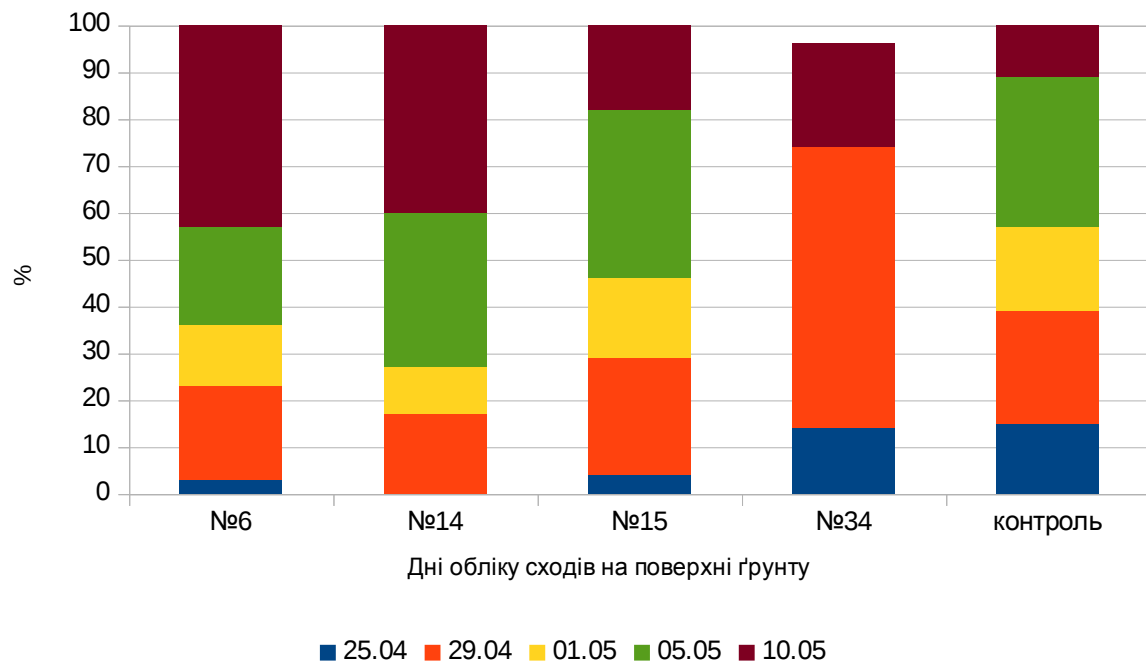

Рис. 5. Динаміка ґрунтової схожості насіння сосни звичайної висіяної 06 квітня 2016 року.

Сходи почали пробиватись із ґрунту починаючи з 24 квітня 2016 року. Температура повітря за період із 06.04.16р. до 24.04.16р. вночі була до $+10^{\circ}\text{C}$, інколи знижувалася до $+2^{\circ}\text{C}$ - $+5^{\circ}\text{C}$. В ніч із 24 квітня на 25 квітня пройшов теплий дощ і з'явилися сходи.

В основу досліджень у третьому досліді (див. рис. 5) було поставлене завдання дослідити особливості проростання насіння сосни звичайної із Полтавської області 2 класу якості II, III, IV та V категорії ПМПН. Лабораторна схожість 2 класу якості становила 89 — 94 %.

Результати проростання насіння сосни звичайної у ґрунті показали, що найкращі показники виявились у проби № 15 — насіння 2 класу якості, III категорія ПМПН, зійшло 62 % із 93% при лабораторній схожості. Слабке проростання насіння

проби № 34 — 18 % із 94 % лише підтвердило категорії, ПМПН доказали свою необхідність визначення, хоча насіння було 2 класу якості та II категорії ПМПН. Це насіння було після 1-ого року зберігання у неконтрольованих умовах в складі лісництва. Насіння проби № 6 — 2 класу якості IV категорії ПМПН зійшло на 53 % із 89 % різниця склала 36 %. Проба № 14 насіння 3 класу якості V категорії ПМПН — зійшло 40 % із 80 % різниця склала 40 %. Контрольна проба виявилася із високим результатом ґрунтової схожості — 63 % із 91 %, різниця склала лише 28 % завдяки тому, що це насіння не було піддане тривалим високим температурам висушування і зберегло у собі певний запас вологості, значно більший ніж інші проби.

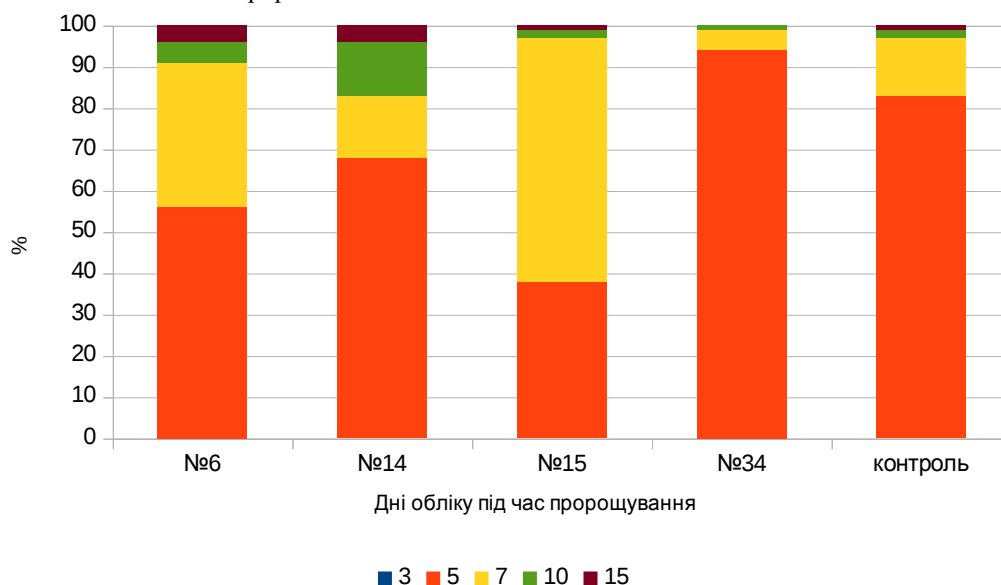

Рис. 6. Динаміка проростання насіння сосни звичайної за обліковими днями відібраних проб в умовах лісонасінневої лабораторії у 2016 році.

Висновки.

Результати проведених досліджень показали, що ґрунтова схожість значно нижче лабораторної і становить від 31 до 61 % і як виняток 76 %, що підтверджує раніше отримані результати [3, 5]. В усіх трьох дослідках спостерігаються дещо різні результати проростання насіння у ґрунті. На представлених прикладах насіння 1, 2 класів якості дає високі показники ґрунтової схожості, як і значення категорій ПМПН, які лише підтверджують необхідність свого визначення.

Підтверджено важливість використання категорій ПМПН, які дозволяють виявити насіння сосни звичайної з високими показниками якості.

Результати обліку сіянців, які проросли на відкритому ґрунті показали, що дослідження категорій потенційних можливостей необхідно і на далі продовжити.

Список літератури

1. Михайлов П.П. Динаміка показників якості насіння сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) на Північному Сході України: дис. ... канд.с.-г.-наук :

06.03.01 / Михайлов Петро Петрович. - Х., 2012. - 231 с.

2. ГОСТ 13056.1-11-75. Сборник ГОСТов./ Семена деревьев и кустарников. Правила отбора образцов и методы определения посевных качеств семян. – М.: ГК СССР по стандартам. – 1988. – 191с.

3. Минин Д.Д. Сбор и хранение семян древесных и кустарниковых пород / Д.Д. Минин. - Сельхозгиз. - М.- ВНИИАЛМ. - 1949. - 52 С.

4. Лісове насінництво / [Дебринюк Ю.М., Калінін М.І., Гузь М.М., Шаблій І.В.]: (Для студ. вищ. навч. закл., спец. лісового господарства). – Львів. : Світ. – 1998. – 238 С.

5. Каппер О.Г. Хвойные породы / С.Г. Каппер. - Гослесбумиздат. - М.,Л. - 1954. - С. -165-167.

6.Станков П.Г. Древесно-декоративный питомник / П.Г. Станков, Ф.А. Павленко.- К.- "Урожай". - 1965. - 273 с.

7. Иванов В.И. Труды по лесному опытному делу в России / Из наблюдений и опытов в питомниках Шиповского лесничества / В.И. Иванов. - Выпуск LXI. - Петроград. - 1917. - 132 С.

CULTUROLOGY

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК: СУЧАСНИЙ ТРЕНД

Захарова Н.Б.

*Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
канд.іст.наук, старший науковий співробітник,
заслужений працівник культури України*

Середа Т.А.

*Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
молодший науковий співробітник*

INNOVATIVE COURSE IN LIBRARIES SOCIOCULTURAL ACTIVITY: MODERN TREND

Zakharova N.

*V.I. Vernadsky National library of Ukraine,
PhD (History), Senior Researcher,
Honoured Culture Worker of Ukraine*

Sereda T.

*V.I. Vernadsky National library of Ukraine,
Junior Researcher*

Анотація

У статті висвітлено роль бібліотек в умовах динамічного зростання різноманітних каналів комунікації. Зроблено аналіз публікацій з питань масової комунікативної діяльності бібліотек, який дозволяє зробити висновок, що соціокультурна робота і нині – один з пріоритетних напрямів у бібліотечній діяльності. На прикладі окремих аспектів культурно-просвітницької діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського розкрито суть цієї діяльності в сучасних умовах, коли виробництво та використання інформації стає головним фактором соціальних змін, джерелом формування нової соціальної структури суспільства.

Abstract

The article highlights libraries role in modern time when various communication channels rapidly grow. The latest publications on issues of libraries mass communication activity were analysed and it has allowed to conclude that now sociocultural activity is one of priority areas in libraries activity. Some aspects of cultural and educational activity of V.I.Vernadsky National library of Ukraine were used as the cases to give an overview of this activity in time when information creation and its usage become the main factors of social changes, source for new social structure formation.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, соціокультурна діяльність, інновація, комунікація, інформаційне суспільство.

Keywords: V.I.Vernadsky National library of Ukraine, sociocultural activity, innovation, communication, information society.

У сучасних умовах інформаційний простір суспільства значно розширюється. Ми спостерігаємо динамічне зростання різноманітних каналів комунікації. Інформація, інформаційні технології перетворились у важливу домінанту суспільного розвитку. Виробництво та використання інформації стає сьогодні головним фактором соціальних змін, джерелом формування нової соціальної структури суспільства. При цьому успішне функціонування інформаційного суспільства знаходиться у прямій залежності від розвинутості мережі інформаційних інститутів, одним з яких є бібліотека.

Соціальна роль та значимість бібліотек, напрямки їх діяльності зазнав значних змін протягом останніх десятиліть, внаслідок чого сучасні бібліотеки знаходяться в процесі трансформації та з'ясування рівня співвідношення наявних ресурсів сучасним вимогам. На ці процеси мають вплив як зовнішні, так і внутрішні соціальні фактори. Серед

зовнішніх: соціально-економічне та культурно-інформаційне середовище, що оточує бібліотеку як соціальний інститут. Внутрішні фактори пов'язані з діяльністю бібліотеки в якості незалежно функціонуючої та організаційно оформленої структури. Адже сьогодні бібліотека змушена адаптуватися до нових потреб користувачів, водночас зберігаючи риси традиційного бібліотечного закладу.

Розвиток інформаційного суспільства змінює не тільки зміст і форми роботи бібліотеки, а й сприйняття її в якості традиційного соціального інституту. Важливо виявити спектр його задач і функцій в рамках інноваційного розвитку.

Проте не всі вчені погоджуються з провідною роллю бібліотек в інформаційному суспільстві. Так, В.К. Степанов у своїй роботі «Маніфест бібліотек цифрової епохи» [1] пише про падіння ролі та значення друкованого документального масиву у системі інформаційних комунікацій суспільства.

Н.С. Ревякіна вважає, що в сучасних умовах формування ринку інтелектуальних продуктів користувачів бібліотек не задовольняють лише традиційні види обслуговування [2]. Автор підкреслює, що сучасні бібліотечно-інформаційні послуги мають задовольняти такі вимоги, як відповідність цільовому призначенню, адресність, ергономічність, інформативність, комфортність. Віддалені користувачі мають одержувати бібліотечні послуги так само, як і читачі, які працюють безпосередньо в приміщенні бібліотеки (електронна реєстрація, електронне замовлення документів, віртуальна бібліографічна допомога і т.п.).

В.М. Суворова переконана, що дедалі зростаючи активність бібліотек у соціальних мережах, а саме використання Інтернету, дає позитивні результати для пропаганди бібліотек як центрів культури і читання. Соціальні мережі вона розглядає як ще одну можливість здійснення бібліотечно-інформаційного обслуговування: як простір для традиційних бібліотечних послуг і як інструмент для створення нових форм взаємодії з користувачами [3]. Одним з основних напрямів технологічних змін інноваційного характеру в бібліотеці Н.Ю. Берьозкіна вважає використання нових форм і методів організації інформаційного обслуговування користувачів, для чого в бібліотеках Білорусі створюються і успішно функціонують спеціалізовані підрозділи, які мають можливість оперативно задовольняти запити користувачів, як безпосередньо в бібліотеці, так і в режимі віддаленого доступу [4].

Протягом останнього десятиріччя бібліотеки постійно знаходяться в пошуку свого місця в житті суспільства. Їх розглядають не лише як інформаційні центри, а й центри комунікації. Зокрема, на думку С.А. Басова, в сучасних умовах бібліотечне обслуговування має двоєдину сутність, інформаційну та соціокультурну [5]. К.Ю. Генієва вважає, що сучасна бібліотека є одним з найважливіших інститутів суспільства, який не тільки збирає і зберігає документи, а й бере активну участь в соціалізації читачів на основі міжкультурної комунікації [6].

Багато дискусій щодо ролі бібліотек у сучасному світі ведуть фахівці та науковці. Головне питання, яке турбує сьогодні всіх, чи виживуть бібліотеки і яких змін вони мають зазнати, щоб бути затребуваними в новому цифровому світі. Цікаву думку з цього приводу висловив англійський письменник-фантаст Ніл Гейман. Він, зокрема відзначив, що бібліотеки все ще можуть існувати в постдрукованому світі, їм не потрібно для цього ставати чимось зовсім іншим. Агрерівування, курирування та пошук інформації стають особливо важливими у цифрову епоху, коли щороку виробляються мільйони книг і терабіти різного контенту. Не дивлячись на те, що в цих галузях у бібліотек з'явилося багато конкурентів, ще не існує сервісу, котрий міг би повністю замінити компетентного бібліотекаря... [7].

Аналіз публікацій з питань масової комунікативної діяльності бібліотек дозволяє зробити висновки, що соціокультурна, раніше масова, згодом культурно-просвітницька робота і нині – один з

пріоритетних напрямів у бібліотечній діяльності. Бібліотеки накопичили великий практичний досвід, який потребує детального вивчення, аналізу і осмислення. Адже в умовах сьогодення бібліотеки розвиваються в бік розширення комунікаційного простору.

Розглянемо цю проблему на окремих аспектах культурно-просвітницької діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі НБУВ). Адже о дним з напрямів роботи НБУВ є соціокультурна діяльність, успішність і ефективність якої впливає на затребуваність бібліотеки в суспільстві, піднесення її іміджу. Ця робота спрямована на розкриття і популяризацію традиційних, електронних інформаційних ресурсів бібліотеки; інформаційний супровід фундаментальних, прикладних наукових досліджень; сприяння посиленню національної самоідентифікації, зростання інтересу до національної культури; надання користувачам бібліотеки можливостей для реалізації їхніх інформаційних і духовних потреб.

Виконуючи функції національної та наукової бібліотеки, її культурно-просвітницька діяльність набула важливого значення в культурному і науковому житті країни і спрямована на підвищення рівня науково-інформаційної культури в суспільстві, супровід соціальних реформ у державі, на сприяння формуванню державницької, громадянської свідомості, на підвищення результативності проведення науково-дослідних робіт та виконання наукових програм [8].

Дедалі ширше у культурно-просвітницькій роботі запроваджуються нові методологічні підходи, враховуються міждисциплінарні тенденції в науці. Основним у культурно-просвітницькій діяльності бібліотеки став подальший розвиток баз даних на сайті НБУВ та їх поповнення і вдосконалення, а також запровадження креативних інформаційно-комунікаційних технологій в організації наукових, науково-просвітницьких та культурно-масових заходів.

У сучасному світі основним рушієм прогресу є наука як основа створення та впровадження високіх інноваційних технологій. Саме тому тематика книжкових виставок в цей період була досить різноманітною і відображала, перш за все, найбільш актуальні наукові напрями. Основний акцент робиться на інформаційному забезпеченні академічних установ. Тому тематика виставок була сформована переважно з урахуванням наукових розробок в академічних установах України. Цикли виставок висвітлювали діяльність науково-дослідних установ НАН України, інших наукових і культурних закладів; традиційно значну частину експозицій було присвячено ювілеям видатних діячів науки, культури, літератури та громадських діячів, а також знаменним і пам'ятним датам [9]. Так, у 2016 р. на виконання Указу Президента України «Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського» книжкові виставки було розгорнуто в читальних залах різних підрозділів, а також у виставковому холі НБУВ. Виставки репрезентували

прижиттєві видання творів М. Грушевського, публікації, присвячені осмисленню його творчої спадщини, зібрання опублікованих і неопублікованих творів, листування науковця з Д. Багалієм, О. Кулішовою, С. Єфремовим.

2018 р. був ювілейним для НАН України та окремих інститутів, які входять до її складу, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Інституту загальної та неорганічної хімії імені В. І. Вернадського, Інституту механіки імені С. П. Тимошенко. До цих визначних подій експонувалися книжково-документальні виставки.

Виконуючи свої основні функції, Бібліотека широко пропагує документи і матеріали з історії української та світової літератури, науки і культури. Адже дослідження творчого шляху видатних особистостей, чи то вчених, чи політичних або державних діячів, чи діячів культури або мистецтва, відкриває можливості для здобуття нових знань про їх пріоритети і цінності, світосприйняття та моральні засади, а також „неписані” правила співіснування влади і особи. Поєднання біографічного підходу у доборі документів для виставкової експозиції й аналізу творчого доробку, представленого на ній, відкриває своєрідну лабораторію особи в конкретно-історичних обставинах, що має не тільки пізнавальний інтерес, а й повчально-виховний зміст. Таким чином, книжково-документальні виставки до ювілеїв є однією з основних форм популяризації бібліотечних фондів і важливим засобом культурно-просвітницької діяльності [10].

Значною подією стала участь НБУВ у заходах V Міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал», під час якого було проведено виставку-презентацію «Науково-видавничу діяльність Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського», презентаційна сесія «Інтерв'ю з автором...», під час якої провідні науковці НБУВ прорекламували найважливіші видання, які вийшли друком останніми роками, що згодом стало традицією.

Для виконання завдань розвитку НБУВ як головного науково-інформаційного центру Державною програмою розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського на 2005–2010 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085) було передбачено, зокрема, «запровадження нових інформаційних технологій для здійснення наукової, науково-інформаційної, культурно-просвітницької та видавничої діяльності, загальної координації та науково-методичного забезпечення з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства та документознавства, міжнародного співробітництва у сферах формування, обміну та використання світових бібліотечних ресурсів [курсив наш. – Авт.]» [11].

З 2005 р. запроваджується практика підготовки електронних книжкових виставок. Це – якісно нова, ефективна форма популяризації знань, бібліотечного фонду, що підтверджує невичерпні можливості бібліотеки, як соціально-комунікаційної системи, яка завдяки своєму вмінню гнучко реагувати

на кардинальні зміни в цивілізаційному процесі розвитку людства залишається в ньому тим соціальним інститутом, без якого суспільство не може існувати [12]. Тільки протягом 2015 р. підготовлено вісім електронних виставок, які включали 250 анованих цифрових зображень документів до ювілеїв академіків і членів-кореспондентів НАН України. У 2017 р. на сайті НБУВ були представлені електронні тематичні виставки, які висвітлювали питання розвитку української державності й культурного надбання: «Історія української державності», «Державні фінанси», «Українське мистецтво та архітектура», «Державна влада в Україні», «Археологічні дослідження в Україні» та ін. Зі зростанням ролі інформаційної культури збільшується попит користувачів на електронні виставки, зокрема «Супрасльське кириличне друкарство: ремесло та мистецтво», «Шедеври світової поліграфії – видання колекції Ельзевірів», «Мистецтво румунської стародрукованої книги», «Давнє українське графічне книговидавництво».

Не менш важливою формою роботи є електронні виставки нових надходжень, за допомогою яких відбувається інформування користувачів про поповнення фондів НБУВ. Лише упродовж 2017 р. ресурси бібліотеки були поповнені літературою з економічних, юридичних, історичних, філософських, психологічних, культурологічних, політологічних наук, відбулося доукомплектування ФПУ, фонду іноземних періодичних видань, Австрійської бібліотеки.

На виконання Постанови Президії НАН України № 56 від 20.02.08 «Про проведення Всеукраїнського фестивалю науки» НБУВ провела круглий стіл «День науки – 2008 у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського»; електронну презентацію проєкту «Наукова спадщина України і проєкт мережевої бібліотеки» тощо. Відзначення Дня науки стало традиційним в НБУВ, як і щорічні Читання академіка В.І. Вернадського. Зокрема у 2008 р. – ювілейному для бібліотеки були проведені XVIII читання на тему «Політичні і державницькі погляди В.І. Вернадського: проєкція в XXI століття».

Культурно-просвітницька діяльність набуває нового звучання, вона спрямована на виконання бібліотекою науково-просвітницької та культурно-інформаційної функцій, на підтримання високого наукового авторитету в світі, а також на формування нового іміджу установи XXI ст.[13]. В заходах, які проходять в НБУВ, беруть участь відомі політики, вчені, діячі культури і письменники.

У 2011 р. відбувся Всеукраїнський фестиваль науки, в рамках якого було проведено конференцію молодих учених «Наукова молодь у системі обміну знаннями» (координатор Фонд президентів України); круглий стіл «День науки в НБУВ»; презентації доробку Науково-виробничого підприємства видавництва «Наукова думка» та Видавничого Дому «Академперіодика»; «Тиждень українського науково-популярного кіно: до 70-річчя Київської кіностудії науково-популярних фільмів». Визначною

подією 2016 р. стало відкриття Клубу юних науковців «Інтелект майбутнього» в рамках реалізації партнерського проєкту НБУВ та Київської Малої академії наук учнівської молоді – «Юні науковці – агенти позитивних змін в Україні», який успішно продовжено у наступні роки.

Дедалі формується концепція системи науково-організаційних, науково-інформаційних і культурно-просвітницьких заходів. До Дня науки в рамках «Фестивалю науки – 2007» відбувся День відкритих дверей. Перед учасниками виступили провідні вчені в галузі бібліотекознавства, книгознавства та бібліотечно-інформаційній; експонувались книжкові виставки з фондів НБУВ; відбулася електронна презентація проєкту «Науково-інформаційний портал НБУВ: стан та перспективи розвитку» та прочитана лекція на тему «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – головний науково-інформаційний центр країни».

Інформація про проведені заходи вміщується на сайті «Новини НБУВ», які за змістом і формою виконують функцію електронного літопису.

Стала традиційною і розвивалася така форма роботи з молодими науковцями як семінари-практикуми з основ бібліотечно-бібліографічних знань у рамках «Днів аспірантів». Так, у квітні для аспірантів третього року навчання проводились семінари-практикуми на тему «Методичні рекомендації по оформленню дисертаційної роботи», а в грудні – для аспірантів першого року навчання – з вивчення методики бібліографічного пошуку, складання списку літератури до наукової роботи та заняття по веденню особистої картотеки. Особливістю програми Дня аспірантів для 1-го року навчання у 2009 р. було те, що вперше, з ініціативи НБУВ, заняття з молодими вченими провів і прочитав лекцію «Технології наукової комунікації» віце-президент НАН України, академік НАН України А.Г. Наумовець. Цей захід засвідчив, що запропонована форма є ефективною і має надалі розвиватися.

У 2011 р. Постановою Кабінету Міністрів України була затверджена Державна цільова національно-культурна програма щодо створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», мета якої – підвищення ефективності використання і забезпечення доступу до документів, які зберігаються у бібліотечних, архівних та музейних фондах, шляхом створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI», передбачено серед іншого забезпечити налагодження конструктивних зв'язків між закладами культури [14].

Нові інформаційні технології істотно змінюють діяльність та функції Бібліотеки, вона надає нові можливості інформаційної роботи через бібліотечний портал, де є спеціальний розділ щодо важливих подій у Бібліотеці [15]. Нового змісту організація культурно-просвітницької роботи набула завдяки впровадженню новітніх технологій, зокрема можливостей використання локальної мережі НБУВ, ресурсів Internet. Це дозволило підрозділам бібліотеки активно користуватися електронним каталогом, автоматизованими базами та банками даних, у т.ч. і створеною КПЦ бібліографічною БД

«Книжкові виставки НБУВ», авторитетним файлом тематики книжкових виставок, електронною колекцією документів з питань організації виставкової роботи в бібліотеках зарубіжних країн. У розділі «Новини» на Web-сайті НБУВ вміщується інформація про всі культурно-просвітницькі заходи Бібліотеки [16].

Креативні підходи щодо культурно-просвітницької діяльності відбито у такому напрямі, як «Електронний літопис як форма історії Бібліотеки». Як підсумок наукової роботи започаткований випуск електронних видань збірників наукових праць, що виставляються як інформаційний продукт на сайті НБУВ.

Впровадження таких комп'ютерних технологій у культурно-просвітницькій діяльності НБУВ: інтернет-форми (блог КПЦ (вдосконалення krcnbuv.livejournal.com), реклама в соціальних мережах (Facebook)), реклама на інформаційному електронному екрані для читачів, гостей та співробітників НБУВ; інтернет-презентації (книжкових виставок); електронні книжкові виставки; електронний календар знаменних і пам'ятних дат. Зросла кількість інтернет-відвідувачів НБУВ, що цікавляться суспільно значущими базами даних, електронним фондом візуальної інформації.

Традиційні види науково-інформаційних і соціокультурних заходів мають відповідати стрімкому технічному розвитку, що неминуче веде до диджиталізації. Сучасне мислення користувачів вимагає контактного двостороннього діалогу, динамічних демонстрацій і нових форматів комунікації. Останніми роками відбувається зростання ролі соціальних мереж для зв'язку з користувачами, що вказує на необхідність поширення інформації про НБУВ у всіх доступних і діючих соціальних мережах («Twitter», «Instagram», «Tumblr», «Google +», «Telegram» тощо).

Активна діяльність НБУВ щодо культурно-просвітницького напрямку є свідченням підвищення ролі бібліотек у суспільстві та їх розвиток в контексті нового соціально-культурного виміру українського суспільства.

Список літератури

1. Степанов В.К. Манифест библиотек цифровой эпохи. – Москва, 2014. – 15 с.
2. Ревякина Н.С. Традиционные и инновационные виды библиотечного сервиса / Н.С. Ревякина // Kant. – 2015. – № 4 (17). – С. 69–73.
3. Суворова В.М. Глобальная сеть Интернет и библиотеки: конкуренция и партнерство / С.В. Суворова, М.П. Шмидт // Научная периодика: проблемы и решения. – 2014. – № 2 (20). – С. 50–55.
4. Березкина Н.Ю. Инновационные формы информационного обслуживания в библиотеках Беларуси / Н.Ю. Березкина // Научно-техническая информация. Сер. 1: Организация и методика информационной работы. – 2014. – № 10. – С. 19–23.
5. Басов С.А. Библиотека: формирование базовых ценностей на переломе эпох // Роль библиотеки в формировании регионального социально-

культурного простору. – Новосибірськ, 2009. – С. 3–23.

6. Генієва Е.Ю. Библиотека как центр межкультурной коммуникации. – Москва: РОССПЭН, 2008. – 208 с.

7. Будущее библиотек: что ждет в пост-печатном мире? – Режим доступа: <https://te-st.ru/?s=>

8. Захарова Н.Б. Роль библиотеки как культурно-просветительского центра в построении независимого государства (из опыта Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского) // Актуальные проблемы современного общества: вопросы социологии, политологии, философии и истории: материалы международной заочной научно-практической конференции (17 декабря 2012 г.) – Новосибирск: изд. «СибАН», 2012. – С. 148–156.

9. Прокошина І. Книжкові виставки НБУВ як складова науково-інформаційної діяльності бібліотеки: історія та сучасні тенденції / І. Прокошина, І. Войченко // Наукові праці НБУВ. – 2005. – Вип. 14. – С. 362–369.

10. Захарова Н.Б. Традиции и инновации в информационном обслуживании: выставочная деятельность библиотек // Н.Б. Захарова / Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: Сб. ст. по материалам XLIX-L междунар. науч.-практ. конф. № 5-6 (46). Новосибирск: Изд. «СибАК», 2015. – С. 109–114.

11. Про затвердження Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського на 2005–2010 : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://data.rada.gov.ua/laws/show/1085-2004-%D0%BF#Text>

12. Лобузіна К. Шляхи інтеграції бібліотечної діяльності до онлайнового середовища. – Вісник

книжкової палати. – 2012. – С. 30–34; Солонська Н. Електронні виставки в бібліотеках як форма створення нового інформаційного ресурсу / Н. Солонська, Ю. Мордвінов // Наукові праці НБУВ. – 2012. – Вип. 34. – С. 150–155.

13. Захарова Н.Б. Культурно-інформаційна функція наукової бібліотеки в сучасних умовах / Н.Б. Захарова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 447–451.

14. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 956. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2011-%D0%BF#Text>

15. Захарова Н.Б. Тенденції розвитку інноваційних форм масової комунікації в сучасній бібліотечній діяльності // Н.Б. Захарова / Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.): в 2 ч. Ч. 1 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН. – К., 2015. – С. 43–45.

16. Костенко Л.И. Компьютерные технологии в Национальной библиотеке Украины имени В.И. Вернадского / Л.И. Костенко // Библиотеки и доступность информации в современном мире: электронные ресурсы науке, культуре, образованию: материалы междунар. конф. “Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества”, Судак, 7–15 июля 2003 г. – М., 2003. – Т. 1. – С. 217–219.

ECONOMIC SCIENCES

ІНСТИТУЦІЙНІ УМОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Гаміє А.М.

аспірант ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Шкребень Р.П.

аспірант ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Харнам М.В.

аспірант КНУБА

INSTITUTIONAL CONDITIONS OF ECONOMIC SECURITY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE

Hamiie A.

graduate student

Shkreben R.

graduate student

S. Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Harnam M.

graduate student

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

Анотація

З метою виявлення фактичних загроз зовнішнього середовища діяльності машинобудівних підприємств проведено аналіз інституціональних умов та розроблено методику оцінювання факторів зовнішнього середовища із залученням 12 експертів – менеджерів вищого рівня управління машинобудівних підприємств Харківського регіону. За результатами оцінки розроблено рекомендації щодо формування стратегічного інструментарію безпекоорієнтованого розвитку машинобудівних підприємств.

Abstract

In order to identify the actual threats to the external environment of machine-building enterprises, an analysis of institutional conditions was developed and a method of assessing environmental factors was developed with the involvement of 12 experts - senior managers of machine-building enterprises of Kharkiv region. Based on the results of the assessment, recommendations for the formation of strategic tools for the safety-oriented development of machine-building enterprises have been developed.

Ключові слова: інституційні умови, економічна безпека, інноваційний розвиток, підприємство, фактори, експертна оцінка.

Keywords: institutional conditions, economic security, innovative development, enterprise, factors, expert assessment.

Вступ. Забезпечення економічної безпеки неможливо без визначення стратегічних орієнтирів, що є найбільш актуальними в інноваційному розвитку промислових підприємств [1, 2, 3]. При формуванні методичного забезпечення аналізу економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств необхідно враховувати результати аналізу глобальних міжнародних умов, загроз та викликів для інноваційного розвитку підприємств та інституційних умов, державних засад регулювання, адже інноваційний розвиток кожного окремого підприємства повинен узгоджуватися із інноваційними орієнтирами держави. Тому об'єкт оцінювання повинен відповідати, виділений за результатами аналізу інституційних умов, найбільш актуальних питань економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств. Наступний крок передбачає розробку сукупності питань-показників, додаткова обробка

та інтерпретація яких дозволить отримати узагальнюючу оцінку економічної безпеки інноваційного розвитку досліджуваних машинобудівних підприємств Харківського регіону [4,5].

Результати дослідження. Інституційні умови економічної безпеки інноваційного розвитку підприємств (табл.1) складають: державне регулювання та інформаційна політика, координація робіт зі створення, користування, зберігання та поширення національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки; діяльність структур трансферу технологій та комерціалізації ідей - розвиток фінансових (кредитно-банківська система, фондовий ринок, страхові компанії, пенсійні фонди) та спеціальних інститутів інноваційного розвитку (інноваційні центри; бізнес-інкубатори; центри інновацій і трансферу технологій, тощо).

Таблиця 1

Напрями формування інституційних умов економічної безпеки інноваційного розвитку підприємства

Напрямок на національному та регіональному рівнях	Напрямок на рівні підприємства
Державне регулювання інноваційної діяльності (ст.6 Закону України «Про інвестиційну діяльність»). - формування та підтримка розвитку інноваційної інфраструктури; - прогнозування та планування інноваційного розвитку; - правове забезпечення, захист інтелектуальної власності; - підтримка розвитку науки і освіти; - пільгове оподаткування суб'єктів господарювання, що здійснюють інноваційну діяльність; - державна фінансова підтримка науково-дослідної та інноваційної господарської діяльності	Мотивація підприємства на розвиток: - узгодження функцій та завдань економічної безпеки з стратегічними цілями підприємства; - гармонізація інтересів стейкхолдерів; - пошук та залучення інвесторів; - організація, стимулювання та підтримка інноваційної діяльності на підприємстві; - формування гнучкої організаційної структури; - оптимізація структури та функцій НДДКР; - формування дієвої системи мотивації персоналу на розвиток та навчання; - навчання та перепідготовка персоналу, підвищення кваліфікації інженерно-технічних спеціалістів;
Формування та розвиток інституційних структур трансферу технологій та комерціалізації ідей - розвиток фінансових (кредитно-банківська система, фондовий ринок, страхові компанії, пенсійні фонди) та спеціальних інститутів інноваційного розвитку (інноваційні центри; бізнес-інкубатори; центри інновацій і трансферу технологій, тощо)	Застосування та розвиток сучасних інституційних форм співробітництва - стратегічне партнерство на міжнародному та національному рівнях; - активність у трансфері технологій та ноу-хау; - участь у діяльності інноваційних кластерів, технопарків, державних та галузевих інноваційних програмах; - обізнаність та участь у навчальних заходах з управління інтелектуальною власністю та комерціалізації розробок; - використання консалтингових та аутсорсінгових послуг, субконтрактинг; - участь у ярмарках та виставках, презентації інноваційної продукції та технологій
Державна інформаційна політика, координація робіт зі створення, користування, зберігання та поширення національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки.	Інформатизація діяльності за рахунок комплексної модернізації виробництва з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки, формування інформаційного простору підприємства, створення бази знань: створення якісних корпоративних сайтів; впровадження електронного документообігу; стандартизація процесів управління якістю, управління проектами, управління знаннями; автоматизація та об'єднання найважливіших функцій та бізнес-процесів;
Напрямок на національному та регіональному рівнях	Напрямок на рівні підприємства
Моніторинг інноваційної діяльності – систематичне збирання, оброблення та аналіз інформації про перебіг інноваційних процесів, практичні наслідки заходів держави щодо стимулювання і регулювання інноваційної діяльності в країні, результати реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності	Контроль та моніторинг за економічною безпекою інноваційної діяльності : додержання порядку надання до державних органів статистики форм звітності щодо інноваційної діяльності (№1-наука (квартальна) «Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт»; №3-наука (річна) «Звіт про виконання наукових та науково-технічних робіт»; №1-інновація (річна) «Обстеження інноваційної діяльності промислового підприємства»; №1-технологія (річна) «Звіт про створення та використання високих технологій та об'єктів права інтелектуальної власності»; - формування звітів щодо стану поточних та перспективних інноваційних проектів;

Об'єктом аналізу економічної безпеки розвитку машинобудівних підприємств повинні виступати інформаційна, технічна та кадрова складові

економічної безпеки, як найбільш значимі, що мають вплив на інноваційний розвиток промислових підприємств [6,7]. Забезпечити економічну безпеку

розвитку значить створити техніко-технологічний потенціал, сформувати можливості для виробництва інноваційних технологій, реалізувати комплексну модернізацію виробництва з впровадженням сучасних досягнень вітчизняної і світової науки й техніки. Дослідити технологічну складову потенціалу стратегічних змін можливо через аналіз кількісних показників, що відображають активність підприємства у створенні нововведень, виробництві та реалізації інноваційної продукції, інноваційності технологічних процесів.

Кадрову складову безпеки розвитку відображає рівень професіоналізму, компетентності персоналу підприємства (як реалізатора змін), та, зокрема, управлінської компетентності (як координатора та організатора у проведенні стратегічних змін, реалізації розвитку), готовність персоналу реалізовувати стратегічні цілі. Тут, мова йде про наявність програм розвитку персоналу, використання різних форм співробітництва для нарощування кадрового потенціалу.

Інформаційна складова економічної безпеки розвитку підприємства представляє собою окремий об'єкт дослідження, оскільки не є однорідною за своєю структурою. З одного боку, вона відображає специфіку та склад інформації, необхідної підприємству для проведення інноваційних змін, а з іншого, формує основні вимоги до порядку розкриття інформації підприємства, його поведінки на ринку тощо.

Аналіз зовнішнього середовища дозволяє виявити критичні фактори і встановити погрози й можливості. До числа зовнішніх факторів, що найбільше впливають на підприємство, відносяться економічні, соціальні й політичні. Аналізуючи їх як погрози й можливості для підприємства, визначаються можливі відповідні заходи. До погроз варто віднести фактори, що негативно впливають на процеси функціонування підприємства, сприяють виснаженню й скороченню його стратегічного потенціалу: очікування високих темпів інфляції, спад виробництва, складності в залученні фінансових

ресурсів, високі податкові ставки, неплатежі й відсутність стабільності в суспільстві. До можливостей варто віднести фактори, що формують умови для нарощування стратегічного потенціалу: допустимість вільного вибору сфери й напрямків господарської діяльності підприємства, можливість виходу на зовнішній ринок, появу нових інвесторів і прояв їх зацікавленості у діяльності підприємства.

З метою виявлення фактичних загроз зовнішнього середовища діяльності машинобудівних підприємств проведено аналіз та надано оцінку факторів із залученням фахівців та аналітиків. До оцінювання залучено 12 експертів – менеджерів вищого рівня управління машинобудівних підприємств Харківського регіону, провідних фахівців. Оцінювання проведено за шкалою:

$$b_i \begin{cases} 1 - \text{якщо вплив дуже слабкий,} \\ 3 - \text{якщо вплив слабкий,} \\ 5 - \text{якщо вплив суттєвий,} \\ 7 - \text{якщо вплив значний,} \\ 9 - \text{якщо вплив дуже сильний} \end{cases}$$

Проміжні значення 2, 4, 6, 8 відповідають градаціям між рівнями. Вагові коефіцієнти розраховано на основі рангових оцінок. Отримані оцінки важливості відкладаються по осі ординат (рис. 2) й будується профіль зовнішнього середовища (ось x – фактори середовища, ось y – важливість фактору (від -1 до 1)).

За результатами оцінювання за думкою експертів найсуттєвіший вплив та небезпечними для функціонування та розвитку машинобудівних вітчизняних підприємств (табл. 2) на даному етапі є: нестабільність політичної ситуації в Україні; недосконале законодавство, погроза високих темпів інфляції, залежність від якості та своєчасності поставок вітчизняного металопрокату, незадовільний рівень технічного переозброєння діючого виробництва.

Таблиця 2

Оцінка зовнішніх чинників діяльності машинобудівних підприємств

Фактори	Знак впливу, +/-	Якісна оцінка	Бальна оцінка, b_i	Вага фактору, w_j	Важливість фактору, $w_j b_i$
1.1. Нестабільність політичної ситуації в Україні	-	Суттєвий вплив	5	0,26	-1,30
1.2. Недосконале законодавство	-	Суттєвий вплив	5	0,06	-0,32
1.3. Політичні колізії у стосунках між країнами – бізнес-партнерами, ризик обмеження імпорту української продукції	-	Незначний вплив	3	0,05	-0,16
2.1. Погроза високих темпів інфляції, зростання цін на енергоносії	-	Слабкий вплив	1	0,06	-0,06
2.2. Несправедлива конкуренція на ринку; відсутність захисту власного виробника з боку держави	-	Значний вплив	7	0,09	-0,60
2.3. Недосконала система оподаткування; відсутність обігових коштів, низька плато-	-	Значний вплив	7	0,13	-0,91

спроможність замовників; відсутність реального механізму своєчасного повернення ПДВ					
2.4. Монополні позиції виробників високотехнологічної продукції, енергетичного та нафтогазового машинобудування; стійкий попит на вагобудування, автомобілебудування	+	Значний вплив	7	0,13	0,91
3.1. Науково-технічний розвиток у сфері виробництва	+	Слабкий вплив	1	0,03	0,03
3.2. Невідповідність продукції світовим стандартам якості	-	Незначний вплив	3	0,03	-0,10
3.3. Залежність від якості та своєчасності поставок вітчизняного металопрокату	-	Незначний вплив	3	0,04	-0,13
3.4. Незадовільний рівень технічного переозброєння виробництва	-	Значний вплив	7	0,04	-0,26
4.1. Труднощі щодо якісного менеджменту та ефективного управління машинобудівними підприємствами	-	Незначний вплив	2	0,03	-0,06
4.2. Зростання мобільності трудових ресурсів, недостатній рівень оплати праці	-	Суттєвий вплив	5	0,04	-0,19

На внутрішньому ринку продовжується зниження економічної та інвестиційної активності, промислове виробництво в 2019 році скоротилося у порівнянні з 2018 роком на 7,7%. При цьому темпи падіння в машинобудуванні вдвічі перевищують загальний спад у промисловості. Машинобудування в структурі промисловості складало у 2013 році 18-20%, а на теперішній час 7-8%, відбувається скорочення виробництва продукції машинобудування (у 2019 році у порівнянні з попереднім роком має місце падіння рівня виробництва у машинобудуванні на 5,6 %; виробництві електричного обладнання на 19,9%); спостерігався низький рівень інноваційної активності машинобудівних підприємств; на основних ринках збуту відбувалося зменшення експорту продукції машинобудування та збільшення імпорту.

Враховуючи останні тенденції орієнтації промислових підприємств України на європейські ринки, для оцінювання економічної безпеки їх розвитку необхідним є фокусування уваги на процесах стандартизації та уніфікації управлінських знань підприємств [9]. Процес стандартизації сьогодні носить обмежений характер і стосується переважно уніфікації і стандартизації управлінських документів. Державне регулювання стандартизації в Україні обмежується виданням національних стандартів управління якістю, що є ідентичним перекладом відповідних стандартів ISO 9000 і включають: ДСТУ ISO 9000:2009. Системи управління якістю. Основні положення та словник; ДСТУ ISO 9001:2009. Системи управління якістю. Вимоги; ДСТУ ISO 9004:2001. Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності. Основними причинами повільного розповсюдження визнаних у всьому світі стандартів переважно є: повільні темпи зростання обсягів виробництва у галузі, а також неплатоспроможний попит на продукцію; відсутність та недостатність фінансування розробки та впровадження систем якості, а також проведення сертифі-

кації у підприємств; слабка пропаганда переваг існуючих міжнародних стандартів; низька готовність переважної частини менеджменту до використання методів управління якістю.

Стосовно останнього пункту, то мова йде про необхідність створення систем менеджменту якості, яка повинна передбачати реальну оцінку стартових умов, певні етапи та послідовність робіт із якості на шляху перебудови всієї корпоративної культури на принципах менеджменту якості [9,10]. Серед досліджуваних машинобудівних підприємств Харківського регіону сім можна віднести до таких, у яких впроваджено та ефективно діє система управління якістю (наявність відповідних сертифікатів, а також аудиторських висновків): ДП «Завод Електроважмаш» (висока вимогливість до дотримання технологій з кожної операції, проведення повномасштабних випробувань готової продукції); ПАТ «Турбоатом» (створення умов для ефективної роботи співробітників, їх навчання, стимулювання ініціативи та професійного зростання); ПАТ «ХАРП» (задоволення потреб усіх споживачів щодо якості та строків постачання, повний комплекс перевірки якості продукції включає оцінку за 50 параметрами); ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш» (система управління якістю розповсюджується на готову продукцію, проміжні операції із дотримання геометрії виробів та електричних параметрів, вхідний контроль усіх матеріалів); ПАТ «Харківський верстатобудівний завод» (створення власної сервісної мережі підприємства з метою підвищення ефективності використання верстатів підприємства замовниками); ПАТ «Автрамат» (спрямування на задоволення потреб найбільш вибагливого замовника, впорядкування основних процесів на підприємстві, встановлення показників для регулярного оцінювання результатів діяльності персоналу та процесів; запровадження міжнародного стандарту ISO/TS 16949:2002 «Система якості для підприємств постачальників автомобільної промисловості»); ПАТ

«Світло шахтаря» (наявність золотої винагороди Національного бізнес-рейтингу серед підприємств України за показниками фінансово-господарської діяльності).

Висновок. Таким чином, стратегічним інструментарієм безпеки орієнтованого розвитку підприємств виступають стратегії, механізми (координації, навчання, регулювання, збереження та захисту), організаційні способи, форми стратегічного управління економічною безпекою, а також методи вибору та узгодження адаптивних заходів, що відповідають орієнтирам розвитку підприємства. За таким положенням об'єктом стратегічного управління є бізнес-процеси з: прийняття рішень; мотивації і навчання персоналу; формування системи організаційних знань та кадрової безпеки; ефективного функціонування маркетингової й комерційної, фінансово-інвестиційної та виробничої підсистем. З огляду на взаємообумовленість бізнес-процесів, що відбуваються на підприємстві, необхідним є дотримання принципу стратегічного мислення та системності в управлінських діях, коректного використання стратегічного інструментарію для комплексного охоплення всіх підсистем підприємства.

Список літератури

1. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. - К.: Либра, 2003. - 280 с.;
2. Отенко І. П. Стратегічний інструментарій

безпеки-орієнтованого розвитку підприємства / І. П. Отенко, Д. В. Комарков, Р. П. Шкребень // Проблеми економіки. – 2018. – №2. – С. 235–241. (Index Copernicus).

3. Ляшенко О.М. Забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства як функція сучасного менеджменту / О.М. Ляшенко, В.Л. Безбожний // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія «Економіка» : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНТУ, 2008. – Вип. 33-1. – С. 66–72.;

4. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2004 – 144 с.;

5. Ярошенко О. Ф. Корпоративні конфлікти як загроза економічній безпеці підприємства / О. Ф. Ярошенко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ, 2011. – Випуск 28, Ч. III. – С. 113–116.;

6. Отенко І. П. Стратегічні пріоритети підприємства. Монографія / І.П. Отенко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 180 с.;

7. Кизим М. О. Возможности та угрозы від членства України в СОТ для машинобудування в умовах співпраці з країнами ЄС і Митного союзу ЄврАзЕС / М. О. Кизим, А. Д. Олійник, І. Ю. Матющенко, В. Є. Хаустова, Ш. А. О. Омаров, Ю. М. Моїсеєнко, І. Ю. Бунтов // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 59–70;

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЁТА ПО СИСТЕМЕ ДИРЕКТ-КОСТИНГ

Романова И.В.

*Кандидат экономических наук,
Санкт-Петербургский государственный университет
аэрокосмического приборостроения*

Ким А.И.

*Санкт-Петербургский государственный университет
аэрокосмического приборостроения*

FEATURES OF THE MANAGEMENT ACCOUNTING ORGANIZING BY THE DIRECT-COSTING SYSTEM

Romanova I.

*Candidate of economic sciences,
Saint-Petersburg State University of Aerospace Instrumentation*

Kim A.

Saint-Petersburg State University of Aerospace Instrumentation

Аннотация

Статья посвящена анализу использования системы директ-костинг при организации управленческого учета с целью эффективного контроля и управления затратами, определения уровня рентабельности производства, повышения качества управленческих решений.

Abstract

The article is devoted to the analysis of the direct-costing system in management accounting organizing in order to effectively control and manage costs, determine the level of production profitability and improve the quality of management decisions.

Ключевые слова: производственные затраты, себестоимость, рентабельность, управленческие решения.

Keywords: production costs, cost price, profitability, management decisions.

Специфика формирования отечественной экономики в настоящее время требует существенно большей гибкости финансовых субъектов по отношению к преобразованиям внешней среды. Современное эффективное руководство производственной работой компании все больше находится в зависимости от степени его информационного обеспечения. Для совершения квалифицированных действий и нахождения лучших решений нужны сведения управленческого учета для своевременного анализа. Один из более значимых компонентов таких сведений является себестоимость, так как этот показатель дает возможность организации целесообразно распоряжаться собственными расходами. Детальный учет любого типа расходов создает возможность совершать текущее планирование, а также осуществлять проверку. Понимая собственные расходы, организация способна повысить их эффективность, отыскать пути повышения прибыли и создать направления улучшения работы. По этой причине появляется потребность возникновения управленческого учета, который напрямую был бы связан с формированием и применением данных, нужных для принятия успешных управленческих задач.

Информацию в виде данных о производственной себестоимости (в части прямых, переменных или всех производственных затрат) и маржинальном доходе (сумме покрытия) - разнице между ценой продажи (выручкой от реализации) и неполной себестоимостью изделия или реализованной продукции - в целом дает метод учета затрат и калькулирования себестоимости *direct-costing* [1].

Американский экономист Джонатан Харрисон в 1936 г. сформировал учение — «Директ-костинг», в соответствии с которым в составе себестоимости следует принимать во внимание только лишь прямые затраты. Ключевые мысли данной концепции были изданы в бюллетене Национальной ассоциации промышленного учета в январе 1936 г.

В 30-е годы XX века изучения в сфере системы «Директ-костинг» кроме того проводили такие ученые как Вальтер Раутенштраух, Джон Х. Уильямс, Чарльз М. Кнопфель. Они разработали графики промежуточного бюджета и предельного объема производства. При помощи этих графиков возможно отследить взаимосвязь между показателями объема, себестоимости и прибыли.

Практическое введение системы «Директ-костинг» в Америке произошло в 1953 г., когда Национальная ассоциация бухгалтеров-калькуляторов в своем докладе анонсировала суть данной системы. Второй доклад был издан в 1961 г., где были изучены 50 крупных компаний, в которых действовала эта система.

Система *direct-costing* в разных странах имеет свои «национальные» имена. В Германии и Австрии используют термины *Teilkostenrechnung* или *Grenzkostenrechnung*, то есть учет частичных либо граничных затрат, или *Deckungsbeitragsrechnung* -

учет сумм покрытия; в Великобритании - учет маржинальных затрат (*marginalcosting*), во Франции - маржинальный учет (*la comptabilitemarginale*); в США - учет переменных затрат (*variablecosting*, или *primecosting*) [1].

В нашей стране эта концепция приобрела наибольшую популярность под названием «маржинальный метод бухгалтерского учета», поскольку одно из ключевых определений, применяемых при этой системе, считается маржинальный доход, что подразумевает под собой доход, приобретенный от реализации продукции, товаров, работ и услуг после покрытия переменных расходов. Этот показатель применяется в целях расчета порога рентабельности производства, цены безубыточной реализации продукции и т.д.

Организация обладает возможностью осуществлять систему учета «Директ-костинг» в соответствии с выбранной учетной политикой. Маржинальный доход (или сумма покрытия) считается одной из основных характеристик системы учета «Директ-костинг», который показывает разницу между выручкой от реализации и переменными расходами. Размер маржинального дохода, рассчитанный для определенного типа продукции, демонстрирует «вклад» этого продукта в возмещение постоянных затрат и, следовательно, в общую сумму прибыли полученную компанией.

Суть системы «Директ-костинг» состоит в делении производственных затрат организации на условно-переменные, которые непосредственно связаны с количеством продукции, изготовленной за единицу времени, и условно-постоянными, которые не находятся в зависимости от количества произведенной продукции за единицу времени, расчете сокращенной (частичной) производственной себестоимости и списании условно-постоянных затрат в снижение дохода в том отчетном периоде, в котором они осуществились.

Как отмечалось, условно-переменные расходы связаны непосредственно с производственным процессом и находятся в прямой зависимости от объема выпускаемой продукции. В общем виде они включают прямые материальные затраты (сырье, материалы, топливо и энергию на технологические цели, работы и услуги сторонних организаций и т. п.), прямые трудовые расходы (оплата труда, обязательные отчисления на социальное страхование и обеспечение), производственные косвенные расходы. Последний вид расходов можно с некоторой долей условности сравнить с общепроизводственными расходами, которые обычно относятся на счет 25 «Общепроизводственные расходы» [2].

К счету 25 создаются два субсчета: 25/1 «Общепроизводственные переменные расходы» и 25/2 «Общепроизводственные постоянные расходы».

В противоположность условно-переменным затратам, условно-постоянные затраты не находятся в зависимости от количества произведенной продукции. Эти затраты предполагают собой объ-

единение затрат на управление предприятием, хозяйственное обслуживание производства, реализацию продукции. За редким исключением к условно-постоянным затратам возможно причислить затраты, которые при традиционном варианте учета затрат на производство относятся на дебет счета 26 «Общехозяйственные расходы».

На счетах 20 «Основное производство» и 23 «Вспомогательные производства» отражаются прямые условно-переменные затраты предприятия. Косвенные условно-переменные затраты первоначально собираются на счете 25, а затем каждый месяц относятся на счета 20 и 23 плана счетов бухгалтерского учета. Условно-постоянные затраты в доле общих административных и хозяйственных затрат обобщаются на счете 26, а в доле сбытовых затрат - на счете 44 «Расходы на продажу». На предприятиях, обладающих небольшим размером сбытовых затрат, могут отказаться от применения счета 44 и организовать учет данных затрат на счете 26.

Величина фактической себестоимости продукции, завершенной производством и сданной на склад переносится с кредита счета 20 в дебет счета 43 «Готовая продукция» или 90 «Продажи».

Условно-постоянные затраты, отраженные на счетах 26 и 44, в конце каждого отчетного периода целиком списываются на суммы от реализации продукции, товаров, работ, услуг за данный период: по дебету счета 90 и кредиту счетов 26 и 44.

Раздельный учет затрат позволяет менеджерам совершать наиболее эффективный контроль и управление ими. Данное ограничение себестоимости только переменными расходами дает возможность облегчить планирование, анализ и контроль из-за сокращения количества калькуляционных статей затрат: себестоимость оказывается более обобщимой, а отдельные затраты – лучше регулируемы.

Разделение затрат на условно-постоянные и условно-переменные предоставляет получение информации о затратах, с целью принятия большого количества управленческих решений. Во-первых, это относится к решениям в части расходов при разном уровне производительности.

При применении системы «Директ-костинг» величина прибыли рассчитывается уровнем переменных производственных затрат, ценами продажи, номенклатурой продукции и размером постоянных издержек производства. В итоге эта учетная информация дает возможность в оперативном порядке устанавливать более выигрышные комбинации продажных цен и объема производства, своевременно переориентировать производство в соответствии с меняющейся конъюнктурой рынка.

При помощи «Директ-костинга» обосновываются главные управленческие решения, такие как оптимизация производственной программы, необходимость принятия к выполнению конкретного заказа, покупка или ремонт оборудования, изготовление полуфабрикатов либо их приобретение у поставщиков, выпуск побочной продукции, ценовая политика предприятия и другие.

Сторонники «директ-костинга» обращают внимание на преимущества данной системы и показывают его важность при принятии управленческих решений, что объективно доказывается при рассмотрении взаимосвязей и взаимозависимостей основных показателей системы. К ним относятся: переменные и постоянные затраты, маржинальный доход, выручка, порог рентабельности, прибыль [3].

Разница между выручкой от реализации продукции и переменными расходами называется маржинальным доходом. Если из маржинального дохода вычесть сумму постоянных затрат, то получится чистая прибыль. Данная связь показателей дает возможность менеджерам применять многоступенчатый принцип составления отчета о доходах. Это позволяет повысить контроль за формированием издержек согласно местам их возникновения и реализовывать наиболее оперативные и лучшие управленческие решения.

Также существенным преимуществом системы является ограничение себестоимости продукции лишь переменными расходами, что позволяет облегчить нормирование, планирование, учет и контроль количества статей расходов: себестоимость оказывается наиболее «обобщимой», в свою очередь отдельные расходы лучше контролируются, поскольку чем меньше контролируемых объектов, тем лучше и эффективнее контроль за ними.

Система «Директ-костинг» играет важную роль при определении общего уровня рентабельности как всего производства, так и отдельных видов продукции. Чем выше разница между продажной ценой и переменными издержками, тем больше маржинальный доход и уровень рентабельности. Данная информация позволяет принимать решения об ассортиментной политике.

Система учета «Директ-костинг» дает возможность:

- устанавливать формы зависимости затрат от размеров производства;
- получать сведения о прибыльности или убыточности производственной деятельности в зависимости от размеров производства и продаж;
- рассчитывать критическую точку объема продаж;
- совершенствовать ассортимент продукции;
- прогнозировать поведение затрат в зависимости от различных факторов;
- принимать управленческие решения в ситуациях ограниченности того или иного ресурса;
- проводить успешную ценовую политику;
- решать тактические задачи управления предприятием.

Но, невзирая на достоинства, система «Директ-костинг» обладает и недостатками:

- ✓ появляются препятствия при делении затрат на постоянные и переменные, так как чисто постоянных или чисто переменных затрат не так уж много;
- ✓ противники «Директ-костинга» полагают, что постоянные затраты, кроме того, принимают участие в производстве данной продукции и, таким

образом, должны быть включены в его себестоимость. Система «Директ-костинг» не дает ответа на вопрос, какова цена произведенного продукта, какова его полная себестоимость, по этой причине необходимо дополнительное разделение условно-постоянных затрат, когда требуется знать полную себестоимость готовой продукции или незавершенного производства;

✓ необходимо в ценах, устанавливаемых на продукцию организации, обеспечивать покрытие всех издержек организации;

✓ существенное искажение общей суммы прибыли за текущий период, так как остатки незавершенного производства оцениваются в разрезе лишь переменных производственных расходов;

✓ расхождение (по той же причине) размера действительной себестоимости выпущенной продукции с показателем «сокращенной» себестоимости, исчисленной по статьям переменных затрат, что значительно уменьшает достоверность учета;

✓ несовпадение итогов финансового учета и финансовых отчетов с итогами управленческого учета, соответственно из-за чего уменьшается доверие контролирующих органов - финансового, налогового управления и других - к руководству фирмы, что приводит к отрицательным последствиям.

Все вышесказанное говорит о том, что «Директ-костинг» - значимый элемент маркетинга – системы управления организацией в условиях рынка и свободной конкуренции. Сокращенная, рассчитанная по переменным расходам себестоимость является наиболее надежным ориентиром для принятия решений, в следствие того, что разделение затрат на постоянные и переменные дает возможность дать оценку затратам будущего периода, что нужно для создания ассортимента продукции, выбора между производством и покупкой определенных компонентов продукта. Помимо этого, подобное разделение необходимо для формирования расходов при разной производительности.

Благодаря использованию «директ-костинга» значительно расширяются аналитические и контрольные возможности учета: анализируя поведение переменных и постоянных затрат в зависимости от изменения объемов продаж, можно гибко и оперативно принимать решения по управлению, особенно касающиеся выбора между альтернативными вариантами действий. Раздельное отражение в учете позволяет более четко отслеживать и контролировать как переменные, так и постоянные производственные издержки в разрезе подразделений предприятия, товарных групп и сегментов рынка. Кроме того, использование системы «директ-костинг» при составлении внутренней управленческой отчетности дает возможность избежать излишней капитализации постоянных накладных расходов в периоды, когда спрос на производимую продукцию уменьшается и происходит накопление производственных запасов [4].

Список литературы

1. Чая, В. Т. Управленческий учет: учебник и практикум для бакалавриата и специалиста / В. Т. Чая, Н. И. Чупахина. — Москва: Издательство Юрайт, 2019. — 332 с. — (Бакалавр и специалист). — ISBN 978-5-534-10739-5. — Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/431428>;
2. Павлова И.А., Корзоватых Ж.М. Организация управленческого учета по системе «Директ-костинг» // Вестник ГУУ. 2014. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-upravlencheskogo-ucheta-po-sisteme-direkt-kosting-2>;
3. Дмитриева Т.А. Организация управленческого учета по системе «директ-костинг» // Научное сообщество студентов XXI столетия. Экономические науки: сб. ст. по мат. V междунар. студ. науч.-практ. конф. № 5. URL: <http://sibac.info/archive/economy/5.docx>;
4. Малиновская Н.В. Управленческий учет и анализ в обеспечении устойчивого развития предприятий // Экономический анализ: теория и практика. — 2019. - № 9.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ В ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКЕ РЕФОРМ ОТРАСЛИ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ: ОПЫТ ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАН В КОНТЕКСТЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПАНДЕМИИ COVID-19

Чорный О.

докторант кафедры публичного администрирования Межрегиональной академии управления персоналом (Украина), кандидат медицинских наук

ECONOMIC ASPECTS IN PUBLIC HEALTH REFORM POLICIES: EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES IN THE CONTEXT OF PANDEMIC COVID-19

Chorny O.

doctoral student of the Department of Public Administration of the Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine), Candidate of Medical Sciences

Аннотация

Изучены особенности экономических аспектов государственной политики здравоохранения и возможные направления ее современной трансформации. Обоснована актуальность восприятия обществом

необходимости реализации процессов реформ в системе здравоохранения на этапе противодействия пандемии коронавируса. Проанализированы основные мероприятия по реформированию государственной политики системы здравоохранения в европейских странах. Исследованы главные функции государственной политики относительно процессов экономического обеспечения системы здравоохранения в развитых странах.

Abstract

The features of the economic aspects of public health policy and possible directions of its modern transformation have been studied. The urgency of public perception of the need to implement reform processes in the health care system at the stage of countering the coronavirus pandemic has been substantiated. The main measures for reforming the state policy of the health care system in European countries are analyzed. The main functions of state policy in relation to the processes of economic provision of the health care system in developed countries have been investigated.

Ключевые слова: государственная политика, экономические аспекты, европейские страны, пандемия, реформы, охрана здоровья, противодействие.

Keywords: public policy, economic aspects, European countries, pandemic, reforms, health protection, counteraction.

Постановка проблемы. В соответствии с основными принципами государственной экономической политики, почти во всех странах с развитой рыночной экономикой, были созданы общественные системы здравоохранения, доступные для всех или для подавляющего большинства граждан. Вопросы государственной экономической политики, здоровья, социального обеспечения, стоимости и доступности лечения, условий жизни касаются интересов широких групп населения, формируют электоральные настроения, становятся предметом политических дискуссий.

Выдвигаются аргументированные предположения, что Covid-19 не существенно искажает статистику глобальной смертности от пневмонии, ставится под сомнение статистика числа заражений, а также масштаб абсолютной и относительной смертности от коронавируса. Коронавирус стал неожиданным и важным катализатором для обозначения и легитимизации экономических, политических и культурных контуров новой модели гражданского общества, как демографически стабильного социума. Это общество, в котором будут доминировать механизмы социальной регуляции на уровне национальных государств, контролирующих и перераспределяющих все большую долю общественных ресурсов.

Анализ последних исследований и публикаций. Соотношение государственных и негосударственных медицинских организаций различается в разных странах. Финансирование медицинской помощи населению осуществляется либо из бюджетных средств государства, что формируются за счет общего налогообложения, или из средств обязательного медицинского страхования, который формируются за счет страховых взносов работодателей и взносов государства или пенсионных фондов за неработающее население. Реакция большинства на Covid-19, как на период чрезвычайной ситуации, оказалась непропорционально чувствительной и неадекватной по сравнению с его возможными социальными последствиями.

Главной задачей реформ здравоохранения, которые развернулись в странах с развитой рыночной экономикой, стало сдерживание роста государственных расходов и повышения эффективности

систем здравоохранения. Политика сдерживания расходов в европейских странах проводилась по направлениям нормирования потребления медицинских услуг путем установления времени ожидания их предоставления и развития систем финансового планирования. Необходимо менять образ мышления в подходе к решению различных экономических проблем, он должен исходить из потребностей современного гражданского общества.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. При рассмотрении экономического направления оказалось, что экономические последствия пандемии коронавируса COVID-19 стали более серьезными, чем предполагалось, что привело к ухудшению макроэкономического прогноза. Период действия карантина и социальной изоляции во время чрезвычайной ситуации во многих странах оказался более длительным, чем ожидалось, что нанесло существенно больший урон деловой активности. Прогнозы, как и раньше, достаточно высоко неопределенные, связанные с дальнейшим распространением коронавируса, а также с неочевидной эффективностью принимаемых мер в направлениях политики, экономики и здравоохранения.

Государственная экономическая политика, общеобязательное социальное обеспечение минимального уровня достойной жизни в обмен на ограничение гражданских прав является очевидным глобальным трендом, который ведет к пересмотру механизмов демократии в пользу более высокой степени дисциплинарной регуляции общественной жизни. Формирование и реализация государственной политики, способность управленцев в эффективной области здравоохранения в большой степени зависит от знаний, умений, стимуляции, мотивации и распределения людей, которые ответственны за организацию и реализацию медицинских услуг.

Цель исследования – обоснование необходимости формирования эффективной государственной политики реформ в системе охраны здоровья, в контексте экономических трансформаций во время противодействия пандемии.

Изложение основного материала. Экономический кризис во время чрезвычайных ситуаций проявляется как в виде стремительного уменьшения

спроса в связи с сильным падением доходов населения, так и в коллапсе предложений, так как многие компании банкротятся. Чрезвычайная ситуация во время пандемии может заставить значительное число предпринимателей выйти из бизнеса, что, в свою очередь, способно подорвать не только устойчивость экономики, но и основы долгосрочного экономического развития. Промедление с принятием стратегически важных решений для отрасли здравоохранения и социального обеспечения привели к тому, что в настоящее время они находятся в критическом состоянии и не могут должным образом выполнять возложенные на них функции.

Государственная политика разделения функций финансирования и функций прямого управления предоставлением услуг важна для того, чтобы решение о распределении выделенных на здравоохранение бюджетных средств принималось под влиянием необходимости поддерживать подведомственные медицинские учреждения безотносительно к эффективности их работы. Развитие конкуренции между потребителями за лучшие медицинские организации и за застрахованных, а также между производителями за потребителей и за пациентов должно рассматриваться как главная движущая сила повышения эффективности системы финансирования здравоохранения.

Реструктуризация медицинского обслуживания состояла в сокращении количества больничных коек в общественной системе здравоохранения и замещения относительно более дорогого стационарного лечения менее дорогим амбулаторным или первичным медико-санитарным обслуживанием посредством расширения услуг дневных стационаров и центров амбулаторной хирургии, а также расширением оказания медицинской помощи на дому и развитием фармацевтического менеджмента. В европейских странах укрепилось понимание того, что указанные принципы взаимодействия покупателей и производителей медицинских услуг являются препятствием для повышения эффективности системы здравоохранения.

Массовое распространение бюджетного дефицита обусловлено снижением государственных доходов по мере спада экономической активности и мировой торговли, беспрецедентными по объему мерами поддержки домашних хозяйств и сектора для смягчения последствий чрезвычайной ситуации COVID-19. Проблемы в реальном секторе экономики, на рынке труда, в социальной сфере и банковском секторе в результате этого шока имеют особую природу и не могут трактоваться с точки зрения стандартных подходов к анализу экономических и финансовых кризисов или стадий делового цикла.

Во многих странах предусмотрено соучастие населения в оплате получаемой медицинской и лекарственной помощи, но доля частных расходов в финансировании здравоохранения небольшая, а соучастие в платежах выполняет роль ограничителя спроса. Размеры общественного финансирования здравоохранения в странах с развитой рыночной экономикой росли высокими темпами. Однако

нефтяные кризисы и замедление темпов экономического роста поставили страны перед необходимостью искать пути сдерживания роста государственных расходов на социальные программы, снижение социальной нагрузки на государство.

Предложенные изменения по решению проблем государственной экономической политики и здравоохранения в значительной степени могут повлиять на сознание граждан и на их образ жизни, а затем улучшить состояние здоровья и поднять уровень жизни населения. Воплощение такой стратегии имеет значительную экономическую эффективность и может способствовать повышению личной ответственности при условии создания соответствующей среды, что позволит формировать и реализовывать экономическую государственную политику, а людям поддерживать личное здоровье и общественное благосостояние.

В то же время, требование населения к качеству работы систем здравоохранения продолжали расти, европейские государства столкнулись с невозможностью увеличивать прежними темпами финансовые средства, направляемые на здравоохранение, тратить их бывшим образом, тем самым обеспечивать рост качества медицинских услуг. Реформы были направлены на внедрение элементов рыночных отношений во взаимодействии между субъектами общественного здравоохранения.

Мероприятия такого характера должны предусматривать механизмы внедрения системного подхода к государственной экономической политике, к управленческой деятельности, внедрению устойчивого потребления и производства, повышению уровня осведомленности общества о значении и преимуществах его применения с целью сохранения здоровья и экономического благополучия граждан [3]. Среди проблем экономической государственной политики и здравоохранения остается отсутствие целевой компоненты, которая ориентируется на создание благоприятных условий для воспитания и развития личности в жизненной деятельности.

Соответственно, при таких условиях, перед руководителями медицинских учреждений здравоохранения стоит задача по разработке государственной политики и принятия управленческих решений для организации необходимого ресурсного обеспечения медицинской помощи в период чрезвычайных ситуаций, поиска дополнительных источников финансирования, усиления деятельности по решению проблем здоровья общества. Это требует подготовки и разработки моделей межотраслевых контактов при формировании и реализации государственной экономической политики и выполнении утвержденных медицинских программ. Влияние человеческого фактора на эффективность здравоохранения сейчас больше, но значительная эффективность зависит от самой отрасли, от того, как она построена и это уже зависит от органов государственной власти.

Государства, способные к форсированной и плановой мобилизации инфраструктурных ресурсов, оказались более подготовленными к пандемии, зато общества, где государственно-экономической политикой ставят в иерархию приоритетов автономию личности выше ее безопасности, которые ценят свободу перемещений, саморегулируемые рынки, оказались менее подготовленными эффективным коллективным действиям власти и граждан. В условиях стагнации мировой экономики рыночные рабочие места, в период чрезвычайной ситуации, будут объективно сокращаться, а государства будут вынуждены поддерживать бюджетных работников. Растет непосредственная и скрытая безработица, восстановление после кризиса уже не приведет к исходному уровню спроса и занятости, особенно в сфере услуг.

Социальные и экономические функции государства, касающиеся жизненных ресурсов малого и среднего бизнеса, самозанятых работников и всех тех, кто работает в тени, обеспечивая трудовую занятость внутри и вне государства, могут вызвать закономерное отторжение у значительной части социальных групп. Своим вмешательством государство может разрушить материально-экономическую базу их существования, но вряд ли способно, даже при реализации государственной социально-гуманитарной политики предложить взамен что-то существенное в плане занятости, а это грозит лишь ростом протестных настроений.

Поэтому государству есть смысл воздержаться от негативного вмешательства в экономическую повседневность и регулятивное разрушения естественно созданных социальных обменов и связей на низовом уровне. Следует формировать и реализовывать государственную политику дальнейшего расширения электронных сервисов, начиная от доступа к государственным услугам и заканчивая развитием электронной демократии. Развитие будут иметь онлайн-сервисы от электронной коммерции до телемедицины и традиционной почты, которые получают стимул использовать технологии, позволяющие снизить число возможных контактов клиентов друг с другом и с сотрудниками отделений связи.

С другой стороны, электронные технологии все активнее применяются в целях дисциплинарного контроля граждан, но сами по себе гаджеты не программируют определенного типа социального устройства. Государственные услуги в реальности оказались ограниченным слишком узким спектром, а полная занятость быстро выбрала свои резервы, которые оказались не такими большими по общему количеству занятых в экономике. Когда будут решены легкие, технические проблемы, тогда выяснится в какой степени мы хотим жить в оптимизированном онлайн-мире, а в какой, для нашего нравственного и физического комфорта, окажется необходимым сохранение социальных практик, основанных на непосредственном человеческом общении даже во время чрезвычайных ситуаций.

Важнейшей задачей, в период пандемической ситуации стала мобилизация организационных качеств, горизонтального взаимодействия между локациями и оперативного внедрения новых внутренних инструментов для организации дистанционного обучения. На данный момент, благодаря формированию и реализации государственной политики, все основные образовательные курсы уже успешно переведены в онлайн режим несмотря на то, что отдельные форматы были изменены. В бесплатных сервисах есть ряд ограничений, поэтому следует проверять, что свойственно в конкретном случае и, все же, лучше не экономить, а оформить полную, платную подписку и получить максимально удобный сервис.

В системах бюджетного финансирования здравоохранения территориальные органы управления здравоохранением не обязаны финансировать только те государственные медицинские организации, которые расположены на их территории, а могли заключать контракты по своему выбору только части из них, а также с негосударственными организациями и с организациями, расположенными за пределами своего административного образования. Государственная политика в здравоохранении предусматривает, что государственные и негосударственные медицинские организации имеют равные права в системе общественного финансирования здравоохранения.

Результаты рыночных преобразований не были разрушительными для системы здравоохранения, как того опасались противники реформы, но и не оказались настолько радикальными, чтобы оправдать надежды ее сторонников. Наиболее очевидными оказались изменения в социально-культурной составляющей медицинского обслуживания, повысился социальный статус врачей общей практики, усилилось внимание к ним со стороны органов управления здравоохранением, менеджеров и врачей, работающих в стационарах. Благодаря заключению контрактов между получателями и производителями медицинских услуг, последние стали лучше понимать, какие виды медицинской помощи они должны предоставлять, кому, по каким стандартам и по какой цене.

Главная проблема реформ заключалась в том, что органы управления здравоохранением не стали независимыми покупателями медицинских услуг, а больничные трасты - самостоятельными производителями. Территориальные органы здравоохранения находились под сильным давлением политиков, которые ограничивали их в принятии каких-либо радикальных решений по перераспределению финансирования в пользу более эффективных производителей. Больничные трасты не имели стимулов к ведению конкурентной борьбы, поскольку, с одной стороны, не имели возможности по своему усмотрению распоряжаться средствами, которые могли в них появиться в случае успешной работы, а также были уверены, что их спасут от банкротства.

Использованию контрактных отношений для более эффективного распределения средств препятствовало нежелание покупателей медицинских услуг вносить существенные изменения в сложившуюся структуру и объемы медицинской помощи, предоставляемой производителями, чтобы не нарушить отношения доверия, профессиональную этику, не рисковать долговременным сотрудничеством. Проведение рыночно ориентированных реформ имело очевидные положительные результаты с политической точки зрения, они дали импульс деятельности органов здравоохранения, активизировали их усилия по регулированию оказания медицинской помощи в интересах населения, а не в интересах самих врачей и медицинских организаций.

Конкуренция не отменялась полностью, но приоритет теперь отдавался развитию сотрудничества между покупателями и производителями медицинских услуг: внедрение процедур совместного планирования и заключения долгосрочных контрактов вместо ежегодных. Расходы, связанные с ежегодным заключением договоров, расценивались как слишком высокие по сравнению с повышением эффективности медицинского обслуживания. Важной составной частью проводимых в западных странах преобразований были изменения форм и сделок медицинских организаций, участвующих в системе здравоохранения.

Соответственно ограничивались права административного управления медицинскими учреждениями со стороны органов государственного управления, а руководителям медицинских организаций предоставлялись права самостоятельного принятия оперативных решений по распоряжению финансовыми и материальными ресурсами. Расширялись права руководителей учреждений по определению условий работы и оплаты труда персоналу, все это сочеталось с использованием контрактных форм отношений между медицинскими учреждениями и органами, которые финансируют, а также с заменой сметного финансирования различными формами оплаты результатов работы этих учреждений. Но, экономическая самостоятельность, которая предоставляется медицинским учреждениям была ограниченной: учреждения по-прежнему не несли полной экономической ответственности за результаты своей работы.

В случае недостаточности у них средств для покрытия задолженностей поставщикам товаров и услуг ответчиком по обязательствам выступали государственные органы управления. В ряде стран произошли качественные изменения организационно-правовых форм, в рамках которых существуют государственные медицинские организации. Целью реформы провозглашалось создание условий для развития конкуренции между производителями медицинских услуг и повышения эффективности их деятельности. Для этого медицинские организации, подчиненные территориальным органам управления здравоохранением, были преобразованы в самостоятельные государственные предприятия здравоохранения.

Указанные организации были основаны в соответствии с моделью государственного предприятия, единой для всей экономики, они имеют право заключать контракты с персоналом, привлекать капитал и действовать независимо. Государство уполномочено следить, чтобы произведенные преобразования не привели к сужению круга потребителей услуг этих организаций и ухудшению доступности медицинской помощи для всех категорий населения, а также к нарушениям и разрывам в технологическом, связанном с видами медицинского обслуживания. В европейских странах реформирование здравоохранения рассматривалось в качестве одной из важных составных частей широкомасштабных экономических преобразований.

Медленное внедрение новых медицинских технологий, препаратов и обновление медицинского оборудования, дефицит лекарственных средств, низкая заработная плата врачей и медицинских сестер, порождает теневые платежи за их услуги, неравенство в доступности к медицинской помощи, обусловленное социальным статусом - все это вызвало чрезвычайно критическое отношение со стороны как населения, так и медицинских работников [1]. Система здравоохранения функционировала также неэффективно из-за недостаточной обеспеченности врачей медицинским оборудованием по сравнению с западными странами.

Пути решения проблем недостаточности бюджетных ассигнований, выделяемых на здравоохранение, неэффективности использования имеющегося ресурсного потенциала, растущее отставание от западноевропейских стран по показателям состояния здоровья населения, по развитию и применения медицинских технологий видится в кардинальном изменении системы управления и финансирования здравоохранения. В странах с переходным состоянием экономики реформы в здравоохранении были вызваны пониманием невозможности роста общественного финансирования этой сферы прежними темпами в ответ на растущие требования населения к качеству медицинского обслуживания.

Это обусловило направленность осуществляемых преобразований на повышение эффективности системы здравоохранения. В европейских странах реформы были порождены осознанием невозможности улучшить качество медицинского обслуживания, рассчитывая только на ассигнования из государственного бюджета. Реформы стали выражением стремления увеличить финансирование здравоохранения путем расширения источников поступления средств и изменения структуры финансовых потоков. Решающее влияние на выбор страховых моделей финансирования общей направленности преобразований оказал кризис идеологии государственного управления экономической сферой.

Доминирующая роль государства в организации здравоохранения ассоциировалась с бывшим строем, и поэтому у новых политических лидеров и у врачебного сообщества, в качестве реакции на прошлый опыт государственного управления, воца-

рилось желание уйти подальше от любого государственного вмешательства в систему охраны здоровья. Замена предыдущей идеологии на рыночную определила ориентацию реформ в здравоохранении на заимствование моделей организации здравоохранения, которые используются в странах с развитой рыночной экономикой. Причем интерес был обращен к новейшим моделям финансирования здравоохранения, которые начинали внедряться в Западной Европе.

Либеральные представления об универсальных ценностях рыночных принципов организации производства товаров и услуг затушевывали различия в причинах и условиях реформирования. Это рассматривалось как реальный путь получения новых гарантированных источников финансирования и как действенное средство повышения эффективности системы медицинского обслуживания. Для формирования финансовых средств обязательного медицинского страхования в большинстве стран были введены обязательные взносы на медицинское страхование как для работодателей, так и для работников. Всюду фонды медицинского страхования являются, как правило, негосударственными организациями, автономными по отношению к государственному бюджету и министерству финансов, хотя степень этой автономии неодинакова.

Приватизация медицинских и фармацевтических организаций была одним из направлений реформирования здравоохранения, которое сначала декларировалось практически во всех европейских странах. Приватизация медицинских услуг в переходных экономиках осуществлялась более быстро в фармацевтической и стоматологической отраслях [2]. Широкомасштабной приватизации больниц и поликлиник в странах Восточной Европы не произошло, прежде всего, потому, что она противоречила интересам основной массы медицинских работников, которые боялись потерять государственное финансирование.

В период чрезвычайных ситуаций, подобных пандемии Covid-19, могут быть призваны работники правоохранительных органов, персонал подразделений гражданской обороны, военнослужащие, пожарные. В зависимости от порученного им задания они могут контактировать с инфицированным населением, пациентами, коллегами, а также с зараженной средой. Для того, чтобы преодолеть эту критическую ситуацию и ограничить распространение заболевания, органы государственной власти, формируя и реализуя государственную политику, пошли на беспрецедентный шаг, приняв решение о введении обязательного карантина для населения в дополнение к закрытию многих заведений.

Во время чрезвычайной эпидемической ситуации работающие лица могут подвергаться риску заражения инфекцией при выполнении своей работы. В той степени, в которой работники, получившие заболевания в связи со своей работой и утратившие трудоспособность должны иметь право на получение денежной компенсации, а также на медицин-

скую и социальную помощь. Существенные позитивные сдвиги в улучшении здоровья населения могут быть достигнуты при реализации экономической политики и умеренного роста расходов в области здравоохранения за счет реализации комплексной стратегии, ориентированной на оптимальное сочетание медицинских и социальных факторов борьбы с заболеваниями.

Результаты реформ в европейских странах пока трудно оценить однозначно и тем более обобщить, более определенные выводы можно сформулировать относительно процесса осуществления этих реформ, имевших ряд общих черт в некоторых странах. Принятию решений о необходимости реформ предшествовало нагнетание средствами массовой информации в общественном сознании представлений о кризисном состоянии здравоохранения. Желание заменить старые институты государственного регулирования не сопровождалось серьезным рациональным анализом возможных альтернатив.

Предубеждения относительно государственной системы финансирования, ментальное наследие прошлого, создавали значительные трудности для поиска рациональных решений. Реформы в здравоохранении европейских стран были недостаточно продуманы, отсутствовала последовательность и согласованность действий различных субъектов реформирования. Согласно такой государственной политике обязанности государственных органов управления были сокращены, но в большинстве случаев при этом не были созданы альтернативные механизмы для координации управления системами здравоохранения. Реформирование здравоохранения происходило в условиях проведения масштабных экономических и политических реформ, и несовместимость с успехами указанных реформ порождала проблемы для здравоохранения.

Выводы и предложения. Важным фактором, определяющим масштабы уменьшения, а также увеличение спроса является состояние мировой экономики перед шоком, однако, надежды на расширение спроса выше докризисных объемов спроса и торговли, скорее всего, не обоснованы. В отношении данного шока, как и для внутреннего шока, мы будем предполагать, что его реализация не выйдет за пределы текущего года. Продолжающаяся эпидемия и новые санитарные ограничения заставляют пересматривать в сторону ухудшения оценку перспектив развития мировой экономики. Так или иначе, это означает резкое сокращение внешнего и внутреннего спроса в подавляющем числе стран, дополнительное падение совокупного предложения в результате ограничений.

Можно ожидать уход из активного бизнеса или окончательного перемещения в теневую экономику до половины субъектов малого и среднего бизнеса. Кроме этого, нынешний кризис изменит структуру занятости в секторе малого и среднего бизнеса и создаст возможность для ее роста в отдельных отраслях, в том числе цифровой отрасли, логистике, онлайн-торговли. Доля этих отраслей росла и в докризисный период, значительное влияние на

изменение структуры занятости должны иметь процессы цифровизации и роботизации экономики, которые ускорились в условиях кризиса и режима самоизоляции.

В области здравоохранения предстоит осуществить структурные преобразования, направленные на оптимизацию медицинской помощи на основе усиления координации, более целенаправленной и качественной подготовки медицинского персонала и улучшения технической оснащённости медицинских учреждений. Эффективная государственная экономическая политика повышает степень стабильности общества, позволяя преодолевать возникающие чрезвычайные ситуации и сводит к минимуму последствия возможных будущих кризисов. Масштабные мероприятия и решения, формирование и реализация государственной политики абсо-

лютно необходимы для преодоления кризиса, сохранения уровня жизни потерпевшего от него населения.

Список литературы

1. Бойцов С.А., Самородская И.В., Третьяков В.В., Ватолина М.А. Потерянные годы жизни в результате преждевременной смерти и их взаимосвязь с климатическими и социально-экономическими показателями регионов. Вестник Российской академии медицинских наук. 2015; 4(70):456.
2. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций: пер. с англ.: в 2т. / Общ. ред. акад. Д.М. Гвишиани. М.: Прогресс, 2017. Т.1. 497с.
3. Универсальные технологии управления / Валерий Шарапов, Елена Шарапова. – М.: Техносфера, 2012. – 496 с.

МАРКЕТИНГ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УЗБЕКИСТАНА

Шоев А.Х.

*преподаватель кафедры «Экономика»
Гулистанский государственный университет
Республика Узбекистан, г. Гулистан*

MARKETING OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UZBEKISTAN

Shoev A.

*Lecturer at the Department of Economics
Gulistan State University
Republic of Uzbekistan, Gulistan*

Аннотация

В статье рассматривается необходимость внедрения инклюзивной формы образования в высших учебных заведениях Узбекистана. Изучены нормативно-правовая база инклюзивного образования на международном и национальном уровнях. Автор проанализирована текущая ситуация инклюзивного образования, выявлены ряд проблем на школьном и вузовском уровнях в процессе развития данной модели обучения. Отдельно рассмотрены существующие барьеры в высших учебных заведениях препятствующих эффективному развитию инклюзивного образования, а также выявлены ряд задач решение которых способствует более корректно и в полной мере интегрировать и адаптировать инклюзивное образование в ВУЗах Узбекистана, что в конечном счёте способствует повышению результативности реформ проводимых в этом направлении.

Abstract

The article discusses the need for the introduction of an inclusive form of education in higher educational institutions of Uzbekistan. The regulatory and legal framework of inclusive education at the international and national levels has been studied. The author analyzed the current situation of inclusive education, identified a number of problems at the school and university levels in the development of this learning model. Separately, the existing barriers in higher educational institutions that impede the effective development of inclusive education are considered, and a number of tasks are identified, the solution of which contributes to more correctly and fully integrate and adapt inclusive education in the universities of Uzbekistan, which ultimately contributes to increasing the effectiveness of reforms carried out in this direction.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, лица с ограниченными возможностями здоровья, сегрегация, интеграция, дискриминация, кадровое обеспечение, учебная программа.

Keywords: Inclusive education, persons with disabilities, segregation, integration, discrimination, staffing, curriculum.

В системе образования каждого государства ключевой проблемой является доступность образования для каждого члена общества. Не секрет что в системе образования большим вопросом считается

образование детей с инвалидностью. Сегодня в научный оборот вошёл термин «Лицо с ограниченными возможностями здоровья». В научной лите-

ратуре и научно-исследовательских работах данный термин изложен с различных точек зрения. В частности: «Лицо с ограниченными возможностями здоровья - лицо, имеющее физический и (или) психический недостатки, которые препятствуют освоению образовательных программ без создания специальных условий для получения образования. Недостаток - физический или психический недостаток, подтвержденный психолого-медико-педагогической комиссией в отношении ребенка и медико-социальной экспертной комиссией в отношении взрослого. Физический недостаток - подтвержденный в установленном порядке временный или постоянный недостаток в развитии и (или) функционировании органа человека либо хроническое соматическое или инфекционное заболевание. Психический недостаток - подтвержденный в установленном порядке временный или постоянный недостаток в психическом развитии человека, включая нарушение речи, эмоционально-волевой сферы, в том числе аутизм, последствие повреждения мозга, в том числе умственная отсталость, задержка психического развития, создающие трудности в обучении» [1.стр.10].

Из этого вытекает - образование лиц с ограниченными возможностями здоровья очень сложный и долгий путь, требующий от системы образования всестороннего подхода к решению данной многогранной проблемы.

В республике Узбекистан образование детей и подростков нуждающихся в профессиональной помощи осуществляется в специально организованных учреждениях, направленных на коррекционное образование по 8 направлениям (умственно отсталые, дети с задержкой умственного развития, дети с проблемами зрения, слуха и речи). Сегодня в системе образования большинства стран наблюдается процесс отказа от Сегрегации (отделение, обособление, удаление, разделение) и интеграции лиц с ограниченными возможностями здоровья в образовательный процесс в массовые учебные заведения. Это в свою очередь требует разработки нового подхода в обучение детей с ограниченными возможностями здоровья в общеобразовательных учреждениях.

Одним из новых подходов в этой области является «Инклюзивное образование». Инклюзивная форма обучения - это достаточно новая форма обучения. Инклюзивное образование широко стали применять на Западе в качестве наиболее приемлемой и гуманной формы обучения детей с ограниченными возможностями, а также для детей групп социального риска (детей из неблагополучных семей, детей-эмигрантов, беженцев, пострадавших в результате насилия, войн, терактов) начиная с 70-х гг. XX века. [1.стр.18]

Внедрение системы инклюзивного образования в международной практике способствовало формированию и развитию различных форм как самой интеграции, так и её методик, что сделало данную систему более гибкой и адаптированной современным требованиям образовательного процесса.

В международной практике социальная и образовательная интеграция лиц с ограниченными возможностями здоровья осуществляется в следующих формах:

Временная (эпизодическая) интеграция предполагает объединение лиц с ограниченными возможностями здоровья и «здоровых» не реже 2-х раз в месяц для проведения различных воспитательных мероприятий, либо помещение лиц с ограниченными возможностями здоровья в класс (группу) образовательного учреждения на определенное время с диагностической целью. [1.стр.19]

Частичная (фрагментарная) интеграция имеет место в тех случаях, когда лица с ограниченными возможностями здоровья посещают отдельные занятия в общей образовательном учреждении, содержание которых им доступно и соответствует их возможностям. [1.стр.19]

Комбинированная интеграция предполагает, что лица с ограниченными возможностями здоровья в течение всего дня находятся в группе (классе) «здоровых» учащихся и, кроме того, посещает коррекционно-развивающие занятия учителя-дефектолога; [1.стр.19]

Полная интеграция (инклюзия) подразумевает помещение лиц с ограниченными возможностями здоровья в обычный класс (группу) образовательного учреждения до окончания срока обучения. Данный вид интеграции наиболее подходит для лиц, которые имеют слабо выраженные, стертые, формы отклонений в развитии» [2.стр.5].

В повседневной практике инклюзивная модель образования во многих странах базируется на следующих принципах:

- ✓ Ценность и достоинство человека не связано с его талантом и достижениями;
- ✓ Каждый человек обладает мышлением и чувством;
- ✓ Каждый человек умеет слушать и разговаривать;
- ✓ Человек нуждается в человеке;
- ✓ Полное и достойное образование человек получает в партнёрстве;
- ✓ Все люди нуждаются в поддержке сверстников;

В настоящее время во многих странах внедрение инклюзивной модели в образовательный процесс сталкивается со следующими проблемами:

- Отрицательное отношение к лицам с инвалидностью;
- Проблема адаптации к обществу лиц имеющих инвалидность;
- Не посещаемость занятий в школе лиц с инвалидностью;
- Материальная необеспеченность лиц с инвалидностью;
- Большинство учебных заведений сконструированы и оснащены для здоровых учащихся, не имеющих инвалидность;
- Большое количество учащихся в группе;
- Дискриминация по половому критерию учащихся;

➤ Зависимость лиц с инвалидностью от других;

➤ Проблемы с кадровым обеспечением;

Среднее и высшее образование способно открыть доступ к полноценной и высокопродуктивной творческой и жизненной деятельности для лиц с инвалидностью. В настоящее время в мировом обществе на законодательной основе закреплено необходимость создания всех условий для получения образования лицам с ограниченными возможностями здоровья. В частности в 26 статье “Международной декларации прав человека” [3], в 28 статье “Международной конвенции прав ребёнка” [4], в “Международной конвенции прав инвалидов” [5] юридически закреплена важность помощи в обучении, адаптировать учебную программу и критерии оценивания исходя из способностей лиц с инвалидностью.

В 2015 году Организация Объединённых Наций представила 17 целей в рамках декларации развития тысячелетия, 6 из которых были направлены на: развитие инклюзивного образования, искоренения бедности, обеспечение качественного образования, искоренения неравенства, обеспечение гендерного равенства, социальной интеграции. Эти цели в свою очередь направлены на достижение во всём мире равенства среди мальчиков и девочек в процессе образования.

В республике Узбекистан под предводительством президента Ш.М. Мирзиёева проводятся ряд реформ направленных на поддержку инициатив инвалидов и освоению достойного знания в процессе образования. В «Концепции развития высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года» [6] предусмотрено:

- Расширить охват высшим образованием социально-уязвимых слоев населения, в частности лиц с ограниченными возможностями здоровья;

- Увеличить виды образовательных услуг для лиц с ограниченными возможностями здоровья, повысить качество оказываемых услуг, развитие инклюзивного образования и внедрение соответствующих адаптивных технологий;

- Создание обширных возможностей для социальной адаптации студентов инвалидов, повсеместно продвигать идею инклюзивного образования;

- Создание дополнительных условий для студентов инвалидов в высших учебных заведениях и студенческих общежитиях, разработать соответствующие меры по обеспечению необходимой литературой и методическими пособиями;

Данная концепция предусматривает к 2030 году обеспечить уровень охвата высшим образованием выпускников общеобразовательных школ и колледжей до 50%, что в два раза превышает уровня 2020 года (25%), а это подтверждает рост числа лиц с ограниченными возможностями здоровья в высших учебных заведениях.

В настоящее время проблема охвата лиц с ограниченными возможностями здоровья высшим образованием заключается в отсутствии надлежащих условий для их образования. Большинство

юношей и девушек с лёгкими формами физического или психического отклонения вынуждены обучаться в специализированных учебных заведениях. В связи с отсутствием необходимых условий для обучения детей инвалидов в общеобразовательных школах, они обучаются дома, а это в свою очередь не отвечает требованиям высших учебных заведений при вступительных экзаменах.

Развитие инклюзивного образования в высших учебных заведениях Узбекистана находится на стадии формирования, в связи с чем в данной системе наблюдаются ряд недостатков. В большинстве высших учебных заведениях Узбекистана здания и сооружения не адаптированы для обучения детей инвалидов, что является серьёзным барьером для их обучения в общих аудиториях наряду со сверстниками. К числу этих недостатков относятся:

1. В большинстве учебных зданиях лифты отсутствуют или подлежат капитальному ремонту;

2. В ВУЗах студенты согласно расписанию обучаются в аудиториях локализованных на разных этажах здания, высокие лестницы и отсутствие пандусов являются серьёзным барьером для входа и передвижения в здании лиц находящихся в инвалидных креслах;

В связи с этим формирование надлежащих условий для обучения детей-инвалидов в высших учебных заведениях Узбекистана является первоочередной задачей в данной системе, требующего неотлагательного решения.

В процессе обучения лиц с инвалидностью в высших учебных заведениях также выявлены ряд проблем связанных с не надлежащим уровнем подготовки профессорско-преподавательского состава в инклюзивной форме обучения, а также отсутствие специальных адаптированных к инклюзивному обучению учебных программ.

В целях развития и эффективного внедрения инклюзивной формы обучения в высших учебных заведениях Узбекистана наш взгляд будет приемлемым решение следующих задач:

- Развитие инклюзивной модели обучения во всех звеньях образования (дошкольное-школьное-вузовское) и разработать механизм координации их деятельности;

- Совершенствование нормативно-правовой базы инклюзивной модели образования и её адаптация к целям и задачам политики образования в стране;

- Совершенствование системы по подготовке и повышению квалификации педагогических кадров непосредственно участвующих в инклюзивной модели образования;

- Создание во всех регионах республики филиалов союза родителей детей-инвалидов с целью выявления проблем касающихся обучения их детей в высших учебных заведениях;

- Организовать деятельность тьюторов в высших учебных заведениях в помощь преподавателям и родителям детей инвалидов в процессе инклюзивного образования;

➤ Исходя из возможностей республики и отдельных регионов сформировать систему по мониторингу текущего состояния и тенденций развития инклюзивного образования;

Список литературы

1. Кондратьева С.И. “Механизм управления инновационным проектом по внедрению инклюзивной модели образования в ВУЗе” диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук. М.: Московский государственный университет экономики, статистики и информатики – 2010 год.

2. Зайцев Д. В. Социальная политика России в сфере образования: смена приоритетов // СОЦИС, 2002.

3. Universal declaration of Human rights. New York, United Nations, 1948.

4. Convention of the Rights of the child. New York, United Nations, 1989.

5. Convention of the Rights of Persons with disabilities. New York, United Nations, 2006.

6. Указ Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева от 8 октября 2019 года № УП-5847 “Об утверждении концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года” <https://www.lex.uz/ru/docs/4545887>

JURIDICAL SCIENCES

THE SCIENTIFIC-CONSULTATIVE COUNCIL UNDER THE SUPREME COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION AS AN ADVISORY BODY

Seleznev A.

*Senior lecture of the Department of Criminal Law and Procedure,
FSBEI of Higher Education "Russian State University for the Humanities"*

Abstract

The article describes the main tasks and functions of the Scientific-Consultative Council under the Supreme Court of the Russian Federation, as well as its structure and formation.

Keywords: advisory bodies, the Scientific-Consultative Council, the Supreme Court.

According to Article 19 of the Federal Constitutional Law No. 3-FKZ of February 5, 2014 "On the Supreme Court of the Russian Federation", the purpose of the Scientific-Consultative Council is to prepare research-backed recommendations on fundamental matters of judicial practice at the Supreme Court of the Russian Federation; members of the Council are approved by the Plenary Session of the Supreme Court of the Russian Federation [1].

The Scientific-Consultative Council under the Supreme Court operates in compliance with the Federal Constitutional Law "On the Supreme Court of the Russian Federation", Rules of the SCRF, and Regulation "On the Scientific-Consultative Council under the Supreme Court of the Russian Federation" [2].

For example, according to clause 5, the Scientific-Consultative Council is created as an advisory body of the Supreme Court, and its members are appointed by the Plenary Session of the Supreme Court upon recommendation of the Chief Justice of the Supreme Court [3].

The purpose of the Scientific-Consultative Council (SCC) is to contribute to the rule of law in the administration of justice; its main tasks are to develop research-backed recommendations on fundamental matters of judicial practice and to make proposals regarding the improvement of legislation.

In addition, the SCC of SCRF examines the issues arising in judicial practice and develops appropriate recommendations on:

- the draft resolutions of the Plenary Session of the Supreme Court clarifying the application of legislation, as well as on the generalized judicial practice and judicial statistics;

- the draft laws developed by the Supreme Court as a holder of the right of legislative initiative, as well as on the draft laws for which the Supreme Court prepares comments and amendments;

- the draft guidelines, instructive notes, and other documents prepared by the Supreme Court; and

- the legal issues arising in judicial practice.

Another important function of the SCC of SCRF is to provide instructional support in organizing the operation of the scientific-consultative councils created under the republican, territorial, and regional supreme courts and their corresponding courts, as well as under the arbitration courts of the Russian constituent entities, arbitration courts of appeal, and district arbitration courts.

The Scientific-Consultative Council of the Supreme Court consists of:

- the Chairperson;
- the Co-chairs,
- the Academic Secretary; and
- the members of the Council.

The Chief Justice of the Supreme Court is *ex officio* the Chairperson of the Scientific-Consultative Council.

The Co-chairs are the Deputy Chief Justice of the Supreme Court, i.e. the Chairpersons of the Judicial Chambers of the Supreme Court for administrative cases, civil cases, criminal cases, and economic disputes.

The First Deputy Chief Justice of the Supreme Court, and Deputy Chief Justices of the Supreme Court, i.e. the Chairperson of the Judicial Chamber of the Supreme Court for Cases of the Military and Chairperson of the Disciplinary Chamber of the Supreme Court, as well as the Chairperson of the Appellate Chamber of the Supreme Court – are *ex officio* the members of the Scientific-Consultative Council.

The Secretary of the Plenary Session (judge of the Supreme Court) is *ex officio* the Academic Secretary of the Scientific-Consultative Council.

The members of the Scientific-Consultative Council are appointed by resolution of the Plenary Session of the Supreme Council upon recommendation of the Chief Justice of the Supreme Court.

Candidates for appointment to the Scientific-Consultative Council are selected from among legal scholars, judges, law enforcement officials, and other qualified professionals, and can be suggested by:

- the Chief Justice of the Supreme Council and his or her Deputies;

- the Secretary of the Plenary Session; and

- the head of the Department for systematization of legislation and analysis of judicial practice of the Supreme Court.

The Supreme Court justices as well as heads of higher educational establishments and academic institutions can submit their suggestions regarding the candidate members of the Scientific-Consultative Council to the Chief Justice of the Supreme Court.

The term of the Scientific-Consultative Council's members is three years from the date of their appointment.

If a member of the Scientific-Consultative Council falls out of touch with it or violates any customary

moral and ethical norms, the Plenary Session of the Supreme Court, upon recommendation of the Chief Justice, may remove such member from office before the end of the three-year term.

The Scientific-Consultative Council consists of the following sections:

- the administrative and legal section (31 member);
- the civil law section (22 members);
- the criminal law section (31 member);
- the economic and legal section (33 members); and
- the international legal section (21 member).

The Chairperson of the Scientific-Consultative Council manages its operation, determines the range of issues to be discussed at the meetings, gives instructions to the Academic Secretary and members of the Scientific-Consultative Council; presides at the plenary meetings held as required to discuss the matters falling within the competence of two or more sections; and makes decisions concerning the implementation of the SCC recommendations.

The Co-Chairs of the Scientific-Consultative Council run the corresponding sections, determine the range of issues to be discussed at the meetings, give instructions to the Academic Secretary and members of the corresponding sections, preside at these sections' meetings, and make decisions concerning the implementation of recommendations agreed upon at the meetings.

The Academic Secretary of the SCC supports the operation of the Council and its sections, supervises the implementation of recommendations prepared by the Scientific-Consultative Council or its sections and agreed upon with the Chairperson or Co-chairs, and organizes the meetings providing the SCC members with the necessary documentation and reference materials.

Members of the Scientific-Consultative Council help review and analyze the judicial practice, develop draft resolutions of the Plenary Session of the Supreme Court, ensure the professional development of judicial officers, and perform tasks associated with preparation of research-backed draft recommendations and conclusions.

Members of the Scientific-Consultative Council can participate in the work of the Plenary Session of the Supreme Court and, with permission of the Supreme Court managers, review case materials and judicial statistics.

Plenary meetings of the SCC and meetings of its sections are held as required. The Academic Secretary of the SCC sends the meeting agenda and materials to be discussed to the members of the Scientific-Consultative Council, to the head of the Department for systematization of legislation and analysis of judicial practice of the Supreme Court and his or her deputies, as well as to the heads of judicial panels of the Supreme Court.

Note that, unlike most advisory bodies, the status of the Scientific-Consultative Council under the Supreme Court of the Russian Federation is stipulated not only in regulations adopted by the Plenary Session or the Presidium of the Supreme Court, but also directly in the Federal Constitutional Law "On the Supreme Court of the Russian Federation".

In addition, the Scientific-Consultative Council under the Supreme Court of the Russian Federation works a lot to ensure that all aspects of the analysis and survey of judicial practice and draft clarifications issued by the Plenary Sessions of the Supreme Court of the Russian Federation are thoroughly addressed.

In our opinion, the fact that the SCC of SCRF has almost no representatives of legal community or non-governmental non-profit human rights organizations among its members can be considered as one of its disadvantages.

References

1. The Federal Constitutional Law No. 3-FKZ of February 5, 2014 (as amended on August 2, 2019) "On the Supreme Court of the Russian Federation" (as amended and supplemented, in force since October 25, 2019). URL: <https://www.vsrfr.ru/files/683/> (accessed on December 23, 2020).
2. Resolution No. 8 of the Plenary Session of the Supreme Court of the Russian Federation of August 07, 2014 (as amended on October 3, 2017) "On approval of the Regulation on the Scientific-Consultative Council under the Supreme Court of the Russian Federation". URL: <https://www.vsrfr.ru/documents/own/8392/> (accessed on December 23, 2020).
3. Resolution No. 2 of the Plenary Session of the Supreme Court of the Russian Federation of August 07, 2014 (as amended on December 9, 2019) "On approval of the Rules of the Supreme Court of the Russian Federation". URL: <https://www.vsrfr.ru/documents/own/8386/> (accessed on December 23, 2020).

PEDAGOGICAL SCIENCES

ВОЗМОЖНАЯ ОПТИМИЗАЦИЯ КОНТРОЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ДИСТАНЦИОННОМ ФОРМАТЕ

Уваров В.И.

*старший преподаватель кафедры иностранных языков,
ФГБОУ ВО «Российский государственный гуманитарный университет», Москва, Россия*

POSSIBLE OPTIMIZATION OF CONTROL OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK AS A WAY TO IMPROVE THE QUALITY OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN A DISTANT FORMAT

Uvarov V.

*Assistant Professor, Department of Foreign Languages,
Russian State University for the Humanities,
Moscow, Russia*

Аннотация

В статье предпринимается попытка рассмотреть возможные варианты повышения качества контроля самостоятельной работы студентов. Автор также предлагает полностью изменить статус контроля и контрольных заданий так, чтобы они более осмысленно воспринимались студентами и не представляли собой источник существенного стресса, мешающего учебному процессу. Отдельное внимание автор обращает на такие форматы учебной деятельности как игровой и проектный. Оба они, по мнению автора, идеально отвечают условиям качественного проведения дистанционного обучения и контроля его результативности, помогают существенно оптимизировать учебный процесс в целом, а также способствуют мотивации и воспитанию учащихся.

Abstract

The article attempts to consider possible options for improving the quality of control of students' independent work. The author also proposes to completely change the status of control and test assignments so that they are more meaningful to students and do not represent a source of significant stress that interferes with the educational process. The author pays special attention to such formats of educational activities as games and projects. Both of them, according to the author, ideally meet the conditions for high-quality distance learning and monitoring its effectiveness, help to significantly optimize the educational process as a whole, and also contribute to the motivation and upbringing of students.

Ключевые слова: контроль, самостоятельная работа, качество учебного процесса, мотивация, игровая методика, эмоциональный фон.

Keywords: control, independent work, quality of the educational process, motivation, game technique, emotional background.

Введение

Современная ситуация в мировом сообществе, в первую очередь обусловленная пандемией и сопутствующими ей процессами дистанцирования и самоизоляции, не может не оказывать существенное влияние на все сферы общественной жизни, включая образование. В свою очередь, учебный процесс, переведенный на дистанционный формат, также требует некоторых изменений в подходах к его организации.

По мнению автора, одним из важнейших аспектов образовательного процесса, на который следует обратить внимание с целью его оптимизации и актуализации, является контроль за самостоятельной работой студентов (далее СРС).

Более того, проблема контроля СРС стояла перед педагогами и ранее, задолго до пандемии. Главная сложность этой задачи состоит в том, как контролировать процесс, при котором ты лично не присутствуешь. Безусловно, есть домашние задания, которые впоследствии педагог может проверить. Однако, предлагаемый автором подход качественно отличается от консервативного контроля и

оценки подготовленных учащимися заданий. Речь идет о различных способах прямого и косвенного воздействия на студентов, применение которых приводит к полному переосмыслению самой сути контроля и его позитивному приятию со стороны студентов.

Как с позиции учащихся, так и с позиции преподавателя, слово «контроль» вызывает скорее негативные ощущения, ассоциируется с некими испытаниями, напряжением воли, преодолением себя и т.д. Очевидно, что такой контроль представляет собой стресс-фактор, который так или иначе сказывается на результативности студентов и качестве обучения в целом. Предлагаемые автором методические усовершенствования позволяют исключить стрессовую составляющую из процесса контроля и построить учебный процесс, включая СРС, на проявлении доброй воли, чувстве искренней заинтересованности в результате и сознательном автономном самоконтроле.

Далее рассмотрим несколько основных стратегий, которые, по мнению автора и на основании его профессионального опыта преподавания в вузе,

должны помочь обеспечить качественный контроль СРС и придать ему позитивную эмоциональную окраску (как и всему учебному процессу в целом).

Переосмысление парадигмы «преподаватель - студент»

Формальный подход к учебному процессу, без сомнения, может иметь достойный результат, но, если выйти за рамки классического трактования ролей преподавателя и студентов, можно, по мнению автора, достичь значительно большего эффекта как в процессе освоения знаний учебной программы, так и в их практическом применении в дальнейшем.

Прежде всего, стоит установить новые роли для преподавателя и студентов в рамках их совместной деятельности – учебного процесса. Для достижения данной задачи необходимо соблюдение ряда условий, часть из которых не зависит от педагога (например, воспитание в семье), и часть – полностью зависит от профессионализма и опыта преподавателя.

Главной задачей преподавателя любого предмета, по мнению автора, должен стать эмоциональный контакт, который он налаживает со студентами с первых минут общения. Причем речь идет не только о профессионализме и знании предмета, которые демонстрирует педагог, но и, что более важно, его личностных качествах. Именно личностный позитивно окрашенный контакт преподавателя со студентами с первых же минут от начала учебного курса будет являться гарантией успеха всего процесса постижения дисциплины, включая периоды очного и дистанцированного общения преподавателя и студентов, а также этапы самостоятельной подготовки последних.

Итак, как же обеспечить усердие и чувство ответственности студентов на этапах самостоятельной работы? Результатом установочной встречи или серии вебинаров должно стать «правильное» понимание студентами их статуса и статуса педагога, которое кратко можно охарактеризовать в виде нескольких тезисов:

1. все студенты в группе являются членами единой команды, где царит позитивная рабочая атмосфера сотрудничества и взаимопомощи;
2. педагог является признанным лидером команды студентов, который не просто дает задания и контролирует их выполнение, но «двигается» по курсу совместно со своей командой подопечных, помогая и корректируя их «курс»;
3. педагог и студенты связаны не контрольно-оценочными отношениями, а эмоционально-позитивным совместным стремлением достичь максимальный результат всей группой и для каждого члена команды в частности.

Таким образом, в подобного рода деловых и творческих отношениях преподавателя и студентов контроль перестает быть стресс-фактором. Напротив, он трансформируется в понятия «результат», «достижение», «успех». Ошибка же понимается как временная сложность на пути к успеху, который, несомненно, придет при поддержке одноклассников и их лидера – педагога.

Личностный индивидуальный подход к каждому студенту

Несмотря на то, что вся группа в целом должна восприниматься как команда, не стоит приуменьшать роль и значимость каждого из ее членов. Это особенно важно, когда учебный процесс носит творческий и командный характер, где на разных «этапах» прохождения курса вперед выходят те, кому проще, а затем «подтягивают» отстающих. Однако, с каждым новым этапом могут меняться и «фавориты». Получается, что тот, кто ранее помогал, теперь сам нуждается в поддержке.

С позиции своего профессионального опыта автор предполагает возможным строить цепочки заданий курса таким образом, чтобы постоянно чередовать «фаворитов». Эта стратегия призвана воспитать у студентов чувство благодарности и готовность взаимопомощи.

Более того, студенты должны осознать одну простую жизненную истину (с помощью данного методического подхода и профессионализма педагога): помогая кому-то, не следует требовать от него помощи взамен, потому что она будет оказана добровольно. Представьте себе, если бы все общество удалось научить жить по такому принципу единства и взаимопомощи. Сразу следует заметить, что схожесть с социалистическими идеями здесь минимальна. Автор продвигает идею осмысленного (а не идеологического) сотрудничества, построенного на уважении личностных особенностей каждого члена команды, группы, социума.

Возвращаясь к вопросу о контроле СРС, следует отметить, что помимо ощущения постоянной поддержки, студенты не должны чувствовать негатива в случае неправильного выполнения самостоятельного задания (Заметим, речь не идет о невыполнении задания вообще.). Самостоятельная работа требует выработки навыка и возможности исправить, улучшить свой результат. И студенты вправе рассчитывать на так называемый «второй шанс», если их стремление к успеху искренне. На наш взгляд, любой опытный педагог сможет отличить искреннее стремление к достижению успеха от формалистского желания получить высший балл и угодить преподавателю.

Замена консервативных форматов контроля

Существует множество видов и форм СРС, и большая их часть настолько рутинна и скучна, что вызывает отторжение у студентов еще даже перед тем, как они приступают к работе. [1, 2] Такая же ситуация складывается и с формами контроля.

Учитывая сложившуюся ситуацию в мире, предрасполагающую всех к дистанцированию и изоляции, кажется идеальной возможностью вывести на первый план и зафиксировать как постоянную практику такие форматы работы, как проектная и игровая деятельность. Они идеально подходят для дистанционного режима с преобладающей долей самостоятельной работы студентов. «Более того, они открывают перед педагогом огромный арсенал творческих инструментов, включая интер-

нет-ресурсы, и безграничные просторы для самореализации для студентов.» [3] При этом педагог должен постоянно «присутствовать» в учебном процессе студента. Этому могут способствовать факультативные вебинары, где студенты свободно смогли бы обсудить с преподавателем сложные моменты из самостоятельной работы, а также периодические (опять же факультативные) консультации педагога. Постоянная творческая «связь» педагога и студентов помогает не только постоянно направлять процесс в «правильное» русло, но и оказывать мотивационную поддержку студентам со стороны их творческого лидера.

Отличным мотиватором, доказавшим свою эффективность на практике, является симбиоз проектной деятельности и игры автор называет «глобальной игрой». «В очень упрощенном виде «глобальная игра» представляет собой цепочку из логически взаимосвязанных кейсов, ведущую к определенному «финалу». Особую актуальность глобальная игра может иметь в процессе обучения студентов языку их специальности, то есть в той языковой среде, в которой им предстоит работать после окончания вуза.» [4, 109]

С точки зрения автора, творческий и игровой характер учебного процесса, будь то ролевая игра в реальном времени в онлайн режиме или самостоятельная предварительная подготовка к ней, помогут снять эмоциональную напряженность студентов перед оценкой их деятельности, мотивируют их на качественный автономный режим работы (подготовки домашних заданий) и самосовершенствования (выход за рамки учебной программы). Подробнее о важности мотивации студентов и различных способов ее достижения можно прочитать в статье Уварова В.И. «The problem of motivation of students within the educational process and possible strategies for its solution» [10, 63-68].

Рефлексия

Так же как он важен на первых занятиях курса, позитивный эмоциональный фон должен сопровождать студентов на всех этапах освоения дисциплины, включая подведение итогов. В своей профессиональной педагогической практике автор всегда начинает знакомство с новой группой студентов, новым модулем или темой с краткого рассуждения о полезности и практической значимости предлагаемого студентам учебного контента.

Не менее важной должна быть и рефлексия учащихся по окончании курса. Преподаватель должен дать возможность всем желающим студентам высказаться по поводу того, что они вынесли из пройденного этапа совместной творческой деятельности, как ощущая (а не оценивая) результат своей очной и самостоятельной работы, какую конструктивную критику они могут предложить себе, своей команде и педагогу.

Таким образом, рефлексия в конце курса полезна не только для студентов, но и для преподавателя, который с ее помощью сможет сделать последующую работу с новой группой еще более интегральной, а элемент самостоятельно проработки материала студентами еще более интерактивным.

Заключение

Безусловно, учебная деятельность, будь то аудиторная работа или самостоятельная проработка материала курса, должна оцениваться преподавателем. Ее важность очевидна как для студентов, так и для педагога. Однако, в первостепенные задачи преподавателя нужно поставить достижение такого уровня мотивации и концентрации учащихся, при котором сам процесс учебы воспринимался бы как игровое моделирование реальных жизненных ситуаций, а промежуточная и итоговая аттестация давали бы студентам ощущение некоего значительного положительного свершения, осознанного результата их аудиторной и самостоятельной работы.

Список литературы

1. Егорычев А.М., Федосеева И.А. Концепция управления системой образования в современном высшем учебном заведении на основе синергетического подхода // Вестник экономической интеграции. - 2012. - № 8 (52). - С. 167-173. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=18726411>
2. Организация и контроль самостоятельной работы студентов: методические рекомендации / сост. Н.В. Соловова; под ред. В.П. Гарькина. - Самара: Изд-во «Универс - групп», 2006. - 15 с.
3. Пак Ю.Н., Шильникова И.О., Пак Д.Ю. Самостоятельная работа студента в условиях ГОС нового поколения // Высшее образование в России. - 2015. - № 6. - С. 138-144. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23929728>
4. Уваров В.И. Концепция глобальной игры в обучении студентов иностранному языку // Вестник РГГУ. Серия «Психология. Педагогика. Образование». 2019. - № 3. С. 107-115. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=41125317>
5. Федосеева И.А. К вопросу о качестве высшего образования в современном российском обществе // ЦИТИСЭ. 2016. - № 3 (7). - С. 26. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26398867>
6. Федосеева И.А. Теоретические подходы к построению стратегии развития высшего образования // Социальная педагогика. № 1.- 2015. - С. 71-75. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=23602025>
7. Фомина С.Н., Береза Н.А., Квитковская А.А. Построение индивидуального образовательного маршрута студента как способ осознанной учебной деятельности // Ученые записки Российского государственного социального университета. 2018. Т. 17. - № 3 (148). - С. 42-49. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36499780>
8. Хохоева Л.В. Роль самостоятельной работы в формировании академических компетенций // Вектор науки ТГУ. - 2012. - № 4(11). - С. 314-317. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=18755583>
9. Щербакова Е.В. Самостоятельная работа студентов как важнейшая составляющая организации учебного процесса в вузе // Молодой ученый. - 2010. - №8. Т. 2. - С. 188-190. URL <https://elibrary.ru/item.asp?id=15173169>

10. Uvarov VI. The problem of motivation of students within the educational process and possible strategies for its solution // Materials of the International Conference "Scientific research of the SCO countries:

synergy and integration" - Reports in English. Part 3 (August 31, 2019. Beijing, PRC) – pp. 63-68. ISBN 978-5-905695-51-3

ВЫЯВЛЕНИЕ И СОПРОВОЖДЕНИЕ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ ЧЕРЕЗ НАУЧНО – ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Гурьева А.А.

учитель МБОУ «Майинский лицей им. И.Г. Тимофеева» МР Мегино – Кангаласский улус

IDENTIFICATION AND MAINTENANCE OF GIFTED CHILDREN THROUGH THE RESEARCHING WORK

Gurieva A.

Teacher of Mayinsky Lyceum named after I.G. Timofeev of the Megino-Kangalassky district.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности организации научно – исследовательской работы с одаренными детьми: опыт, инновации, перспективы развития.

Abstract

The article discusses the features of the organization of researching work with gifted children: experience, innovation, development prospects.

Ключевые слова: одаренность, персонализация, система, методика, программа, структура.

Keywords: talent, personalization, system, method, program, structure.

*Наука - самое важное, самое прекрасное и
нужное в жизни человека.
(А.П. Чехов)*

Одной из главных направлений развития познавательной деятельности лицеистов в процессе образования является организация научно – исследовательской и проектной деятельности. Исследовательская деятельность в большей степени, чем любая другая создает условия для всестороннего развития и раскрытия интеллектуального потенциала лицеиста, в ходе которого формируется опыт для будущего успешного развития личности. Научно – исследовательская деятельность и проектная работа школьников помогают решать различные задачи современного образования: развивают личность ученика, формируют системность и глубину знаний, критическое мышление, обогащают социальный опыт: учит взаимодействовать с социумом, позволяет наиболее полно проявить индивидуальность, творческие способности, готовность к самореализации. Работа по формированию интеллектуальных умений и навыков осуществляется главным образом, как на внеурочных, клубных занятиях, так и на уроке, этому способствуют внедряемые в учебный процесс современные инновационные технологии. Внеурочная работа учащихся, организация научных кружков и научных лагерей – благоприятная основа для развития детей путем приобщения к научно – исследовательской деятельности.

В результате исследовательской деятельности формируются следующие компетенции:

- Самостоятельно приобретать необходимые знания, эффективно применять их на практике;

- Творчески мыслить, находить рациональные пути преодоления поставленных задач, выдвигать новые идеи, гипотезы.

- Грамотно работать с информацией: уметь правильно собирать материал для исследования, делать анализ, обобщение, выводы.

- Быть коммуникабельным, контактным в различных социальных группах.

Научно – исследовательская и проектная деятельность – одна из основных приоритетных форм работы с одаренными детьми. С самого начала моей педагогической деятельности, большой интерес представляет вопрос развития одаренных детей и природа одаренности. Безусловно, что все дети талантливы по своему, но не каждый ребенок имеет одаренность. Одаренные дети – это особая категория, которая имеет ряд специфических особенностей. Одаренность – это сочетание трех основных характеристик: интеллектуальные способности, креативность, настойчивость (высокая мотивация, целеустремленность). Считаю, что одаренность – это потенциал, потенциал личности ребенка. Первая нелегкая задача, которая стоит перед молодым учителем – это как эффективно подготовить учащихся к различным научным конференциям? Как эффективно организовать исследовательскую деятельность? На мой взгляд, у каждого учителя своя индивидуальная, уникальная технология и методика к подготовке научным конференциям и система работы с одаренными детьми, так как единой, четкой системы методики подготовки к научно – практическим конференциям еще не выработано.

Прежде всего, одаренных детей надо уметь выявить. Проблема раннего выявления одаренных детей – одна из самых важных проблем современного образования.

Одаренные дети имеют ряд особенностей: высокая мотивация, отличная память, ярко выраженные коммуникативные данные, внимательность, трудолюбие, любознательность, высокая скорость усвоения материала, а самое главное – неподдельный интерес к определенным видам деятельности. Именно этот критерий является первостепенным в выявлении юного исследователя. Формирование интереса к научно – исследовательской работе одаренного ребенка – первостепенная задача учителя.

Я считаю, что одаренный ребенок, может быть успешным как в олимпиадах, так и в исследовательской деятельности. Потому что как показывает практика, одаренность ярко проявляется в нескольких видах деятельности. Ребенок с олимпиадным складом ума, может успешно проявить себя в исследовательской деятельности. Например, выпускница – Расторгуева Аниита – член – корреспондент МАН РС(Я) или Степанов – Жендринский Роман, стипендиат фонда «Барбары», ныне студенты Уральского юридического университета, имели высокие достижения различного уровня так в олимпиадном движении, так научных конференциях.

Необходимость соблюдения следующих принципов в работе с одаренными детьми:

- Ненавязчивость и добровольность, принцип демократизма. Личность учителя, его желание и умение заинтересовать – это мотивация интереса к исследовательской работе по общественным дисциплинам. Правильное объяснение целей и ожидаемых результатов деятельности.
- Высокая мотивация, персонализация обучения – осознанное образование, умение учиться самостоятельно. Пример удачного участия в научных конференциях различного уровня старших товарищей, поступление в престижные учебные заведения. Немаловажная часть – работа с родителями одаренных детей, обратная связь с родителями. Ученик – учитель – родитель – это единая творческая команда.

- Продуманность и систематические, качественные занятия-практикумы, создание индивидуальных образовательных маршрутов и программ, дорожных карт, индивидуальных маршрутов - эффективный инструментальный подготовки научно - исследовательской работы.

Вовлечение учащихся в исследовательскую деятельность осуществляется в три этапа:

- Первый этап: учебно – исследовательская деятельность в контексте учебного процесса. Выполнение поиска информации, подготовка сообщений, докладов, реферативных работ, работа с библиотечной, информационной литературой.
- Второй этап: система внеурочного образования (экспедиции, музейные, архивные походы, кружковая и клубная деятельность, работа в научных лабораториях, летних научных лагерях).
- Третий этап: работа в научном сообществе, участие в конференциях различного уровня.
- Важный фактор научной подготовки учащихся – способность самостоятельно добывать знания, информацию, умение ее применять на прак-

тике, грамотно разрабатывать структуру и содержание исследовательской работы, самообразование и самоподготовка.

В – первых, работа с одаренными детьми должна носить индивидуализированный характер, так как школьники с выраженными исследовательскими способностями – это учащиеся с особым складом и типом мышления, уровнем восприятия и мотивацией, психологическими особенностями.

Во – вторых, весьма важным фактором в развитии способностей и интеллектуального потенциала юного исследователя имеет эффективная, дифференцированная, последовательная, системная работа с младших классов: участие в различных конференциях, эффективная реализация внеурочной деятельности. Например, работу «Традиционный календарь якутов» учащийся начинает с 7 класса и завершает в 10 классе, открывая все новые открытия и расширяя научные данные по своей исследовательской теме.

Также основополагающим фактором успешности в работе с одаренными детьми – исследователями имеет выбор технологии работы. Правильная выборка современных приемов и инновационных методов, такие как: сингапурская технология, ДЕМСОС, технология индивидуальной проектной работы, SHOT – анализ, ХАКАТОН и многие другие.

Сочетание приемов и технологий зависит от индивидуальных особенностей учащихся: личностно – ориентированного, системно - деятельностного подходов в обучении, построение индивидуальной траектории и маршрута могут гармонично использоваться в процессе исследовательской работы.

Организация научно – исследовательской работы должна реализовываться через различные направления: проектная, клубная, кружковая. Она должна быть интересной и разнообразной и не должна основываться только на теоретической части.

Большое значение для формирования научно – исследовательских компетенций имеет деятельность научного общества лицеев (НОЛ) и учителей, научно – методический совет, в ходе которых планируется, обсуждается и разрабатывается план работы..

Проведение «час науки», различных семинары, встречи с представителями научных организаций, образовательные экспедиции, кружки, клубы, интенсивная работа в лабораториях, музеях, архивах, участие в различных конференциях, в ходе которых, лицеисты знакомятся с методикой и технологией научного исследования, приобретают навыки общения и коммуникативной культуры. Также в процессе таких форм работы, юные исследователи учатся работать с научной литературой, составлять методику исследования, научный аппарат, анализировать собранные данные и материалы, делать выводы, оценивать находки и решают многие другие научно - исследовательские вопросы и проблемы.

Практическая работа – важнейший и увлекательный этап в процессе научной работы, но в то же время, именно практический этап работы вызывает наибольшие затруднения и проблемы в исследовательской работе. Например, работа в лаборатории музея археологии и этнографии Якутии, экспедиционные походы, опыт работы в архивах будут необходимы и полезны юному этнографу или археологу.

Ведение научного дневника – следующая составляющая успешности и грамотно построенной исследовательской работы ученика. Структура, компоненты и содержание научного дневника могут быть различными. Этот очень удобный и необходимый метод в организации научного исследования учащегося. Научные дневники позволяют быстро и системно выстроить структуру работы. В научных дневниках отображаются этапы исследовательской работы: предметная область, тема, научные центры, место, формы проведения научных исследований, планируемые выездные консультации, план практической реализации работы.

Говоря о самостоятельности школьников в учебно – исследовательской деятельности, подразумеваются, что научный руководитель консультирует, направляет, советует, наталкивает на возможные выводы, дает рекомендации. В данное время, большое значение играет рекомендации научного наставника, бинарное руководство научной работой ученика для более эффективного результата. Представители ЯНЦ, СВФУ, ИГи СО РАН, МАН РС(Я) оказывают огромную роль в воспитании будущего успешного – школьника исследователя.

Грамотная постановка целей, правильное составление плана, дорожной карты исследования,

ведение научного дневника, тесное взаимодействие с научным руководителем и наставником – основа качественной научной работы.

Такие качества как работоспособность, трудолюбие, заинтересованность, умение добиваться целей, целеустремленный, волевой характер – залог отличного результата.

И таким образом, одной из важнейших задач, стоящих перед современной школой сегодня, является подготовка школьника-исследователя, владеющего современными методами поиска, способного творчески подходить к решению проблем, пополнять свои знания путем самообразования. Современный лицеист как творческая, креативная, социально активная личность нового типа должен активно развиваться не только в процессе обучения, но и в процессе научно – исследовательской деятельности.

Список литературы

1. Ахметшина Ф.А. Методологическая культура учителя научно-исследовательская работа в школе. – Казань, 2008.
2. Зайченко О.М. Формирование у учащихся представлений о процессе научного познания: Методические рекомендации. – Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2000.
3. Кульневич С.В., Лакоценина Т.П. Современный урок. Часть III. Проблемные уроки. Издательство «Учитель». 2006.
4. Лемешевская М.А. Проблема выявления одаренных детей в школе. //одар.ребенок- 2011.-№1.
5. Панов В.И. Одаренные дети: выявление-обучение-развитие//Педагогика.-2001.-№4.

СТАН ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПРОЄКТУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кошіль О.

*Київський університет імені Бориса Грінченка
Україна, Київ*

STATUS OF READINESS OF FUTURE EDUCATORS TO DESIGN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Koshil O.

*Borys Grinchenko Kyiv University,
Ukraine, Kyiv*

Анотація

У статті здійснено аналіз стану готовності майбутніх вихователів до проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти. Визначено основні компоненти готовності до проектування освітнього середовища закладу дошкільної освіти (аксіологічний, когнітивний, прaxeологічний, рефлексивний). Подано результати діагностування готовності студентів I- III курсів ОП «молодший спеціаліст» спеціальності 012 «Дошкільна освіта» до роботи з означеної діяльності.

Abstract

The article analyzes the state of readiness of future educators to design the educational environment of preschool education. The main components of readiness for designing the educational environment of a preschool institution (axiological, cognitive, praxeological, reflexive) have been determined. The results of diagnosing the readiness of first- and third-year students of the “junior specialist” specialty 012 “Preschool education” to work on the specified activity have been presented.

Ключові слова: готовність, компоненти готовності, готовність майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти, проєктування, освітнє середовище.

Keywords: readiness, components of readiness, readiness of future educators of preschool education institution, design, educational environment.

Постановка проблеми. У сучасному світі суспільство потребує від системи освіти вихователя закладу дошкільної освіти, який має глибокі фахові знання, володіє компетентностями та сучасними педагогічними методиками, здатного адаптуватись до мінливих умов сьогодення, критично мислити, успішно реалізувати себе в професійній діяльності. З огляду на це особливого значення набуває аналіз стану готовності майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти як складової професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Аналіз досліджень та публікацій. Як засвідчив проведений аналіз наукових досліджень, ідеї класиків педагогічної науки Я. А. Коменського, С. Русової, К. Ушинського, що розкривають окремі грані готовності фахівців дошкільної освіти, знайшли відображення у працях сучасних учених. Так, Н. Давкуш розглядає готовність майбутніх вихователів до прогностичної діяльності; Н. Ковалевська досліджує готовність майбутніх вихователів до взаємодії з сім'ями вихованців; Г. Борин розглядає готовність майбутніх вихователів до роботи з батьками дітей раннього віку; О. Вашак розглядає готовність майбутніх вихователів до екологічного виховання дітей дошкільного віку на засадах етнопедагогіки; Н. Сайко присвячує свої праці проблемі готовності майбутніх вихователів до соціалізації дітей дошкільного віку. Під теоретичною готовністю до діяльності вчені розглядають набір професійних знань, мотивів особистості. Практична готовність багатьма авторами вивчається у сукупності з теоретичною. Так, на думку Т. Жаровцевої «готовність» – це мета і результат підготовки» [3, с. 13]. Ми поділяємо думку І. Дичківської, яка стверджує, що професійна готовність є закономірним результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти й самоосвіти, виховання і самовиховання [2, с. 276-277].

Мета статті – проаналізувати стан та складові готовності майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, анкетування, опитування, бесіди зі студентами I – III курсів ОР «молодший спеціаліст» спеціальності 012 «Дошкільна освіта».

Виклад основного матеріалу. Спираючись на концептуальні підходи до феномену готовності вчених, готовність майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти розуміємо як інтегральне, системне, особистісне утворення, яке включає аксіологічний, когнітивний, праксеологічний, рефлексивний компоненти та дає змогу фіксувати результативність підготовки вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти. Аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчив, що вио-

кремлення рівнів готовності вихователя до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти неможливе без виявлення критеріїв та показників оцінювання кожного з її компонентів. У педагогічній теорії під поняттям критерій розуміють об'єктивну ознаку, за допомогою якої здійснюється порівняльна оцінка досліджуваного явища, ступеня розвитку його у різних обстежених осіб або сукупність таких якостей явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці [4, с. 35].

На думку О. Нізкова дефініція «критерій» є кількісною величиною, що визначає якісні характеристики процесу або явища [5, с. 36]. Для будь-якого критерію характерна наявність показників, які відображають найбільш важливі стійкі властивості об'єкта, що забезпечують його існування. Головними характеристиками «показника» є конкретність, що дозволяє розглядати його як більш частковий стосовно критерію, і діагностичність, що дозволяє йому бути доступним для спостереження та обліку [1]. Відтак, критерії та показники готовності майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти за визначеними компонентами мають дати її повну характеристику. Зважаючи на визначену структуру готовності майбутніх фахівців до роботи з ліворукими дітьми розроблено критерії за аксіологічним, когнітивним, праксеологічним, рефлексивним компонентами. Так, аксіологічний компонент готовності майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти передбачає сформованість особистісних потреб та мотивів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти, що визначає ступінь зацікавленості й ціннісне ставлення майбутнього вихователя до проєктної культури, інтерес до проєктних технологій та оволодіння ними; усвідомлення необхідності проєктування результатів своєї діяльності; прагнення до успіху в професійній діяльності; активність, здатність адаптуватися до нових умов.

Когнітивний компонент готовності передбачає наявність у студентів необхідних теоретичних знань щодо середовищного підходу, типології середовищ, загальних засад проєктування, базових понять, тенденцій та механізмів застосування проєктних технологій в освіті; особливостей проєктної професійної діяльності вихователя; оволодіння системними знаннями щодо проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Праксеологічний компонент готовності передбачає оволодіння дослідницькими, проєктними та організаційно-комунікативними вміннями вихователя щодо проєктування, прогнозування та оцінювання освітнього середовища закладу дошкільної освіти; розвитку дитини дошкільного віку у створеному освітньому середовищі та власного

саморозвитку; здійснення моніторингу освітніх результатів дітей дошкільного віку; застосування сучасних методик та технологій для забезпечення якості освітнього процесу в закладі дошкільної освіти; врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку у процесі організації педагогічної взаємодії. Праксеологічний компонент готовності визначає сукупність усіх необхідних умінь майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, якість яких виявляє ефективність проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Рефлексивний компонент готовності відображає сформованість рефлексивних умінь здійснення самоаналізу та аналізу діяльності інших, саморегуляції та самоконтролю, самооцінки особистих досягнень в проєктній діяльності, усвідомлення та оцінювання діяльності інших.

З метою виявлення стану готовності майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти було розроблено методику дослідження для студентів I – III курсів ОР «молодший спеціаліст» спеціальності 012 «Дошкільна освіта» Фахового коледжу «Універсум» Київського університету імені Бориса Грінченка, Педагогічного коледжу Львівського національного університету ім. Івана Франка, КЗ СОР «Лебединський педагогічний коледж імені А. С. Макаренка». Всього на констатувальному етапі експерименту взяли участь 279 студентів денної форми навчання. На констатувальному етапі педагогічного експерименту ми використовували анонімні анкети напівзакритого типу. За конструкцією відповідей анкети були поліваріантні, за змістом – містили запитання про ставлення особистості до означеної проблеми.

Узагальнивши результати проведеного дослідження, з метою визначення стану готовності майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти за аксіологічним компонентом, ми з'ясували, що планують продовжувати здобувати освіту за обраною спеціальністю «Дошкільна освіта» 69,2% респондентів та 65,1% планують після закінчення коледжу працювати вихователем закладу дошкільної освіти. Важливо, що 77,4% респондентів відповіли, що усвідомлюють важливість місії вихователя у формуванні особистості дитини дошкільного віку. 55,5% респондентів вказали, що їм цікаво дізнатись про нові ідеї щодо проєктної діяльності в закладі дошкільної освіти. Отже, проведене анкетування студентів засвідчило, що переважна кількість майбутніх вихователів усвідомлюють важливість своєї професії та позитивне ставлення до проєктної діяльності в закладі дошкільної освіти.

З метою виявлення готовності майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти (за когнітивним компонентом) застосовувалися такі методи: анкетне опитування, статистичні дані, що спрямовувались на виявлення рівня теоретичних та практичних знань, умінь, навичок щодо проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти. Про обізнаність

майбутніх вихователів із ключовими поняттями: «середовище», «освітнє середовище закладу дошкільної освіти», «педагогічне проєктування», «проєктна діяльність» зроблено висновок за результатами відповідей студентів: дуже низький відсоток студентів 19,3%, які змогли вірно визначити значення поняття. Для того щоб виявити рівень самооцінки студентів щодо їхньої готовності до проєктування освітнього середовища, респонденти мали дати відповідь на запитання «Оцініть стан Вашої готовності до проєктування освітнього середовища». Так, 36,1% опитуваних вибрали варіант «недостатньо готовий», 26,3% – «достатньо готовий», 19,5% – «практично готовий», 11,3% – «не знаю», 6,8% – «зовсім не готовий». Така тенденція свідчить про невпевненість студентів щодо вміння проєктувати освітнє середовище, а відтак зумовлює необхідність введення спеціальної дисципліни у ЗВО. Логічним було запитання анкети «Які знання, уміння, навички, на Вашу думку, необхідні вихователю для проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти?». 36,8% респондентів визначили «знання психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого дошкільного віку», 34,6% – «володіння методикою педагогічного проєктування», 18,8% – «уміння прогнозувати вплив освітнього середовища на особистість», 9,8% – «володіння комунікативними навичками». Складно заперечити важливість прогнозування впливу освітнього середовища на особистість. Тому, лише 18,8% опитуваних розуміються на процесі підготовки до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Наступним етапом констатувального експерименту було виявлення готовності майбутніх вихователів до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти за праксеологічним компонентом. Отримані результати діагностування студентів щодо їхньої практичної готовності до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти засвідчили про те, що до такої діяльності готова лише незначна кількість респондентів – 25%. Разом з тим було визначено високий рівень зацікавленості та позитивне ставлення респондентів щодо можливостей проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти, оскільки 77,4% респондентів визначили потребу отримати у ЗВО знання, уміння, навички щодо проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти. Також було виявлено лише 25,6% респондентів, які вже мали досвід проєктної діяльності у закладі дошкільної освіти під час проходження педагогічної практики, а відтак, 74,4% опитуваних потребують спеціальної підготовки у означеному напрямі.

Висновки. Отже, проведене дослідження актуалізувало та підтвердило потребу щодо підсилення методичного сегмента професійної підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку, зокрема, необхідність формування їхньої готовності до проєктування освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Список літератури

1. Анненкова, І. П. (2011). Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. Вісник Одеського національного університету, (8), 4-7.
2. Дичківська, І. М. (2004). Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 352.
3. Жаровцева, Т. Г. (2006). Теоретико-методичні засади підготовки фахівців дошкільної освіти

до роботи з неблагополучними сім'ями: монографія. Одеса : ПНЦ АПН України – СВД М. П. Черкасов, 367.

4. Курило, В. С. (1999). Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. Педагогіка і психологія, (2), 35-39.
5. Низков, А. А. (1980). О критериях оценки знаний, умений и навыков студентов. Проблемы высшей школы, (40), 36-41.

ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАТИВНОЙ СФЕРЫ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

Молодцова Н.Д.

магистрант, логопед

ГБУ РХ «Саяногорский реабилитационный центр для детей»

г. Саяногорск, Республика Хакасия

Добря М.Я.

Научный руководитель

Кандидат филологических наук,

доцент кафедры ФГБОУ высшего образования «ХГУ им. Н. Ф.Катанова»

FEATURES OF THE COMMUNICATIVE SPHERE OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Molodtsova N.

undergraduate, speech therapist

GBU RH "Sayanogorsk Rehabilitation Center for Children"

Sayanogorsk, Republic of Khakassia

Dobrya M.

Supervisor

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of FGBOU Higher Education

"HGU named after N. F. Katanova"

Аннотация

В статье изучено понятие и особенности коммуникативной сферы дошкольников, а также описывается проведенное исследование особенностей развития ребенка с расстройствами аутистического спектра.

Abstract

The article studies the concept and features of the communicative sphere of preschoolers, and also describes the study of the developmental features of a child with autism spectrum disorders.

Ключевые слова: коммуникативная сфера, расстройство аутистического спектра, аутизм.

Keywords: communication sphere, autism spectrum disorder, autism.

Коммуникативная сфера представляет собой совокупность умений и навыков общения с другими людьми, и отражает уровень психологического развития, жизненного и профессионального опыта человека. Богатство и разнообразие жизненного опыта, как правило, положительно коррелирует с развитостью у человека коммуникативной функции речи.

Значимость изучения проблем психического развития, в частности коммуникативной сферы детей дошкольного возраста отмечают такие исследователи как Т.А. Власова, К.С. Лебединская, У.В. Ульяновская, Л.М. Шипицына и другие. Данный вопрос глубоко изучали П.К. Анохин, Л.С. Выготский, В.К. Виллюнас, В.С. Дерябин, У. Джеймс, А.В. Запорожец, В.В. Зеньковский, К.Е. Изард, В.А. Лабунская, А.Н. Леонтьев, А.Н. Лук, С.Л. Рубинштейн, П.В. Симонов и др.

Множество исследователей раскрывают подходы к решению проблемы формирования коммуникативных умений у дошкольников их общения. Среди них можно выделить работы Ю.К. Бабанского, Д.В. Воровщикова, Л.С. Выготского, П.Я. Гальперина, Н.А. Лошкарёва, А.А. Любинской, Г.С. Селевко, Д.В. Татьянченко, А.В. Усова, К.Д. Ушинского, С.Т. Шацкого.

Из работ указанных исследователей можно сделать вывод, что именно в дошкольном возрасте протекает становление коммуникативной функции, однако у детей с расстройствами аутистического спектра наблюдается очень низкое развитие коммуникативной деятельности, в связи с чем существует необходимость изучения особенностей ее протекания для преодоления существующих проблем. Все это способствует тому, что от педагога требуется организация учебно-воспитательного процесса таким образом, чтобы развитие каждого дошкольника

было не только интеллектуальным, но и способствовало полноценному развитию коммуникативных навыков [1].

Аутизм рассматривается как особый тип нарушения психического развития. У всех детей нарушено развитие средств коммуникации и социальных навыков. Общими для них являются аффективные проблемы и трудности становления активных взаимоотношений с контрастно меняющейся средой, которые определяют их установки на сохранение постоянства в привычных условиях жизни и стереотипность собственных интересов и действий [3].

С целью определения коррекционной работы проведено обследование шестерых детей с РАС (возраст 6-7 лет), которые посещают Реабилитационный центр в г. Саяногорске. Обследование основано на протоколе педагогического обследования, разработанного А.В. Хаустовым, Е.Л. Красносель-

ской, С.В. Воротниковой и др., который предназначен для обследования детей с РАС дошкольного возраста [2].

Данная методика позволяет проводить качественную и количественную оценку уровня развития ребенка с РАС по таким областям как поведение и коммуникация, восприятие и познавательная сфера, речь, игра, моторика и навыки самообслуживания. Помимо того, посредством данной методики можно выявить показатели среднестатистической возрастной нормы уровня развития ребенка с РАС, изучить его уровень адаптации/деадаптации, определить «зону ближайшего развития». На основе такой методики возможно поставить цели психолого-педагогической коррекции и разработать план коррекционных мероприятий.

В ходе исследования с детьми с РАС был выявлен профиль их развития, который представлен в следующей диаграмме.

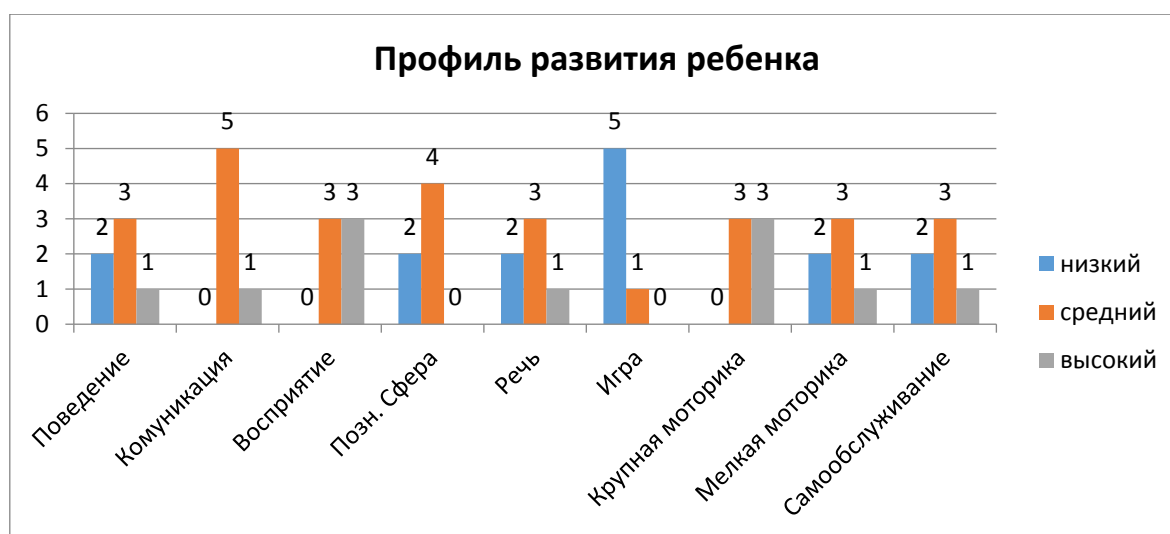

Рис. 1. Профиль развития ребенка с РАС

Полученные результаты, отраженные на рисунке, позволяют сделать ряд выводов:

1. Уровень развития поведения детей с РАС следующий: для двоих дошкольников характерно проявление низкого уровня, трое ребят имеют средний показатель и у одного дошкольника – высокий уровень.

2. Уровень развития коммуникации у большинства дошкольников, которые принимали участие в исследовании – средний, и у одного ребенка – высокий. Низких показателей по данному критерию не обнаружено.

3. Уровень развития навыка восприятия разделен на средний и высокий (по трое дошкольников соответственно).

4. Познавательная сфера у двоих детей развита на низком уровне, что указывает на несформированность данного навыка. Остальные четверо ребят имеют средние показатели сформированности познавательной сферы личности. Однако высокого уровня не обнаружено.

5. Показатель развития речи для двоих дошкольников низкий, то есть дети не владеют рече-

вым навыком, свойственным для конкретного возрастного периода. У троих дошкольников он развит на среднем уровне, и один ребенок имеет высокий показатель развития речи.

6. Уровень развития игровой деятельности практически у всех детей (5 дошкольников) низкий, и только один ребенок имеет средний уровень развития данного навыка, но проявляет его только с родителями.

7. Показатель развития навыка крупной моторики у дошкольников с РАС разделен на средний и высокий уровень (по трое детей соответственно). Низких баллов не выявлено.

8. Мелкая моторика менее развита у дошкольников. Высокий уровень выявлен только у одного ребенка. Трое детей имеют средний уровень развития данного навыка, однако для двоих характерно наличие низкого уровня развития мелкой моторики.

9. Сформированный навык самообслуживания наблюдается только у одного ребенка. Трое детей характеризуются наличием среднего уровня и двое – низкого.

Помимо этого, было изучено деадаптивное поведение среди дошкольников, принимающих

участие в исследовании. Полученные результаты представлены на следующей диаграмме.

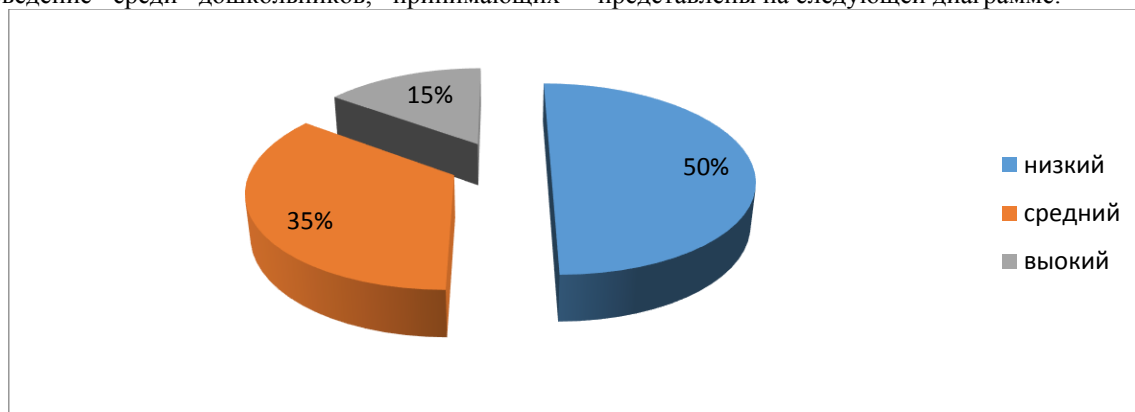

Рис. 2. Уровень деадаптивного поведения дошкольников с РАС (средний показатель по всей группе)

На рисунке 2 можно увидеть, что для половины детей (50%) характерен низкий уровень деадаптивного поведения, 35% дошкольников имеют средний уровень и 15% детей – высокий.

Таким образом, анализ особенностей развития детей старшего дошкольного возраста с РАС показал, что дети, посещающие реабилитационный центр, составляют группу детей с РАС, по классификации О.С. Никольской которых можно отнести к группе с ведущим патопсихологическим синдромом повышенной ранимости при взаимодействии с окружающими. Один ребенок по результатам диагностики отнесен нами к группе с ведущим патопсихологическим синдромом замещения.

Данные результаты исследования позволили определить пути и методы для проведения коррекционной работы с дошкольниками с РАС, развивая те навыки, которые у детей имеют низкие показатели и закрепляя более сформированные навыки развития. Целью психолого-педагогического сопровождения развития ребенка с РАС является определение основных особенностей психического развития, выбор пути развития, проведение коррекционной работы, что в комплексе позволяет создать социально-психологические условия для успешного и эффективного обучения дошкольников.

Для дальнейшей работы, основываясь на дифференцированном подходе, детей разделили на две подгруппы на основе выявленных проблем с поведением, и особенностям развития, после проведения протокола исследования. В первую группу вошли дети со средним и высоким уровнем развития,

во второй группе дети с низким уровнем развития указанных направлений. Работа по формированию коммуникативных навыков у детей с РАС включала в себя семь последовательных блоков, которые предполагали отдельные направления работы:

- Формирование умений выражать просьбы/требования
- Формирование социальной ответной реакции
- Формирование умений называть, комментировать и описывать предметы, людей, действия, события
- Формирование умений привлекать внимание и задавать вопросы
- Формирование умений выражать эмоции, чувства, сообщать о них
- Формирование социального поведения
- Формирование диалоговых навыков.

Развитие игровой деятельности детей осуществлялось по следующим направлениям: создание предметно-игровой среды, организация ситуаций игрового взаимодействия педагога с детьми, в которых педагог передает детям игровые способы действий, создание проблемно-игровых ситуаций (постановка новой для детей игровой задачи, решение которой происходит при опоре на имеющийся опыт), участие педагога в играх детей, основанное на отношениях партнерства воспитателя и ребенка.

Назовем основные рекомендации по реализации дифференцированного подхода в психолого-педагогическом сопровождении детей с РАС:

для детей первой подгруппы	для детей второй подгруппы (с более высоким уровнем развития)
– взрослый должен быть терпеливым слушателем	– дозировать прямое общение к ребенку, отслеживать изменение в поведении ребенка
– совместная эмоциональная проработка простых жизненных впечатлений	– постепенное включение в общую деятельность
– совместное чтение	– помогать ребенку познавать и развивать свою деятельность
– совместная деятельность с педагогом, взрослым	– работа по образцу, предоставление ребенку возможности самостоятельной деятельности

Таким образом, для коррекционной помощи ребенку создаются условия в соответствии с программой коррекционно-развивающей работы, обеспечивающей удовлетворение особых образовательных потребностей детей с РАС. Коррекционно-развивающая работа предполагает проведение индивидуальных, подгрупповых (2-3 ребенка) и групповых форм организации занятий, требует составления графика участия в них детей. А психолого-педагогическое сопровождение ребенка предполагает этапность деятельности всех специалистов, начиная от проведения диагностики, заканчивая взаимодействием с родителями при использовании разных форм обучения и работы с детьми с РАС.

Список литературы:

1. Неменчинская С.М. Развитие навыков общения у детей с синдромом раннего детского аутизма // Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина. – 2014. – №4. – С. 58-65
2. Протокол педагогического обследования /Авторы-составители: А.В. Хаустов, Е.Л. Красносельская, С.В. Воротникова, Ю.И. Ерофеева, Е.В. Матус, А.И. Станина, И.М. Хаустова, Т.В. Шептунова, Хаустов А.В., Красносельская Е.Л., Хаустова И.М. Дети с расстройствами аутистического спектра. Протокол педагогического обследования // Практика управления ДОУ. – 2014. – №1. – С. 32–50
3. Филиппова Н.В., Петелева Е.А., Барыльник Ю.Б. Исследование коммуникативных способностей и лексики у детей с ранним детским аутизмом // Теоретическая и экспериментальная психология. – 2014. – №3. – С.72-84

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА НА МЕЖФАКУЛЬТЕТСКОЙ КАФЕДРЕ В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

Уваров В.И.

*старший преподаватель кафедры иностранных языков,
ФГБОУ ВО «Российский государственный гуманитарный университет», Москва, Россия*

SPECIFIC FEATURES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT THE INTERFACULTY DEPARTMENT IN A NON-LANGUAGE UNIVERSITY

Uvarov V.

*Assistant Professor, Department of Foreign Languages,
Russian State University for the Humanities,
Moscow, Russia*

Аннотация

В статье предпринимается попытка рассмотреть негативные и позитивные аспекты преподавания иностранного языка на межфакультетской кафедре в неязыковом вузе. Автор основывает и приводит свои доводы на основании собственного профессионального опыта преподавания. К негативным сторонам работы автор относит постоянно сокращающееся количество учебного времени, отводимого программой на иностранный язык. Эту проблему автор предлагает решить актуализацией и качественной организацией самостоятельной работы студентов. Следующей сложностью работы является необходимость добросовестных преподавателей фактически осваивать вторую специальность, работая со студентами различных направлений подготовки. Однако, именно это обстоятельство также является и преимуществом. Ведь именно оно дает возможность преподавателям иностранного языка организовывать межфакультетские студенческие творческие и научные мероприятия, внося существенное разнообразие в учебный процесс и подготавливая студентов к будущей работе в команде.

Abstract

The article attempts to consider the negative and positive aspects of teaching a foreign language at the interfaculty department in a non-linguistic university. The author bases his arguments on his own professional teaching experience. The author refers to the negative aspects of the work such as constantly decreasing amount of study time allocated by the programme to a foreign language. The author proposes to solve this problem by updating and high-quality organising students' independent work. The next complexity of the work is the need for conscientious teachers to actually master the second specialty, working with students of various specialties. However, this very circumstance is also an advantage. After all, it is this that enables teachers of a foreign language to organize interfaculty student creative and scientific events, introducing significant diversity into the educational process and preparing students for future teamwork.

Ключевые слова: межфакультетская кафедра, иностранный язык, самостоятельная работа студентов, качество учебного процесса, мотивация, межфакультетские мероприятия

Keywords: interfaculty department, foreign language, students' independent work of, quality of the educational process, motivation, interfaculty events

Введение

В современном цивилизованном обществе знание нескольких (или хотя бы одного) иностранных языков более не считается огромным преимуществом, но всего лишь обязательным условием для успешного человека. Знание иностранных языков на высоком уровне значительно расширяет горизонты возможностей деловых людей, активно сотрудничающих с иностранными партнерами: оно позволяет обмениваться опытом, черпать новые идеи, создавать общие проекты.

С другой стороны, помимо личных преимуществ для отдельного индивидуума, свободное владение иностранным языком всех граждан государства должно являться показателем его высокого уровня развития, то есть способствовать укреплению имиджа на международной арене, а также давать те же возможности сотрудничества с иностранными партнерами, только уже на государственном уровне.

Именно поэтому иностранные языки были и остаются компонентом учебной программы любого направления подготовки в вузе. При крупных факультетах существуют собственные кафедры иностранных языков; более мелкие факультеты и институты обслуживают межфакультетские кафедры иностранных языков. В данной статье автор предлагает обратить внимание на специфику работы преподавателя именно межфакультетской кафедры, так как она имеет ряд своеобразных особенностей и сложностей, о которых и пойдет речь ниже. Свои рассуждения автор относит исключительно на счет неязыковых вузов и планирует их строить исходя из собственного профессионального опыта преподавания на межфакультетской кафедре английского языка в неязыковом вузе более тринадцати лет. Рассуждения будут поделены на две условные части: «негативные аспекты и сложности» и «позитивные аспекты и перспективы». При этом некоторые обстоятельства, по мнению автора, можно отнести одновременно к обеим группам. Своей главной задачей автор ставит, конечно же, привлечь внимание общественности к негативным сторонам вопроса, а также подчеркнуть важность и особую роль межфакультетских кафедр, говоря о позитивных аспектах.

Негативные аспекты и сложности

1. Одной из главных проблем, с которой сталкиваются многие межфакультетские кафедры иностранных языков, по мнению автора, является постоянно давление профильных дисциплин, которые забирают себе все больше и больше учебных часов, жертвуя часами на обучение иностранным языкам. За последние годы объем учебного времени на иностранные языки сократился в несколько раз, что в корне противоречит требованиям, предъявляемым к выпускникам, в частности, на достойном уровне владеть профильной терминологией и уметь говорить на темы, связанные с будущей специальностью. Таким образом, создается парадокс, когда неязыковые вузы просто не обладают достаточными ресурсами, чтобы выполнить требования Министерства. Ведь допустить, что государство может

устраивать расклад, при котором его граждане знают только родной язык, было бы предосудительно.

Говоря о проблемах, мы не планируем просто останавливаться на их констатации. Напротив, мы постараемся предложить ряд мер, которые должны помочь сгладить имеющиеся сложности и избежать кризиса. Рассматривая вопрос о постоянно сокращающейся учебной нагрузке на изучение иностранных языков, автор предлагает использовать ресурс, который во многом сам заявил о своей актуальности при переходе обучения на дистанционный формат.

Речь идет о самостоятельной работе студентов (далее СРС), которая, по глубокому убеждению автора, а также на основании его собственного опыта, помогает в значительной степени увеличить объем учебного времени, выделяемого студентами на освоение хотя бы одного иностранного языка. При этом сразу следует подчеркнуть, что автор предлагает усовершенствованный формат организации СРС, который отличается от уже имеющихся форматов очно-заочного и заочного обучения. Главным отличием «правильной» СРС должно стать постоянное ощущение присутствия педагога, не только мониторящего процесс, но и помогающего и направляющего его. Важным условием успешной организации подобной качественной СРС должна стать их мотивация и сознательное стремление к успеху. Выполнение этих условий целиком и полностью зависит от мастерства и опыта педагога, а также его личной заинтересованности в конечном результате.

Подробнее о проблеме мотивации учащихся и путях ее решения можно прочесть в другой статье автора «The problem of motivation of students within the educational process and possible strategies for its solution» [5, с. 63-68]. Об огромном творческом потенциале СРС как полноценного и неотъемлемого компонента учебного процесса практически по любой дисциплине в режиме дистанционного обучения можно узнать из статей «Самостоятельная работа как необходимый ресурс повышения качества обучения иностранному языку в неязыковом вузе» [2] и «Самостоятельная работа студентов и дистанционный режим преподавания: перспективы улучшения качества образовательного процесса» [3, с. 35-38].

2. Следующей существенной сложностью преподавания иностранного языка на межфакультетской кафедре иностранных языков внеязыкового вуза является то обстоятельство, что преподаватель фактически должен знать два предмета: иностранный язык и хотя бы основы профильных предметов, изучаемых его студентами. Работая на своей кафедре уже более тринадцати лет, автор познакомился с такими отраслями науки как экономика, менеджмент, реклама, социология, юриспруденция, психология, философия и даже социальная антропология. Сам автор ничуть не сожалеет о том, что вникнул и теперь разбирается (хоть, зачастую, и поверхностно) во всех этих направлениях, поэтому

и склоняется к точке зрения, что эта «необходимость» скорее положительный момент, нежели отрицательный.

Расширение собственного кругозора можно было бы назвать «бонусом» к профессии, однако, как уже говорилось ранее, у этого «бонуса» есть и негативная сторона, а именно увеличение нагрузки на добросовестного преподавателя, который старается сделать изучение иностранного языка интересным и полезным для студентов. Относя себя к числу преподавателей, считающих своим долгом максимально актуализировать учебный процесс, работая со студентами каждого из перечисленных выше направлений подготовки, автор постоянно заранее знакомится с профильными дисциплинами своих студентов, ищет соответствующий полезный учебный материал, дополнительные учебные источники, а также разрабатывает новые подходящие творческие форматы работы.

К сожалению, далеко не все коллеги так же заинтересованы в том, чтобы на занятиях «говорить на одном языке» со студентами, избирая простой путь следования заданиям одного базового учебника. Как правило, такие занятия неинтересны студентам и их материал слабо усваивается. Более того у студентов формируется подсознательное отчуждение от иностранного языка как такового, что представляет отдельную угрозу учебному процессу. [4]

Позитивные аспекты и перспективы.

1. Главной позитивной особенностью преподавания на межфакультетской кафедре иностранных языков является исключительный «бонус» одновременного «доступа» преподавателей к студентам различных направлений подготовки, что открывает перед профессиональными педагогами огромный арсенал творческих учебных средств организации различных форм студенческих научных и творческих мероприятий. Все это вносит существенное разнообразие в учебный процесс и вызывает неподдельный интерес у студентов и самих преподавателей. [1]

2. Вторым позитивным результатом представительности различных дисциплин является возможность преподавателя разрабатывать инновационные творческие программы и проекты. Например, преподавая одновременно иностранный язык у экономистов, менеджеров, рекламщиков и психологов, педагог может разработать пролонгированную деловую игру, моделирующую реальные рабочие ситуации, ведь все эти будущие специалисты могут быть полезны при разработке стратегии бизнеса, построении бизнес моделей, ведения переговоров с клиентами, партнерами и поставщиками,

участвовать в разработке дизайна будущего бренда или строить целую рекламную кампанию на основании опросов целевой аудитории. Подобные междисциплинарные ролевые игры и творческие проекты безусловно подготовят достойные кадры будущих работников компаний нашей страны, помогут установить партнерские отношения с иностранными организациями.

Заключение

Безусловно, преподавание иностранного языка на межфакультетской кафедре неязыкового вуза – это нелегкая работа. Но, когда ощущаешь успех реализованного проекта, видишь интерес студентов и их искреннее стремление к максимальному результату, приходит понимание, что подобная работа важна. Более того, она носит стратегический характер, так как вносит огромный вклад в формирование всесторонне развитой личности будущего профессионала, способного достойно представлять свою страну на международной арене.

Список литературы

1. Егорычев А.М., Федосеева И.А. Концепция управления системой образования в современном высшем учебном заведении на основе синергетического подхода // Вестник экономической интеграции. - 2012. - № 8 (52). - С. 167-173. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=18726411>
2. Уваров В.И. Самостоятельная работа как необходимый ресурс повышения качества обучения иностранному языку в неязыковом вузе // ЦИТИСЭ: электронный рецензируемый научный журнал. 2020. №1 (23). ISSN 2409-7616 DOI: <http://doi.org/10.15350/24097616.2020.1.18>
3. Уваров В.И. Самостоятельная работа студентов и дистанционный режим преподавания: перспективы улучшения качества образовательного процесса // Magyar Tudományos Journal (Budapest, Hungary). – 2020. – № 48. – С. 35-38.
4. Федосеева И.А. К вопросу о качестве высшего образования в современном российском обществе // ЦИТИСЭ. 2016. - № 3 (7). - С. 26. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26398867>
5. Uvarov VI. The problem of motivation of students within the educational process and possible strategies for its solution // Materials of the International Conference “Scientific research of the SCO countries: synergy and integration” - Reports in English. Part 3 (August 31, 2019. Beijing, PRC) – pp. 63-68. ISBN 978-5-905695-51-3

PHILOLOGICAL SCIENCES

CHARACTER OF GREAT ALEXANDER IN THE WORK OF NIZAMI GANJAVI “İSGANDARNAME”

Aliya Umran Aliaga Alizade

Baku Slavic University

Department of the Azerbaijani language and teaching methods, lecturer

Abstract

The word is highly valued in the works of our thinkers, one of the founders of Azerbaijani classical literature; the word has been characterized as a phenomenon with divine power. That idea is reflected in the works of most writers in Azerbaijan classical literature, both in the language of characters and in the appeals of the authors themselves. One of such thinkers is N. Ganjavi. The article examines the character of Alexander the Great in the creativity of the famous Azerbaijani poet Nizami Ganjavi.

Keywords: character, Nizami Ganjavi, poet, thinker, poem.

*Dedicated to the 880th anniversary of the birth of
the great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi*

It is known from history that in ancient Greece and Rome, the art of eloquence was highly valued, which gradually led to the emergence and formation of the art of oratory, and this art developed rapidly, became widespread, skillful, effective speaking became a vital student and thus led to life.

Private schools – schools called rhetoric were created for that period. This made the art of public speaking an integral part of national culture.

As the art of oratory developed in all fields, the theory of this art also emerged, and the first theoretical foundations of this art were developed by the ancient Greek philosopher Aristotle (Aristotle – Aristotalis – famous ancient Greek philosopher and encyclopedic scientist (384-321 BC) and Alexander's son Nigumash's teacher. He was a classmate of Alexander – A.A.). In his work “Rhetoric” he extensively commented on the art (language, style, reading technique, etc.) of the masters of rhetoric who lived in ancient Greece.

Let's take a look at the interesting notes of the eminent scientist and researcher S.I. Radsig: “Oratory, which had a practical beginning in the speeches of the heroes of Homer's Iliad, Menelaus and Odysseus, was later identified as a separate field of art and began to train professional speakers. Oratory continued to develop during the Hellenistic period and entered a period of prosperity. Ten prominent orators, such as Antiphon, Andokid, Lycia, Isaiah, Socrates, Demosthenes, Hyperidus, Lycurgus, Aeschynus, and Dinarch, who were specially distinguished by Hellenistic Greek scholars, laid the foundations of oratory in this period, and some of them continued this art in that period (Hellenistic period) [4, pp. 356-372].

According to historical sources, Alexander's visits were aimed at occupation, but Alexander was accompanied by a group of scholars.

Dünyanı gəzərkən döndü hər yana,
Elədi çox böyük şəhərlər, bina.
Hinddən başlayaraq yunana qədər
Hər yerdə tikdirdi böyük şəhərlər.
Səmərqənd şəhrinə o verdi zivər
Cəndi də tikdirmiş böyük İsgəndər.

Həri də yadigar qalmışdır ondan.

Varmıdır belə bir məmləkət quran.

(Hari is a place name. It is the ancient name of the city of Herat in northwestern Afghanistan. It used to be the center of Khorasan – A.A.).

Əqliylə o şəhrə böyük sədd vurdu,

Dərbəndi deyirlər İsgəndər qurdu.

Bulqar şəhrini o etdi bərqərar,

O şəhrin adıdır əslində Bün qar.

Bağlayıb dağları biri-birinə,

Yəcuc hasarını o çəkdi yenə,

Çox bina salmışdır bunlardan başqa,

Onları saymaqla çatmaz ki başa [2, p. 405].

The great scientist Radsig wrote about it: “They studied the nature of the occupied territories, collected samples and gave advice. Alexander himself carried out various types of construction activities, attacked cities, and directed scientific and cultural activities”.

All these events played an important role in the development of Hellenistic culture, which combines elements of Eastern and Western culture. Classical Greek science, which was in decline, flourished again during this period and reached a great stage of development in the person of Aristotle.

Thus, during this period, along with other disciplines, the field of linguistics entered a new stage of development, laying the foundations of modern European linguistics, and for this reason, Greece is considered the cradle of European linguistics.

Alexander used interpreters in meetings and conversations to try to make Greek the official language in the occupied territories. Even after the conquest of Iran, he appointed special scholars to teach Greek to Dara's family (mother, wife, children) [4, pp. 356-372].

In Nizami Ganjavi's time, knowing several languages and using scientific and artistic works written in other languages became commonplace in contrast to ancient times, and translation work, which began to develop long ago, became more widespread and important in the poet's time. Nizami, one of the first geniuses of the Eastern Renaissance of the XII century, along with his native language – Azerbaijani, spoke Arabic, Persian, Greek and others. Evaluating translation as a means of replenishing the treasury of knowledge due to his perfect knowledge of languages,

“İgbalname” also mentions Alexander’s special attention to translation:

Bəyəndi pəhləvi yunan və dəri
Dilində yazılmış bir çox əsəri.
Bir də fars dilində şahənə dəftər
Ki, onu bilirdi su kimi əzbər.
İstər rum dilində, istər yunanda,
Dünya dillərində nə var cahanda,
Buyurdu tərcümə edilsin bütün,
Bilik xəzinəsini doldurmaq üçün [2, p. 522].

All this and later the extensive development of librarianship created favorable conditions and basis for translations. Among the qualities that Nizami wished for a positive judge, he considered the knowledge of different languages and the study of works written in these languages to be the main features, so it was an expression of his wishes and desires written in “İsgandarname”.

Farscadan hər əsər keçmiş əlinə,
Tərcümə etdirmiş yunan dilinə [2, p. 404].

Among the qualities that Nizami wished for a positive judge, he considered the knowledge of different languages and the study of works written in these languages to be the main features, and expressed his wishes and desires in this regard with a powerful pen in “İsgandarname” [1, pp. 293-294].

I. Droyze’s opinion on this historical fact is also interesting: “On the other hand, it is not known whether Alexander translated works written in other languages into Greek. It is true that the strange view of foreign languages and the savagery of other peoples were among the events that became obsolete and historical for the time of Alexander the Great.

Although the Greeks, who did not have a detailed knowledge of world culture, looked down on other peoples, proud of their great culture, and advised Aristotle (i.e., the ancient Greek philosopher Aristotle) to look at other peoples as animals and plants, history archived these ideas” [3, p. 371].

To confirm this, let us look at the second book of “İsgandarname”, “İgbalname”:

Hasarsız, divarsız bağlardı hər yan,
Bol-bol sürü vardı, yoxdu bir çoban.
İsgəndər: “Bax bunlar ibrətdir” – deyə
Əlini vurmadı orda heç nəyə [2, p. 564].

In this passage, the poet, who wants to show that everything that belongs to God in his heart belongs to him, seems to foretell paradise:

Cənnət tək neməti bol-bol, firavan,
Bir şəhər gördülər onlar uzaqdan.
Gəlib darvazaya çatdı İsgəndər,
Gördü ki, qapıdan yoxdur bir əsər.
Gördü çox bəzəkli, dolu dükənlər,
Ancaq nə qapısı, nə qıfılı var.
“İsgəndər soruşdu nə üçün sizlər,
Qorxu bilməzsiniz heç zərrə qədər?
Nəçün burda belə arxayınlıq var?
Nəçün qıfılsızdır burda qapılar?
Yoxdur heç bir bağda keşikçi, bağban,
Nəçün sürünüzü güdməz bir çoban?
Belə arxayınlıq, laqeydlik nədir?
Sizin inamınız deyil kimədir?” [2, p. 565]

As an international poet, Nizami is an ambassador of great wealth who travels the world with pride, calling not only Azerbaijan, but also the world, with a powerful humanist style, calling the progressive peoples of our planet to peace, friendship and brotherhood through the character of Alexander in his miraculous pen.

References

1. Əlizadə A. Elmi xəbərlər. №3. Gəncə, 2019, s. 293-294
2. Klassik Azərbaycan ədəbiyyat kitabxanası. XX cildə. IV cild. Bakı, 1962.
3. Дройзен И. История эллинизма, том первый, история Александра Великого.
4. М., 1890.
5. Радчик С.И. История древне-греческой литературы. М., 1969.

ПЬЕСЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ И ЮНОШЕСТВА САМОДЕЯТЕЛЬНЫХ ТЕАТРОВ ГОРОДА СТАВРОПОЛЯ

Петрова А.Р.

студентка,

Ставропольский государственный педагогический институт,

Ставрополь

PIECES FOR CHILDREN AND YOUTH INDEPENDENT THEATERS OF STAVROPOL CITY

Petrova A.

student,

Stavropol State Pedagogical Institute,

Stavropol

Аннотация

Рассматривается проблема формирования актуального репертуара для детей и юношества театров города Ставрополя. Оцениваются репертуарные возможности театров города.

Abstract

The problem of forming an actual repertoire for children and youth of theaters in the city of Stavropol is considered. The repertoire possibilities of the city's theaters are evaluated.

Ключевые слова: детская драматургия, самодеятельный театр, репертуар, пьеса.

Keywords: children's drama, amateur theater, repertoire, play.

В 1990-е годы произошли позитивные социальные перемены. В это время, как среди взрослых, так и среди юных граждан, сформировалась жажда личности к осознанию и решению реальных жизненных проблем, к утверждению за детьми и подростками права на богатство внутреннего мира и на самовыражение. К сожалению, приходится констатировать дальнейшее уменьшение в разы изданий драматических произведений для детей в эти годы. Детские пьесы 1990-х гг. о современности отмечены выпрямленностью сюжета, небрежностью стилистики. В них используется как бы два лексических пласта: лексика и фразеология, доступная пониманию детей, и одновременно – злоупотребление или неточное включение лексикона научного, философского, бытового.

В сфере создания пьес на темы современности в этот период (в очередной раз) в истории отечественной детской драматургии создался творческий вакуум. Драматургия с 90-х годов XX века до наших дней потеряла интерес к жизни юного современника, прежде всего к его духовной, личной жизни. Как следствие, читательскую и зрительскую аудиторию не удовлетворяет количество (а главное, качество) пьес о герое-сверстнике. Доказательством может послужить анализ пьес, идущих в наше время на школьной и студенческой самодеятельной сцене: в репертуаре постановки классических пьес, понравившийся молодежный репертуар профессиональных театров, созданные собственными силами и по имеющимся публикациям музыкально-литературные композиции. Ощущая острую потребность в пьесах о современнике, которые школьнику интересно было бы не только играть, но и воспринимать как произведение для чтения, руководители и участники самодеятельности решают эту проблему оперативнее, смелее профессиональных театров и драматургов. Появляющиеся в подростковой и молодежной прозе проблемные произведения мгновенно перерождаются в самодеятельные инсценировки и постановки на школьной сцене. Но так было и в застойные годы. Учителя-филологи, принимая ипостась самодеятельного режиссера-постановщика, совместно с учениками за долго до появления авторских инсценировок ставили прозаические произведения Г. Щербаковой («Вам и не снилось»), В. Железникова («Чучело»), Ю. Яковлева («Колыбельная для мужчин» и «Игра в красавицу»), А. Алексина («Прости меня, мама...»), В. Астафьева («Место действия»). В драматургию для детей и юношества превратились криминальные и политические газетные статьи, композиции из собственных писем и дневников, инсценировки по мотивам любимых книг, современных фильмов и телесериалов. Юные российские граждане, их школьные педагоги и педагоги дополнительного образования «не ждут милости» от драматургов, а сами пишут инсценировки – кто как может. Чаще всего прозаический текст делится на ремарки автора и прямую речь (монологи и диалоги). Иногда применяются более сложные ходы: вводится лицо от автора, внутренний монолог ге-

роя, используется дневниковая форма, монолог-исповедь, прямое обращение в зал. Самодеятельные инсценировщики, не зная законов перевода прозы на язык драмы, не всегда чувствуют авторский стиль и зачастую автоматически пользуются арсеналом средств, выработанных профессиональным театром. Но важно то, что в этих творениях совмещаются такие понятия как «актуальность», «злободневность», «современное», «модное», «нужное», «сиюминутное».

Самодеятельный театр и драматургия, не претендуя зачастую на художественность, действует методами журналистики: оперативность, проблемность, сенсационность. Лучшие самодеятельные драматургические произведения этих лет в изобилии были опубликованы в виде репертуарных сборников для детского театра 2002 – 2004 гг.

Данная тенденция прослеживается и в театральной жизни города Ставрополя. Помимо Ставропольского академического театра драмы имени М.Ю. Лермонтова здесь функционируют отдельные объединения, в репертуар которых частично входят пьесы современных авторов, поднимающих значимые для детей разных возрастов вопросы.

Так, в 27 апреля 2019 года в Ставропольском городском доме культуры прошел спектакль «Не хочу быть принцессой» по одноименной пьесе С. Сологуб. Этот автор стал участником фестиваля молодой современной драматургии «Любимовка» (2012, пьеса «Обход»), финалистом конкурса мини-пьес для малышей «Детство нового героя» (2012, пьеса «Не хочу быть принцессой!»), финалистом Омской международной драматургической лаборатории (2013, пьеса «Свет в конце»), финалистом Международного конкурса современной драматургии «Время драмы. 2014. Лето» (пьеса «Ланцелот уже не тот»). Светланой Сологуб издан сборник сказок, притч и эссе «Сказки ПРО...» (М., Китони, 2009).

Народная театральная студия «Кредо» под руководством выпускника педагогического отделения СГПИ Кирилла Дорофеева представила разновозрастной публике «не то чтобы сказку», рассказывающую о том, как мы выбираем главное в жизни, о семейных ценностях, о том, как важно ценить и любить близких, об опасности подмены понятий «забота» и «любовь» гордыней и нарциссизмом. Герои этой волшебной истории – обычная семья, которой несказанно повезло: фея Громоzelла сделала их королями. Но так ли важно иметь корону? Зрители в процессе развития сюжета узнают *что* гораздо важнее.

Ноябрь 2019 года в городе Ставрополе был ознаменован весьма необычной постановкой, созданной под руководством Евгения Пересыпкина. Театр-студия «Слово» им. В.В. Гурьева представил ставропольцам документальный первый в истории Ставрополя спектакль-вербатим о современной молодёжи «Некосмонавты».

Вербатим – это технология, метод создания документального спектакля. Суть его состоит в том, что творческая группа (режиссер и актеры) выбирает тему, и начинает опрос тех реальных людей,

которых решено опросить именно для этого спектакля. [1, с. 23]. Актеры записывают интервью на видео или диктофоны, на репетиции приносят не только расшифровки интервью, но и сценические характеристики персонажа. После чего из текстов этих интервью режиссер монтирует спектакль. В данной постановке вербатим из технологии превращается в форму повествования. «Вербатим-спектакль – как скольжение по волнам радио. Вы слышите, как сменяют друг друга обрывки голосов со словами логичными и причудливыми, понятными и необъяснимыми, спокойными и наигранными: но в каждом голосе – убедительность и правда существования: у себя на волне он – часть логической истории; у вас в приемнике он – часть головоломки, отнятая от целого – и все равно сохраняющая в себе жизнь. И в этом – залог сохранения жизни в спектакле: то, почему этот театр в самом деле способен быть документальным» [3, с. 346].

Спектакль «Некосмонавты» о нашей реальности глазами подростков в возрасте от 14 до 18 лет. На первый план выходят такие вопросы, как «Чем дышит современная молодежь?», «Как они видят себя, своих родителей и окружающую действительность?», «К чему стремятся, кем хотят стать, какие у них цели в жизни?». Эта постановка нацелена и на подростков, и на взрослых. Подросток увидит себя со стороны, осмыслив мысли и поступки, взрослый – поймет и примет проблемы ребенка. Живой интерес постановки придает и тот факт, что основана она на оригинальных интервью юношей и

девушек, живущих в городе Ставрополе. Своеобразное переплетение творчества с реальностью.

Вышеназванные произведения сегодня можно и должно рассматривать, прежде всего, как литературные тексты, сюжет которых преднамеренно создаёт ситуации подлинного сопереживания, соигры, сознательно организуемые авторами для органичного вовлечения юного читателя и зрителя в культурное пространство пьесы и отраженную в ней пространственно-временную реальность.

Как видно, ставропольский молодежный театр испытывает дефицит пьес на современную тему в своём репертуаре. Хотя уже сейчас отдельные театральные объединения делают большой шаг вперед, поднимая в своих постановках вопросы, значимые и такие необходимые для детей и юношества. «Мир взрослых вообще часто остаётся глухим к детскому миру, – утверждает М. Розовский. – А он требует пристального внимания. Сердце ребёнка грандиозно по масштабам своих переживаний, оно полно страстей не менее глубоких и всеобъемлющих, чем страсти героев шекспировских пьес...» [2, с. 95].

Список литературы

1. Болотян И.О драме в современном театре: verbatim // Вопросы литературы. – 2004. – № 5. – С. 23-42.
2. Громова М.И. Русская современная драматургия: Учебное пособие. – М., 1999. – 160 с.
3. Родионов А. «Вербатим» – реальный диалог на подмостках // Отечественные записки. – 2002. – № 4. – С. 346-347.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ПРОФІЛАКТИКА ТА ПСИХОКОРЕКЦІЯ ВИСНАЖЕННЯ КОПІНГ-РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ

Беспалько А.

*ад'юнкт штатний науково-організаційного
відділення Військового інституту*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0000-0002-7941-9909>

PREVENTION AND PSYCHOCORRECTION EXHAUSTION COPING RESOURCES PERSONALITY PARTICIPANT IN THE FIGHTING

Bespalko A.

*Adjunct of scientific-organizational section of Military Institute
of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine*

Анотація

Стаття присвячена питанню відновлення копінг-ресурсів особистості військовослужбовця після участі у бойових діях на сході України. В статті запропоновані основні принципи профілактичної та відновлювальної роботи, визначено основні завдання та ключові сфери впливу на особистість при плануванні та організації профілактичної та психокорекційної роботи.

Abstract

The article is devoted to the issue of restoring the coping resources of a serviceman's personality after participating in hostilities in eastern Ukraine. The article offers the basic principles of preventive and restorative work identifies the main tasks and key areas of vision of the individual in the planning and organization of preventive and psycho-correctional work.

Ключові слова: учасник бойових дій, копінг-ресурси, виснаження, профілактика, корекція.

Keywords: participant in the fighting, coping resources, depletion, prevention, correction.

Перебування військовослужбовців Збройних Сил України у складних, екстремальних (бойових) ситуаціях викликає необхідність актуалізації у суб'єкта діяльності (учасника бойових дій) наявних копінг-ресурсів для протистояння стресовій ситуації, пов'язаної з виконанням завдань за призначенням та вимогами, які вона висуває. Надмірна втрата копінг-ресурсів призводить до виснаження особистості військовослужбовця, що може проявлятися у формах різного ступеню важкості від стану психофізіологічного дискомфорту до розвитку різноманітних соматичних захворювань, що можуть призвести до повної руйнації особистості.

Людині природою закладені внутрішні програми збереження особистої гармонії, внутрішнього балансу. Проте, вимоги сьогоденного соціуму, професійного середовища нав'язують критерії, показники та цінності, що суперечать внутрішній гармонії та значно перевищують наявні у розпорядженні людини копінг-ресурси. Постійне протистояння між природним і соціокультурним є основним джерелом внутрішнього напруження, що відображається на рівні її здоров'я та призводить до розвитку втоми, загального виснаження організму людини. Варто зазначити, що втома є нормальною реакцією організму на виклики суспільного та професійного навантаження.

М. Гінзбург зазначає, що втома це природна реакція організму на навантаження, важливий сигнал про необхідність відновлення та відпочинку [1]. Загалом, відчуття втоми пов'язане з тимчасовими порушеннями ряду психічних і фізіологічних функцій у результаті надмірних навантажень та характеризується:

совими порушеннями ряду психічних і фізіологічних функцій у результаті надмірних навантажень та характеризується:

- стійким зниження працездатності та рівнем загального самопочуття [2];
- дезорганізацією поведінки [3];
- погіршенням пам'яті, зниженням концентрації уваги, сприйняттям та адекватним розумінням зовнішньої інформації [4, ст. 217];
- емоційною кризою [4, ст. 328].

В умовах сьогодення прийнято визначити два види втоми: природна (фізична) та психологічна (нервова). Перша є закономірним наслідком інтенсивного фізичного, розумового чи емоційного навантаження на людину. Долаючи таку втому у власні способи людина, як правило, швидко відновлюється і готова до виконання нових завдань, чого не можна сказати про психологічну втому, яка супроводжується апатією, депресією та пов'язана з відсутністю бажання щодо будь-якого виду діяльності. Найвірогідніше, основна причина виснаження особистості – значна кількість та щільність психологічних навантажень [5, ст. 38-39].

Із зазначеного, відновлювальна робота по корекції деструкцій військово-професійної діяльності, зокрема виснаженості особистості – учасника бойових дій, потребує комплексного підходу. У зв'язку з чим постає завдання формування програми, спрямованої на відновлення копінг-ресурсів у формі превентивної реабілітації. Під превентивною реабілітацією ми розуміємо систему заходів, що спрямована на відновлення резервів здоров'я

військовослужбовця з використанням немедикаментозних засобів [6].

При плануванні та організації процесу відновлення копінг-ресурсів військовослужбовців доречно концентрувати основну увагу на елементах, що спрямовуються на когнітивну (пізнавальна), емоційну та поведінкову сферу. Сутність такої терапії полягає в усвідомленні проблеми та самопомозі, з'ясування того, які особливості сприйняття та поведінки призводять до фіксації симптомів, і становлять перешкоду в одужанні (відновленні).

Враховуючи ключові сфери впливу на людину, основні завдання можливо сформулювати наступним чином:

1. Пізнавальна сфера (когнітивний аспект, інтелектуальне усвідомлення). Необхідність виявлення та усвідомлення:

- зв'язку між психогенними факторами і виникненням, розвитком виснаженості;
- особистісної класифікації ситуацій що спонукають розвитку напруги, тривоги, страху та інших негативних емоцій;
- особливостей поведінки та емоційного реагування у ситуаціях різного ступеню критичності (важливості);
- адекватної самооцінки, реалістичності та конструктивності;
- особистісних потреб, мотивів, установок;
- наявності характерних захисних психологічних механізмів (копінг-стратегій) при вирішенні критичних (небезпечних) ситуацій.

2. Емоційна сфера:

- вербалізація особистих емоцій, їх сприйняття;
- усвідомлення наявного емоційного досвіду;
- формування позитивного емоційного забарвлення сьогодення;
- емоційна підтримка;
- розвиток вмінь емоційної саморегуляції.

3. Поведінкова сфера:

- підвищення рівня функціонування та зниження рівня виснаження;
- встановлення щоденного рівня активності;
- подолання негативних та неадекватних форм поведінки під час суб'єктивно небезпечних (критичних) ситуаціях;
- розвиток адекватних форм поведінки у ситуаціях із підвищеним рівнем емоційності та складності.

Когнітивно-поведінковий підхід передбачає ретельний аналіз чинників, що впливають на виникнення та розвиток виснаженості, а також характер їх взаємодії. Основними принципами надання допомоги є:

- початкова оцінка стану;
- виключення інших захворювань;
- емоційна підтримка під час обстеження;
- лікування специфічної симптоматики (болю, порушень сну, депресії тощо);
- включення в програму лікування реабілітаційних заходів;
- фізичні вправи.

Програма відновлення копінг-ресурсів та корекції психологічного стану військовослужбовців спрямовується на підвищення суб'єктивної активності, проектування і реалізацію послідовних дій військовослужбовців для зниження суб'єктивного відчуття психологічного виснаження та смислового відчуження. Програма є послідовною системою організованих дій, яка складається із визначення цілей, проектування, визначення змісту та розробки комплексу методів і форм профілактики і корекції психологічного стану військовослужбовців й побудови військовослужбовцем позитивного життєвого сценарію. Бажаним результатом втілення програми є формування готовності особистості до своєчасного та успішного процесу відновлення, забезпеченість нормального ритму життєдіяльності та належного рівня психологічного комфорту, особистісного навчання та готовності до особистісних змін.

Загальні принципи, що покладені в основу програми:

- керованості (підпорядкованість єдиному замислу організації та управління між об'єктом і суб'єктом у процесі взаємодії);
- відповідності мети, основних завдань загальної нормативно-правовій базі;
- комплексності (розгляд з позицій цілісності і системності);
- структурованості (безперервне, поетапне та послідовне виконання запропонованого алгоритму)
- відтворюваності (можливість застосування в різних підрозділах);
- оптимізації (досягнення максимальних результатів, при мінімально можливих ресурсних витратах);
- ефективності (оцінка діяльності, із подальшою корекцією запропонованої програми);
- гнучкості та доступності (поєднання групової та індивідуальної форми підготовки, з можливістю індивідуального визначення тривалості повного циклу та виборі профільуючої форми підготовки).

У своїй роботі ми спиралися також на принципи когнітивно-поведінкової терапії:

- *Принцип «тут і зараз».* Робота по відновлення фокусується на теперішніх проблемах, а зменшення навантаження свідомість військовослужбовця відбувається за рахунок дослідження набутого досвіду. Будь який досвід є надбанням людини, що допомагає в майбутньому уникати подібних помилок.

- *Орієнтованість на проблеми.* Основна робота спрямована на визначення пріоритетів і цілей, що сприятимуть вирішення проблеми, а не дистанціюванню від неї.

- *Принцип свідомої взаємодії.* Побудова роботи на основі усвідомленого ставлення до проблеми та спільного пошуку шляхів її розв'язання, самоусвідомлення учасників процесу мети роботи, її основних етапів і завдань.

- *Принцип інтегративної системи.* Проблеми людини розглядаються як взаємозалежність думок-емоцій-поведінки і фізіологічним станом та

навколишнім середовищем у широкому сенсі слова, тобто соціальне, сімейне, фізичне та культурне середовище.

- *Когнітивний принцип.* Вплив стресу на особистість супроводжується певною тривожністю, яка здійснює підготовку організму для протистояння стресорам шляхом залучення когнітивних ресурсів до процесу аналізу, усвідомлення інформації про можливу загрозу, формування адекватної відповіді фізіологічної системи, зокрема конструктивної поведінки у небезпечній ситуації.

- *Поведінковий принцип.* Наші дії в певних ситуаціях впливають на кінцевий результат проблемної ситуації, певні сприяють, а інші – навпаки.

Враховуючи принцип інтегральної системи, когнітивний та поведінковий принципи ми можемо схематично зобразити циклічність принципів (див. схему 1), коли акумулюючи конструктивний досвід виходу із критичної, екстремальної ситуації особистість створює передумови для особистісного розвитку, навчається жити перемагаючи себе та складні життєві обставини. Саме усвідомлення, аналіз життєвої ситуації робить особистість більш зрілою, психологічно адаптованою до діяльності у різних екстремальних умовах. Особистісне ставлення військовослужбовця до проблеми є показником рівня свідомості.

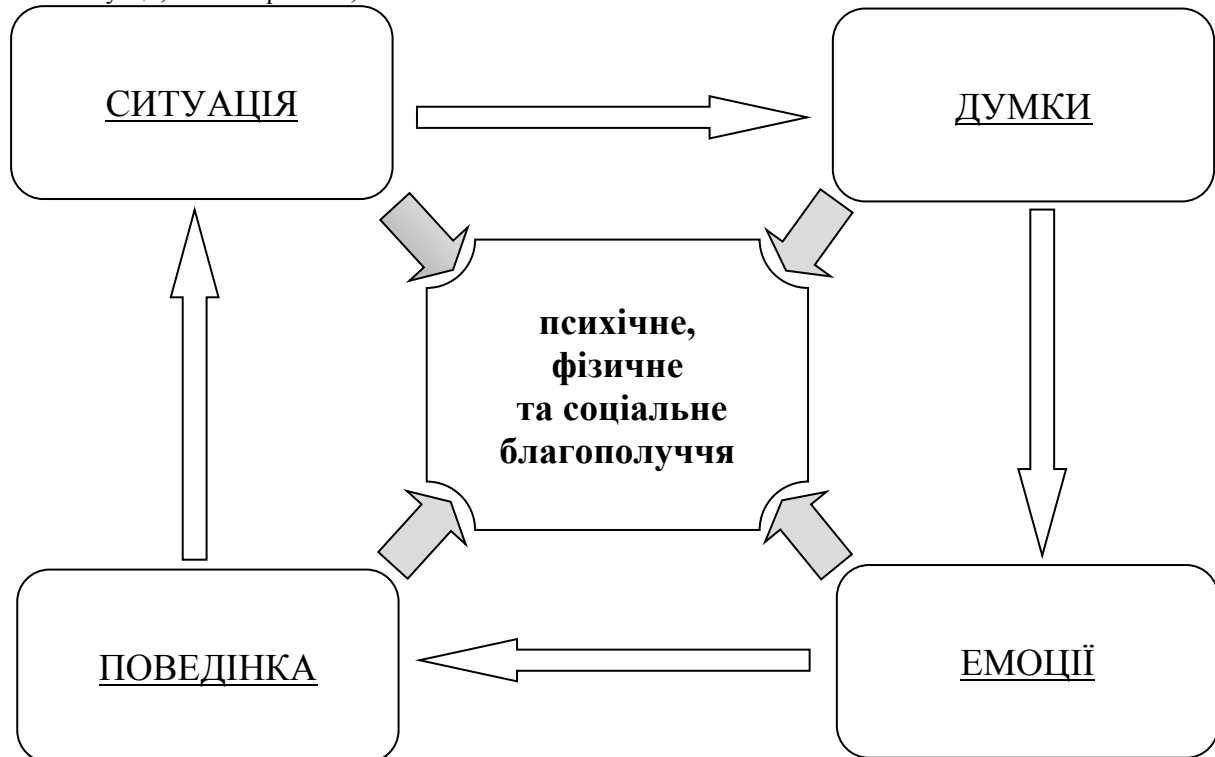

Схема 1: Взаємозв'язок принципів профілактики та психокорекції.

Для діагностики, профілактики та попередження виснаження організму особистості, а також чинників, що впливають на його виникнення й розвиток, використовується комплекс методів і форм психологічної роботи. Серед методів діагностики виснаження, а також чинників його виникнення:

- метод спостереження – для діагностики психологічного благополуччя, як суб'єктивної оцінки загальної виснаженості особистості учасника бойових дій, виявлення індивідуально-психологічних, соціально-психологічних і організаційних чинників виснаження, внаслідок об'єктивних та суб'єктивних чинників професійної діяльності військовослужбовця;

- метод бесіди – для діагностики емоційного стану військовослужбовця, виявлення особливостей внутрішньо комунікаційної організації у малих соціальних групах та організаційних характеристик військово-професійної діяльності;

- метод експертних оцінок, аналізу документів – для надання об'єктивної оцінки впливу зовнішніх факторів на особистість військовослужбовця під час безпосередньої участі у бойових діях;

- психодіагностичні методики, що спрямовуються на визначення рівня виснаженості організму особистості, діагностику індивідуально-психологічних, соціально-психологічних і організаційних чинників, що призводять до виснаження особистості військовослужбовця.

Процес планування, організації та практичної реалізації спланованих заходів, що спрямовані на відновлення особистості, профілактику виснаженості організму військовослужбовця необхідно здійснювати з урахування трьох паралельних, але взаємопов'язаних вимірів:

організаційний – упорядкована система взаємопов'язаних елементів, що існує для досягнення загальної мети;

поліпшення морально-психологічного клімату у військовому колективі – створення психологічного комфорту у групах, створення високоефективних військових колективів, розвиток духовної сфери особистості (кругозору, естетичних потреб), що веде до більшої терпимості й взаєморозуміння;

робота з індивідуальними особливостями військовослужбовця – розвиток системи смислів і цінностей, системи мотивації, розвиток самосвідомості та Я-концепції, вміння вирішувати конфліктні ситуації, пошук конструктивних рішень, опанування техніками та технологіями полегшення стресових станів, формування навичок саморегуляції, розслаблення й контролю власного фізичного та психічного стану, підвищення стресостійкості.

В основу моделі профілактики та психокорекції виснаження копінг-ресурсів особистості покладеться концептуальне положення про максимальне саморозкриття особистості. При цьому, рушійною силою відновлення копінг-ресурсів є саме процес саморозвитку особистості, де механізми самоусвідомлення, прийняття себе та інших, самовизначення є провідними елементами у цьому процесі.

Список літератури

1. Гинзбург М. Р. Эриксоновский гипноз: систематический курс / М. Р. Гинзбург, Е. Л. Яковлева. – М.: Московский психологосоциальный институт, 2008. – 312 с.
2. Циганчук Т.В. Стрес у професійній діяльності / Т.В. Циганчук // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янця-Подільського

Івана Національний університет імені Огієнка, Інститут психології Г. С. Костюка при Національній Академії педагогічних наук України / наукове редагування С.Д. Максименко, Л.А. Онуфрієва. Випуск 30. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. С. 669–678.

3. Василенко С.В. Класифікація бойових психогенних втрат з урахуванням досвіду антитерористичної операції. *Вісник Національного університету оборони України*. Зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 3(46). С. 37 – 42 .

4. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семигіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсяннікова [та ін.]. Київ: Наш формат, 2017. 1068 с.

5. Синдром хронічної втоми: клініко-патологічні, діагностичні та диференційно-діагностичні аспекти (огляд літератури та дані власних спостережень). О.І. Волошин, Б.П. Сенюк, Л.О. Волошина, В.П. Присяжнюк, О.І. Доголіч. *Український терапевтичний журнал*, №3, 2019, ISSN 2522-1175 (online).

6. Наказ Міністерства оборони України від 11.12.2019 № 629 «Про внесення змін до наказу Міністерства оборони України від 09 грудня 2015 року № 702» (Положення про психологічну реабілітацію).

ВЕРИФІКАЦІЯ ПРОГРАМИ ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК

Рижкова Н.В.

*ад'юнкту Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

VERIFICATION OF THE PROGRAM OF PSYCHOPROPHYLACTICS OF EMOTIONAL BURNING OUT OF SERVICES OF ENGINEERING TROOPS

Ryzhkova N.

*postgraduate Student of the Military Institute
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Анотація

У статті наведено результати емпіричного дослідження щодо верифікації програми психологічної профілактики синдрому емоційного вигорання військовослужбовців інженерних військ Збройних сил України. Встановлено, що синдром вигорання проявляється більшою мірою у військовослужбовців на п'ятому році служби. Порівняльний аналіз результатів діагностики контрольної та експериментальної груп після проведення формувального експерименту свідчить про ефективність запропонованої програми психопрофілактики синдрому емоційного вигорання. Реалізація програми психопрофілактики синдрому емоційного вигорання може приносити користь вже на діагностичному та інформувальному етапах, оскільки змінює систему професійних знань і мотивації військовослужбовців, вбудовуючи у них нові уявлення про професійні деформації особистості як про прояв професійної стагнації військовослужбовця інженерних військ, формує нову потребу у саморозвитку особистості військовослужбовця із метою збереження професійного здоров'я і духовного благополуччя, забезпечуючи активну діяльність військовослужбовця у цьому напрямку як суб'єкта свідомих змін власної особистості, а також розвиваючи професійну рефлексію.

Abstract

The article presents the results of an empirical study on the verification of the program of psychological prevention of emotional burnout syndrome of servicemen of engineering troops of the Armed Forces of Ukraine. It is established that the burnout syndrome is manifested to a greater extent in servicemen in the fifth year of service. Comparative analysis of the results of diagnostics of the control and experimental groups after the formative experiment indicates the effectiveness of the proposed program of psychoprophylaxis of emotional burnout. Implementation of the program of psychoprophylaxis of emotional burnout syndrome can be useful already at the diagnostic and informational stages, as it changes the system of professional knowledge and motivation of servicemen, incorporating new ideas about professional deformations of the individual as a

manifestation of professional stagnation of servicemen. In order to preserve professional health and spiritual well-being, ensuring the active activity of the serviceman in this direction as a subject of conscious changes of his own personality, as well as developing professional reflection.

Ключові слова: психологічна профілактика, синдром емоційного вигорання, військовослужбовці інженерних військ, система професійних знань і мотивації, професійні деформації особистості, потреба у саморозвитку особистості, професійне здоров'я і духовне благополуччя, професійна рефлексія.

Keywords: psychological prevention, emotional burnout syndrome, servicemen of engineering troops, the system of professional knowledge and motivation, professional personality deformities, the need for self-development of the individual, professional health and spiritual well-being, professional reflection.

Постановка проблеми

Деформації емоційної сфери проявляються як «синдром вигорання». Згідно із сучасними даними, під емоційним вигоранням розуміється стан фізичного, емоційного і розумового виснаження. Аналіз літератури дозволив виявити суперечливість даних про чинники емоційного вигорання, специфіка впливу цих чинників на ефект вигорання теж є неоднозначною. Синдром емоційного вигорання характеризується емоційною сухістю, розширенням сфери економії емоцій, особистісної відстороненістю, ігноруванням індивідуально-психологічних особливостей підлеглих у професійній діяльності. Дослідники виокремлюють групи чинників, що відіграють суттєву роль у формуванні емоційного вигорання (особистісні, соціально-демографічні, рольові, організаційні), і при цьому підкреслюють неоднозначність результатів дослідження впливу цих чинників.

Головним чинником, джерелом змін, що викликають емоційне вигорання, є емоційні проблеми професійного спілкування. Переживання хронічних стресів, пов'язаних із ситуаціями професійного спілкування, накладаючись на переживання незадоволеності власним життям, її якістю, професійною діяльністю, приводить до деформації особистості фахівця у формі емоційного вигорання. Інші чинники (організаційні та індивідуально-психологічні, зовнішні і внутрішні, суб'єктивні й об'єктивні і т. п.) визначають імовірність і швидкість розвитку синдрому емоційного вигорання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Останні десятиліття проблема емоційного вигорання безпосередньо досліджувалася багатьма зарубіжними, радянськими та українськими вченими (М.Борисова, Н.Булатевич, М.Воробйова, О.Гнездилова, М.Горохова, Т.Зайчикова, Ю.Жогно, А.Коновальчук, Н.Назарук, Т.Овсянникова, J.Cedoline, S.Brenner, R.Bentall, B.Farber, H.Freudenberger, L.Friedman, A.Lotan, J.Malanowski, C.Maslach, L'.Spaniol, J'Caputo та ін.). Зокрема, в Україні дослідження синдрому вигорання як наслідку емоційної напруженої діяльності здійснювали такі дослідники як Ю.Александров, І.Андрух, Л.Леженіна, В.Медведев, О.Петренко, О.Хайруллін та ін. [1-6 та ін.].

Визначення не вирішених раніше аспектів проблеми

Емоційна стійкість як складова емоційної сфери особистості визначає розвиток емоційного вигорання. Отже, виникає необхідність формування емоційної стійкості як умови профілактики професійно-особистісних деформацій військовослужбовця інженерних військ, зокрема його емоційного вигорання. Система профілактичних заходів повинна бути передбачена психологічним супроводом його професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

Емпіричне дослідження здійснювалося у природних умовах в процесі службово-бойової діяльності. Результати діагностичного дослідження свідчать про невисокий рівень емоційної стійкості, обмежений репертуар вмінь саморегуляції, невизначеність «синдрому вигорання» у військовослужбовців зі службовим стажем 1-2 роки. У формульному експерименті брали участь: контрольна група (КГ) - 55 військовослужбовців; експериментальна група (ЕГ) - 52 військовослужбовця. Вік учасників - 25-50 років. Формульний експеримент орієнтований на вивчення динаміки розвитку досліджуваної психологічної властивості в процесі активного впливу дослідника на умови виконання діяльності. Під час роботи використовувались методи дослідження, які дозволяють виявити: вихідний (початковий) рівень емоційної стійкості військовослужбовців, рівень саморегуляції і характер регуляторних вмінь; характер залежності між емоційною стійкістю, рівнем саморегуляції і вигоранням; динаміку цих характеристик; залежність формування емоційної стійкості від рівня розвитку саморегуляції. Використовувались методики діагностики рівня емоційного вигорання В.Бойка, сформованості вмінь саморегуляції діяльності О.Осницького, модифікована форма В опитувальника FPI, методика багатфакторного дослідження особистості Р.Кетелла №105 (опитувальник - 16 PF) і малюнковий метод фруструючих ситуацій С.Розенцвейга.

Під час формульного експерименту в ЕГ було апробовано програму психопрофілактики синдрому емоційного вигорання молодих військовослужбовців інженерних військ. Її ефективність визначалася за результатами діагностики, проведеної на четвертому і п'ятому роках професійної діяльності. В основу експериментальної психопрофілактичної програми було покладено ідеї когнітивної психотерапії емоційних розладів (А.Бек, А.Елліс), прийоми саморегуляції, техніки соціально-психологічного тренінгу (С.Макшанов, І.Вачков, Л.Петровська та ін.). Метою реалізації цієї програми є психопрофілактика емоційного вигорання військовослужбовця інженерних військ через підвищення його особистісних ресурсів (компетентності у професійному спілкуванні і взаємодії), креативності, впевненої поведінки і т. п., вирішення проблемних ситуацій в процесі службово-бойової діяльності, у цілому на свідому зміну, що визначається як усвідомлена активність суб'єкта взаємодії, яка спрямована на гармонізацію його особистісного і професійного буття (С.Макшанов).

У межах цієї програми психолог повинен здійснювати роботу за усіма основними напрямками своєї діяльності: психодіагностичну, психопрофі-

лактинну, психокорекційну, проводити психологічне консультування і психотерапію, а також вести просвітницьку діяльність з проблеми емоційного вигорання у військовому середовищі.

Реалізація програми містить 3 етапи: діагностичний, інформувальний та тренувальний. Діагностичний та інформувальний етапи спрямовано на самодослідження, доцільне насичення військовослужбовців інформацією, а тренувальний етап - на вироблення вмінь і навичок емоційної саморегуляції, підвищення ефективності професійної діяльності і спілкування. Таким чином, реалізація програми враховує наступність етапів теорії діяльності від діагностичного до інформувального (що припускає також самодіагностику) і тренувального.

Програма будується на принципах свідомої зміни когнітивних установок та ефективності діяльності, коли військовослужбовець є суб'єктом змін в

умовах певним чином організованого середовища. Як прийоми, що використовуються у межах експериментальної програми, використовуються дискусії, рольові ігри, невербальні способи взаємодії, проєктивні техніки та ін.

Розглянемо результати формульованого експерименту за такими критеріями: емоційна стійкість, розвиток регуляторних вмінь, прояв емоційного вигорання. Кількість військовослужбовців зі стажем служби чотири роки порівняно із їхніми колегами (два роки службового стажу) скоротилася: у КГ - 52 військовослужбовця, в ЕГ - 53.

Проаналізуємо динаміку такого критерію, як емоційна стійкість. Результати першого діагностичного зрізу подано у таблицях 1-2.

Таблиця 1

Значення ϕ^* критерію за шкалами особистісних опитувальників

Шкали, фактори	Значення ϕ^* критерію
Фактор С	1,46
Шкала №4	1,39
Шкала № 11	1,35

Таблиця 2

Рівень емоційної стійкості військовослужбовців зі службовим стажем 2 роки (у %)

Шкали, фактори	КГ			ЕГ		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Фактор С	59	-	41	45	-	55
Шкала № 4	34	44	22	41	48	11
Шкала № 11	45	-	55	58	-	42

У результаті обчислень отримані емпіричні значення критерію ϕ^* було порівняно із критичними, що дозволило зробити висновки про невірність прояву розбіжностей між двома вибірками. В процесі експерименту діагностика емоційної стійкості здійснювалася ще двічі - на четвертому і п'ятому роках служби. Результати діагностики подано у таблицях 3-4.

Оцінка вірогідності зрушення в значеннях досліджуваної ознаки проводилася за допомогою G-критерію знаків. Критерій знаків G призначений для встановлення загального напрямку зрушення досліджуваної ознаки. Він дозволяє встановити, у який бік у вибірці у цілому змінюється значення

Таблиця 3

Рівень емоційної стійкості військовослужбовців зі службовим стажем чотири роки (у %)

Шкали, фактори	КГ			ЕГ		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Фактор С	63	-	37	55	-	46
Шкала №4	31	45	24	25	51	24
Шкала №11	44	-	56	49	-	51

Таблиця 4

Рівень емоційної стійкості військовослужбовців зі службовим стажем п'ять років (у %)

Шкали, фактори	КГ			ЕГ		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Фактор С	62		38	72		28
Шкала №4	22	52	26	6	57	37
Шкала №11	40		60	36		64

вимірюваної ознаки при переході від першого виміру до другого: чи змінюються показники убик поліпшення, підвищення або посилення або, навпаки, убик погіршення, зниження або послаблення. Критерій знаків G застосуємо і до тих зрушень, які можна визначити лише якісно, і до тих зрушень, які можуть бути обмірювані кількісно.

В процесі аналізу було підраховано кількість позитивних, негативних і нульових зрушень за кожною шкалою у кожній із вибірок для виявлення «типових» знаків зміни оцінок. Максимальні кількості «нетипових» знаків, що менш часто зустрічаються, при яких зрушення у «типовий» бік ще можна вважати суттєвими, є критичними значеннями критерію знаків G. Для визначення характеру зрушення було здійснено порівняння емпіричного і критичного значень G за кожною шкалою і за сумою шкал. У результаті аналізу було встановлено,

що в ЕГ за шкалою «Фактор С» $G_{\text{емп.}}=17$, $G_{\text{емп.}} \leq G_{\text{кр.}}$, за шкалою №4 $G_{\text{емп.}}=16$, $G_{\text{емп.}} \leq G_{\text{кр.}}$, за шкалою №11 $G_{\text{емп.}}=14$, $G_{\text{емп.}} \leq G_{\text{кр.}}$. Таким чином, зрушення убик підвищення рівня емоційної стійкості не є випадковим - і за кожною зі шкал окремо, і за сумою шкал. У КГ за шкалою «Фактор С» $G_{\text{емп.}}=20$, $G_{\text{емп.}} \leq G_{\text{кр.}}$, за шкалою №4 $G_{\text{емп.}}=22$, $G_{\text{емп.}} \leq G_{\text{кр.}}$, за шкалою №11 $G_{\text{емп.}}=23$, $G_{\text{емп.}} \leq G_{\text{кр.}}$, отже, зрушення убик підвищення рівня емоційної стійкості є випадковим - і за кожною зі шкал окремо, і за сумою шкал. Таким чином, в ЕГ спостерігається статистично значуще підвищення рівня емоційної стійкості військовослужбовців.

Якісний і кількісний аналізи діагностики дозволили виявити зміну характеру регуляторних вмінь молодих військовослужбовців. Результати діагностики подано у таблиці 5.

Таблиця 5

Розвиток регуляторних вмінь у військовослужбовців на другому і п'ятому роках служби (у %)

Вміння саморегуляції	КГ		ЕГ	
	2 рік	5 рік	2 рік	5 рік
Цілепокладання	71	77	73	92
Моделювання умов	45	51	49	65
Програмування дій	49	55	54	67
Оцінювання результатів	57	64	64	81
Корекція результатів і способів дій	39	48	51	68
Забезпеченість регуляції у цілому	51	55	62	79
Упорядкованість діяльності	49	59	55	73
Деталізація регуляції дій	46	55	61	77
Обережність у діях	51	44	60	48
Впевненість у діях	49	58	59	75
Ініціативність у діях	38	49	42	69
Практична реалізуємість	60	69	63	77
Усвідомленість дій	81	87	89	97
Орієнтація на оцінний бал	70	56	68	49
Гнучкість	47	56	64	74
Втягнутість корисних звичок у регуляцію дій	36	45	39	53

Із зазначених даних видно, що у військовослужбовців зі службовим стажем п'ять років порівняно з їхніми колегами (службовий стаж два роки), знизилися кількісні показники за такими вміннями, як обережність у діях, орієнтація на оцінний бал. Сформувалися вміння: моделювання умов, корекція результатів і способів дій, упорядкованість діяльності, деталізація регуляції дій, впевненість у діях, ініціативність у діях, практична реалізуємість.

Для виявлення вірогідності розбіжностей між КГ та ЕГ скористалися критерієм Фішера ϕ^* . У результаті обчислень отримані емпіричні значення критерію ϕ^* було порівняно із критичними, що дозволило зробити висновки про вірогідність прояву розбіжностей між КГ та ЕГ військовослужбовців зі службовим стажем п'ять років (табл. 6).

Таблиця 6

Значення критерію ϕ^* , що характеризують рівень саморегуляції

Регуляторні вміння	Значення критерію ϕ^*	Рівень значущості ($p \leq 0,05$)
Цілепокладання	2,11	0,02
Оцінювання результатів	1,93	0,03
Корекція результатів	2,07	0,02
Забезпеченість регуляції у цілому	2,21	0,02
Деталізація регуляції	2,17	0,02
Впевненість у діях	1,83	0,03
Гнучкість	1,92	0,03
Ініціативність	2,08	0,02

Результати вивчення синдрому емоційного вигорання у молодих військовослужбовців зі службовим стажем два і п'ять років подано у таблиці 7.

Таблиця 7

Сформованість фаз синдрому емоційного вигорання (у %)

Службовий стаж	Фази					
	«Напруження»		«Резистенція»		«Виснаження»	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
2-й рік	13,9	9,5	7,5	4,4	1,9	0
5-й рік	17,9	5,4	11,3	0	10,6	0

В ЕГ спостерігається статистично значущий розвиток вмінь саморегуляції, і, насамперед, змінилися функціональні вміня і динамічні характеристики саморегуляції. Найбільш сформованою фазою у військовослужбовців КГ та ЕГ є фаза «Напруження». Ієрархія фаз залежно від їхньої сформованості виглядає у такий спосіб: а) «напруження»; б) «резистенція»; в) «виснаження».

Таким чином, результати вивчення ступеня виразності різних симптомів синдрому емоційного вигорання у молодих військовослужбовців дозволяють зробити такі висновки:

у фазі «напруження» переважним симптомом є симптом «загнаності у клітку»; у фазі «резистенції» - «неадекватне вибіркове реагування»; у фазі «виснаження» - «емоційного дефіциту»;

найменш вираженим симптомом у фазі «напруження» є «тривога і депресія»; у фазі «резистенції» - «емоційно-моральна дезорієнтація»; у фазі «виснаження» - «психосоматичні і психовегетативні порушення»;

у цілому у структурі синдрому емоційного вигорання домінуючою є симптом - «загнаності у клітку»; найменш виражений симптом - «психосоматичні і психовегетативні порушення» (табл. 8).

Таблиця 8

Змістовна характеристика фаз синдрому емоційного вигорання

Фаза «напруження»	Фаза «резистенції»	Фаза «виснаження»
а) «загнаність у клітку»	а) неадекватне вибіркове емоційне реагування	а) емоційний дефіцит
б) незадоволеність собою	б) розширення сфери економії емоцій	б) особистісна відстороненість
в) переживання психотравмуючих обставин	в) редукція професійних обов'язків	в) емоційна відстороненість
г) тривога і депресія	г) емоційно-моральна дезорієнтація	г) психосоматичні порушення

Порівнюючі результати вивчення ступеня виразності різних симптомів синдрому емоційного вигорання, можна вибудувати їхню ієрархію (починаючи від менш вираженого). Порівнюючі частку військовослужбовців зі сформованими симптомами і складними, одержуємо: симптоми «загнаності у клітку», «неадекватне вибіркове емоційне реагування», «емоційний дефіцит» як сформовані більш виражені, ніж як такі, що ще формуються.

У цілому структурі синдрому емоційного вигорання характерна така ієрархія симптомів (починаючи із менш вираженого): психосоматичні і психовегетативні порушення; емоційно-моральна дезорієнтація; тривога і депресія; емоційна відстороненість; деперсоналізація; тривога і депресія; редукція професійних обов'язків; переживання психотравмуючих обставин; незадоволеність собою; емоційний дефіцит; неадекватне вибіркове емоційне реагування; загнаність у клітку.

Із метою визначення ступеня погодженості відповідей респондентів проводився аналіз стандартної помилки відхилень. За результатами вивчення однорідності відповідей опитаних військовослужбовців можна зробити такі висновки. Структурі погодженості відповідей відповідає ієрархія симптомів вигорання (у міру зростання): незадоволеність

собою; емоційна відстороненість; неадекватне вибіркове реагування; емоційний дефіцит; деперсоналізація; емоційно-моральна дезорієнтація; загнаність у клітку; психосоматичні і психовегетативні порушення; редукція професійних обов'язків; тривога і депресія; переживання психотравмуючих обставин; розширення сфери економії емоцій. Максимальна однаковість відповідей виражена у симптомі «незадоволеність собою». Максимальний розкид - «розширення сфери економії емоцій».

Для виявлення взаємозв'язку між симптомами вигорання та емоційною стійкістю було використано метод кореляційного аналізу за Пірсоном. У результаті обробки даних виявився статистично значущий позитивний кореляційний зв'язок між емоційною нестійкістю і такими симптомами: «загнаності у клітку» ($r=0,53$), «неадекватного вибіркового емоційного реагування» ($r=0,49$), «емоційного дефіциту» ($r=0,46$). Для вивчення рівня саморегуляції як показника емоційної стійкості було використано методику С.Розенцвейга на вивчення толерантності до фрустрації і способи виходу із фруструючої ситуації. Отримані дані свідчать про частоту відповідей військовослужбовців в екстрапунітивній манері - 37%, на частку інтропунітивних відповідей доводиться 27% і на імпульсивні - 36% (рис. 1).

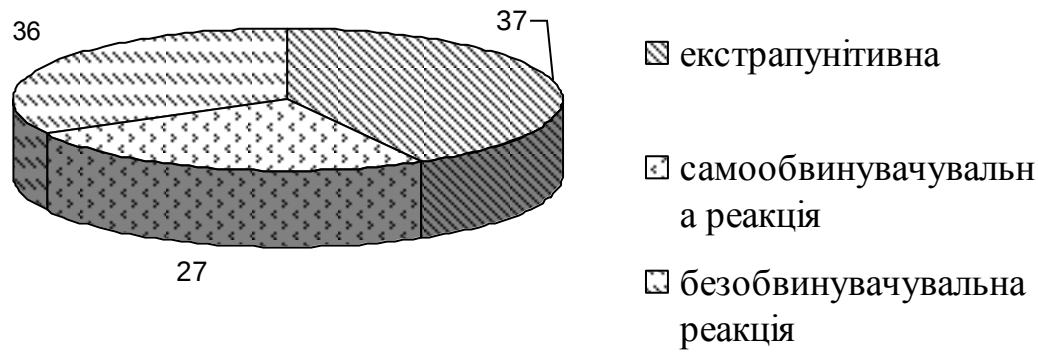

Рис. 1 - Розподіл напрямків реакцій військовослужбовців у фруструючій ситуації (у %)

Такі показники свідчать про збереження переважної спрямованості реакцій військовослужбовців у фруструючій ситуації на своє оточення, у той же час збільшилася кількість військовослужбовців із інторопунітивною та імпунітивною реакціями. Аналіз відповідей обстежуваних показав, що за ти-

пом реакції більший відсоток відповідей доводиться на самозахисний тип реакції - 30%, на перешкоджаюче-домінантний - 32%, а на необхідно-наполегливий тип реакції доводиться - 39% відповідей (рис. 2).

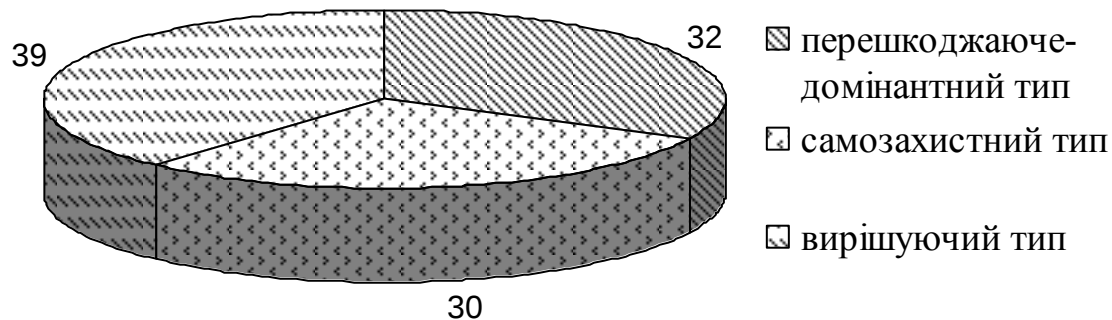

Рис. 2 - Розподіл типів реакцій військовослужбовців у фруструючій ситуації (у %)

Військовослужбовці, що використовують перешкоджаюче-домінантний тип реакції, одержали найбільший відсоток. Використання цього типу реакції припускає досить високий рівень саморегуляції. Порівняльний аналіз результатів діагностики КГ та ЕГ після проведення формувального експерименту свідчить про ефективність запропонованої програми.

Висновки

Таким чином, аналіз результатів формувального експерименту показав, що в ЕГ спостерігається статистично значуще підвищення рівня емоційної стійкості у молодих військовослужбовців інженерних військ. На п'ятому році служби порівняно із другим роком служби змінився характер регуляторних вмінь, знизилася кількісна показники за такими вмінями як, обережність у діях, орієнтація на оцінку. Сформувалися вміня: моделювання умов, корекція результатів і способів дій, упорядкованість діяльності, деталізація регуляції. В ЕГ спостерігається статистично значущий розвиток вмінь саморегуляції, і, насамперед, змінилися функціональні вміня і динамічні характеристики саморегуляції. Військовослужбовці, що використовують перешкоджаюче-домінантний тип реакції, одержали найбільший відсоток. Використання цього типу реакції припускає досить високий рівень саморегуляції. Серед військовослужбовців ЕГ,

на відміну від КГ у незначному ступені виражена фаза «напруження», у той же час серед їхніх колег із КГ спостерігаються усі фази «вигорання». У результаті обробки даних виявився статистично значущий позитивний кореляційний зв'язок між емоційною нестійкістю і такими симптомами «вигорання»: «загнаність у клітку» ($r=0,53$), «неадекватне вибіркове емоційне реагування» ($r=0,49$), «емоційний дефіцит» ($r=0,46$).

Синдром вигорання проявляється більшою мірою у військовослужбовців на п'ятому році служби. Порівняльний аналіз результатів діагностики КГ та ЕГ після проведення формувального експерименту свідчить про ефективність запропонованої програми психопрофілактики синдрому емоційного вигорання. Реалізація програми психопрофілактики синдрому емоційного вигорання може приносити користь вже на діагностичному та інформувальному етапах, оскільки змінює систему професійних знань і мотивації військовослужбовців, вбудовуючи у них нові уявлення про професійні деформації особистості як про прояв професійної стагнації військовослужбовця інженерних військ, формує нову потребу у саморозвитку особистості військовослужбовця із метою збереження професійного здоров'я і духовного благополуччя, забезпечуючи активну діяльність військовослужбовця у цьому напрямку як суб'єкта свідомих змін

власної особистості, а також розвиваючи професійну рефлексію.

У системі професійної підготовки військовослужбовця інженерних військ на етапі його первинної професіоналізації необхідно приділяти спеціальну увагу попередженню вигорання, для чого може використовуватися комплексна система специфічних і неспецифічних способів його підготовки. Специфічні методи виражаються у розвитку професійно значущих якостей особистості, адаптації до стрес-чинників професійної діяльності, неспецифічні методи характеризуються застосуванням засобів і способів саморегуляції емоційного стану, профілактики виникнення емоційної напруженості. Саме сполучення специфічних і неспецифічних методів і було покладено в основу авторської програми психопрофілактики синдрому емоційного вигорання.

Список літератури

1. Александров Ю.В. Професійна деформація співробітників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції: дис... канд. психол. наук. Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2004. 179 с.

2. Андрух І.В. Психологічні умови запобігання емоційного вигорання оперативними співробітниками Служби безпеки України: дис. канд. психол. наук. Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Хмельницький, 2016. 196 с.

3. Леженина Л.М. Психологічні чинники емоційного вигорання слідчих Служби безпеки України: дис... канд. психол. наук. Академія управління МВС України, К., 2009. 190 с.

4. Медведєв В.С. Психология профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел: дис... д-ра психол. наук. Киевский ин-т внутренних дел при Национальной академии внутренних дел Украины. К., 1999. 412 с.

5. Петренко А.В. Психологические особенности профессиональной деформации личности в условиях военно-профессиональной деятельности: дис... канд. психол. наук. Академия Вооруженных Сил Украины. К., 1998. 194 с.

6. Хайрулін О.М. Психологічна профілактика професійного вигорання військовослужбовців Державної прикордонної служби України: дис. ... канд. психол. наук. Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2013. 232 с.

ДИНАМІКА СТРЕСОСТІЙКОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ ЇЇ РОЗВИТКУ

Тептюк Ю.

аспірантка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

DYNAMICS OF STRESS RESISTANCE OF SOCIAL WORKERS DEPENDING ON THE PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF ITS DEVELOPMENT

Teptyuk Yu.

graduate student of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, Ukraine

Анотація

У статті наведено результати формувального експерименту з розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових груп залежно від певних психологічних умов. Після апробації авторської програми було виявлено, що у той час, коли у результаті формувального експерименту в соціальних працівників із експериментальних груп відбулось суттєве зростання рівня стресостійкості, кількісні показники контрольних груп мають незначні зміни, що й засвідчує ефективність запропонованої програми. Соціальні працівники всіх вікових категорій набули нових навичок боротьби зі стресом, навчились ефективно відновлювати емоційну рівновагу, планувати свою діяльність так, щоб зменшити вірогідність появи нових стресорів. Це дозволить більш ефективно виконувати їм свої професійні завдання, взаємодіяти між собою у трудовому колективі, а також зберігати самоконтроль та працездатність у стресогенних ситуаціях професійної діяльності.

Abstract

The article presents the results of a formative experiment on the development of stress resistance of social workers of different age groups depending on certain psychological conditions. After testing the author's program, it was found that while as a result of the formative experiment in the experimental groups of social workers there was a significant increase in stress resistance, quantitative indicators of control groups have slight changes, which indicates the effectiveness of the proposed program. Social workers of all ages have acquired new skills to deal with stress, learned how to effectively restore emotional balance, plan their activities, and, as a result, reduce the possibility to get new stressors. This will allow them to perform their professional tasks more effectively, interact with each other at the work, as well as maintain self-control and ability to work in stressful situations, that can happen in their professional life.

Ключові слова: розвиток стресостійкості, психологічні умови, соціальні працівники, різні вікові групи, стресогенні ситуації, професійна діяльність.

Keywords: development of stress resistance, psychological conditions, social workers, different age groups, stressful situations, professional activity.

Постановка проблеми

Стрес супроводжує людину упродовж усього життя. А для соціального працівника як представника соціономічної професії він зростає багаторазово. Закономірним наслідком цього є зниження рівня його загальної і професійної стресостійкості, що виражається у порушенні когнітивної, емоційної, мотиваційної і поведінкової сфер діяльності. Професійна діяльність соціального працівника належить до групи професій із високою моральною відповідальністю за здоров'я і життя окремих груп населення. Клієнти соціальних служб – це люди із складними життєвими обставинами. І тому специфіка роботи соціального працівника полягає у тому, що, по-перше, йому досить часто доводиться стикатися із ситуаціями, де значне місце посідає горе, розпач, розгубленість, а також, поряд із цим, агресія, неприйняття, ворожість та, навіть, загроза життю та здоров'ю.

Багатократні стресові ситуації, в які потрапляє соціальний працівник під час складної соціальної взаємодії із клієнтами, постійне проникнення у сутність їхніх соціальних проблем, особиста незахищеність та інші зовнішні та внутрішні чинники негативно впливають на його психічне та фізичне здоров'я, підвищують ризик емоційного вигорання та професійної деформації. Тому, безумовно, професійна діяльність у таких ситуаціях потребує наявності певних якостей фахівця. Однією із найважливіших якостей має бути стресостійкість. Від успішного вирішення питань розвитку стресостійкості залежить ефективність професійної діяльності соціальних працівників, здатних підтримувати високу опірність негативним діям, доцільність поведінки, зберігаючи психофізичне благополуччя, здійснюючи пошук шляхів забезпечення успішного функціонування та підвищення безпеки своєї праці. Із цього виходить, що соціальним працівникам необхідно розвивати стресостійкість. Їм необхідно навчитися витримувати високий рівень професійного навантаження, управляти власними емоціями у стресових ситуаціях для збереження психічного здоров'я, вчасно мобілізувати внутрішні ресурси для подолання стресових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сутність феномена стресу було описано у цілій низці його теоретичних моделей, які суттєво відрізняються та одночасно частково доповнюють та розвивають одна одну. У залежності від погляду на природу стресу певною мірою відрізняється розуміння психологічних характеристик такого явища як стресостійкість особистості. Г.Сельє припустив, що кожний стресор викликає в організмі відповідну реакцію певного типу, усі із них мають на меті підвищення опірності організму різними біохімічними шляхами. Вчений назвав це явище за-

гальним адаптаційним синдромом або стресом. Зазначений вище неспецифічний синдром складається із певних функціональних та морфологічних змін в організмі, які по чергово розгортаються як єдиний процес, що складається із трьох стадій: стадії тривоги, стадії резистентності (адаптації) та стадії виснаження [1].

На нашу думку, найближчими до визначення головної сутності цього явища були Р.Лазарус та його послідовники С.Фолкман. Р.Лазарус запропонував власну теоретичну модель стресу з врахуванням перцептивних та когнітивних процесів, які спрямовані на визначення характеру індивідуального реагування на стрес. Автор моделі припустив, що стрес виникає у випадку, коли вимоги навколишнього середовища перебувають на межі або за межами людських можливостей [2]. Психодинамічна модель стресу заснована на положеннях психоаналітичної теорії З.Фрейда, в якій він описав два типи зародження та прояву тривоги. Згідно з першим типом, тривога виникає як реакція на можливу реальну зовнішню загрозу. Другий тип тривоги є травматичним і виникає під впливом неусвідомлюваного внутрішнього джерела, найчастіше через стримування агресивних та сексуальних потягів [3]. Автори інтегративної моделі стресу К.Матені, Д.Ейкок та інші відмітили, що її центральне місце посідає проблема, яка вимагає від людини прийняття рішення [4]. На сучасному етапі розвитку психологічної науки інтегративна модель стресу, як на наш погляд, є найбільш перспективною щодо дослідження цього явища, адже вона містить надбання попередніх теоретичних моделей стресу, визначає його як складне та багатокомпонентне явище та основну увагу приділяє проблемі розвитку стресостійкості особистості.

На радянському і пострадянському просторах проблему стресостійкості ґрунтовно досліджували В.Бодров, Т.Бохан, В.Вілонас, Н.Водоп'янова, Л.Дикая, О.Караяні, Л.Китаєв-Смик, А.Леонова, В.Мільман, О.Маклаков, В.Мясищев, Н.Наєнко, Т.Немчин та багато ін. Українськими науковцями зроблено теж чимало у дослідженні стрес-проблематики. Так, О.Чебикін обґрунтував стрес як актуальну проблему для сучасної молоді. На рівні докторських дисертацій І.Аршава досліджувала емоційну стійкість людини та її діагностику, В.Корольчук - психологію стресостійкості особистості, Н.Родіна здійснила системне моделювання у контексті психології копінг-поведінки. О.Тімченко розглядав професійний стрес із позицій його концептуалізації, прогнозування, діагностики і корекції. І.Приходько досліджував проблему психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності, а Л.Карамушка - психологічні чинники професійного стресу у державних службовців.

Визначення не вирішених раніше аспектів проблеми

Відносно розробки проблеми стресостійкості до теперішнього часу не досягнуто не лише концептуальної, але навіть термінологічної єдності. Феномени стресостійкості у різних її формах вивчаються розрізнено, поки ще лише апелюючи до необхідності інтеграції підходів на єдиній теоретичній основі. Останні дослідження вказують на комплексний характер стресостійкості. Між тим сучасний стан проблеми свідчить, що малодослідженим залишається вивчення психологічних умов розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій.

Виклад основного матеріалу дослідження

З метою визначення ефективності впровадження авторської програми, спрямованої на розвиток стресостійкості соціальних працівників, нами було здійснено психодіагностику за допомогою таких методик: «Тест на визначення стресостійкості особистості» (автор В.А. Семіченко), «Шкала особистісної тривожності» (автор Ч.Д. Спілбергер, адаптація Ю.Л. Ханіна), «Шкала активності та оптимізму» (автори І. Шулер та А. Комуніані, адаптація Н.Є. Водоп'янової), «Мотивація професійної діяльності» (автор К. Замфір, під редакцією А.О. Реана), «Методика діагностики рівня самооцінки» (автор Г.М. Казанцева), «Методика діагностики локус-контролю» (автор Д. Роттер, під адаптацією С.Р. Пантелєєва та В.В. Століна), шкала

«Моральна нормативність» у багаторівневому особистісному опитувальнику «Адаптивність» (автори А.Г. Маклаков і С.В. Чермянін), опитувальник «Поведінка у конфліктній ситуації» (автор К. Томас, адаптація Н.В. Гришиної), методика «Індикатор копінг-стратегій» (автор Д. Армїхан, адаптація Н.А. Сироти та В.М. Ялтонського). Результати діагностики за методом «поперечних зрізів» до і після формуального експерименту надали можливість констатувати кількісні та якісні зміни, що відбулися після його завершення.

До складу вибірки увійшли фахівці із соціальної роботи Солом'янського районного центру соціальних служб для сімей, дітей та молоді та соціальні працівники районної державної адміністрації у м. Умань Черкаської області. Кількісні дані, які ми отримали в двох експериментальних (по 15 обстежуваних) та двох контрольних групах (по 15 обстежуваних), були проаналізовані відповідно із рівнями і показниками розвитку стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій.

З метою визначення ефективності формуального експерименту, дослідимо зміну показників загального рівня стресостійкості соціальних працівників різних вікових категорій у експериментальних та контрольних групах, що продемонстровано у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка розвитку стресостійкості соціальних працівників до та після формуального експерименту (у %, n=60)

Рівні			Високий	Середній	Низький
ЕГ	20-39	до	33,33	66,67	0
		після	58,33	41,67	0
	40-59	до	20	80	0
		після	30	70	0
	60+	до	50	50	0
		після	62,5	37,5	0
КГ	20-39	до	44,44	55,56	0
		після	55,56	44,44	0
	40-59	до	27,27	72,73	0
		після	18,18	81,82	0
	60+	до	50	50	0
		після	50	50	0

Виходячи з даних, наведених у таблиці 1, можна стверджувати, що в результаті впровадження авторського тренінгу у фахівців соціальної сфери експериментальних груп показники *високого рівня* стійкості до стресу суттєво зросли. В обстежуваних віком від 20-ти до 39-ти років вони змінились з 33,33% до 58,33%, у соціальних працівників у період середньої дорослості – з 20% до 30%, а у їхніх колег старших за 60 років – з 50% до 62,5%. Такі обстежувані відзначили, що здатні самостійно підтримувати емоційну рівновагу та швидко поновлювати втрачені ресурси стресостійкості. Завдяки стабільній адаптивності до різноманітних стресових ситуацій у професійній діяльності вони відрізняються високою працездатністю, що означає, що такі працівники успішно реалізують себе

у соціальній сфері, вміють безконфліктно спілкуватися із клієнтами, колегами та керівництвом, що забезпечує високу ефективність їх професійної діяльності загалом.

Показники *середнього рівня* стресостійкості після формуального експерименту зменшились в усіх вікових групах. Кількість обстежуваних у період ранньої дорослості знизилась з 66,67% до 41,67%, фахівців соціальної сфери віком від 40-ка до 59-ти років – з 80% до 70%, а їхніх найстарших колег – з 50% до 37,5%. Такі обстежувані зізнались, що хоча у більшості стресогенних ситуацій вони здатні регулювати власні емоції, виконувати на належному рівні професійні задачі та підтримувати оптимальний рівень працездатності, у нових для них стресових ситуаціях вони починають хвилюва-

тися, у зв'язку з чим можуть вчасно не зорієнтуватися щодо власних дій, необхідних у конкретному випадку, що, у свою чергу, може призвести до тимчасового зниження їхньої працездатності. Також працівники із середнім рівнем стійкості до стресу потребують більше часу для відновлення емоційної рівноваги та повернення до працездатного стану. Однак, після тренінгу вони рішуче налаштовані розвивати рівень своєї стресостійкості у майбутньому, набувати нових навичок боротьби зі стресом. До та після проведення тренінгу не було виявлено жодного респондента із *низьким рівнем* стресостійкості, що може лише вказувати на відсутність негативної динаміки. У той час, коли у результаті формульованого експерименту у соціальних працівників експериментальних груп відбулось суттєве зростання рівня стресостійкості, кількісні показники контрольних груп мають незначні зміни, що засвідчує ефективність запропонованої програми.

Варто додати, що, формульований експеримент позитивно вплинув на розвиток всіх компонентів стресостійкості соціальних працівників. За усіма складовими емоційно-мотиваційного компонента, такими як рівень особистісної тривожності, оптимізм та активність, мотивація професійної діяльності спостерігаються позитивні зміни. Відбулось зменшення кількості обстежуваних із високим рівнем особистісної тривожності, вираженим песимізмом та пасивністю, а також збільшення фахівців соціальної сфери із середнім та низьким рівнями тривожності як особистісної властивості, оптимізмом та активністю як рисами характеру. Варто відзначити і підвищення вмотивованості соціальних працівників до самореалізації в обраній професії та кар'єрного зростання.

Після формульованого експерименту прослідковується позитивна динаміка розвитку когнітивно-рефлексивного компонента. Виявлено зростання показників високого рівня самооцінки фахівців соціальної сфери усіх вікових груп та одночасне зниження показників за середнім та низьким рівнями досліджуваної властивості. Завдяки

впровадженню тренінгу зросла кількість соціальних працівників з інтернальним локусом контролю та зменшилась з екстернальним. Відбулись позитивні зміни щодо розвитку моральної нормативності у досліджуваних у період ранньої дорослості.

За складовими поведінково-регулятивного компоненту стійкості до стресу спостерігається зростання показників високого рівня та зменшення кількості соціальних працівників із середнім та низьким рівнями. Така динаміка може свідчити про те, фахівці соціальної сфери набули навичок конструктивного вирішення різноманітних конфліктів. Вони навчились адекватно оцінювати стресову ситуацію та проявляти доцільну активність задля її вирішення, використовувати соціальну підтримку як ефективний ресурс стійкості до стресу.

Висновки

Отже, після формульованого експерименту, відбулось зростання показників за високим рівнем стійкості до стресу та зниження за середнім рівнем досліджуваної особистісної властивості. Соціальні працівники усіх вікових категорій набули нових навичок боротьби зі стресом, навчились ефективно відновлювати емоційну рівновагу, планувати свою діяльність так, щоб зменшити вірогідність появи нових стресорів. Усе це дозволить більш ефективно виконувати свої професійні завдання та взаємодіяти між собою у трудовому колективі, а також зберігати самоконтроль та працездатність у стресогенних ситуаціях професійної діяльності.

Список літератури

1. Selye H. Syndrome produced by diverse nocuous agents. Nature. 1936. V.138.
2. Lazarus R.S. Psychological stress and the coping process. N.Y.: McGraw-Hill, 1966. P. 345-371.
3. Фрейд З. Психопатология обыденной жизни. СПб.: Азбука, 2016. 192 с.
4. Stress coping: A qualitative and quantitative synthesis with implications for treatment // Matheny K., Aycok D.W., Hung J.L., Cutlette W.L., Silva-Canella K.A. Counseling Psychologist.1986. Vol.14. P. 499-549.

**ВЛИЯНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ГЕНДЕРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ
НА УСВОЕНИЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА****Нагымжанова К.М.***Д.п.н., доцент, Университет Туран,
г. Нур-Султан***Курманова И.***Магистрант 1-курса, Университет Туран,
г. Нур-Султан***THE INFLUENCE OF INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL AND GENDER CHARACTERISTICS ON
THE ASSIMILATION OF A FOREIGN LANGUAGE****Nagymzhanova K.***Doctor of pedagogical sciences, associate professor,
University Turan, s. Nur-Sultan***Kurmanova I.***Master of 1st course, University Turan, s. Nur-Sultan***Аннотация**

В статье выясняется влияние индивидуально-психологических и гендерных особенностей на усвоение иностранного языка.

Abstract

The article reveals the influence of individual psychological and gender characteristics on the acquisition of a foreign language.

Ключевые слова: гендерная педагогика, современные образовательные технологий, гендерный подход.

Keywords: gender pedagogy, modern educational technologies, gender approach.

Одной из наиболее важных проблем современной гендерной педагогики является научное обоснование и определение конкретных целей, задач и содержания гендерного воспитания на разных возрастных этапах.

Длительное время в обществе существовало четкое разграничение мужских и женских половых ролей основанное на разделении труда. В настоящее время изменения в общественном производстве и характере труда, правовое и политическое равенство полов, повышение роли женщины в обществе привели к размыванию традиционной системы социальных ролей мужчин и женщин, повлияли на половую дифференциацию, способствовали феминизации мужчин и маскулинизации женщин.

Ученые физиологи и психологи считают, что у мальчиков и девочек различное строение мозга и психологическое развитие идет разными темпами и можно сделать следующие выводы:

- в большинстве случаев мозг девочек достигает зрелости раньше, чем у мальчиков;
- девочки обладают лучшими вербальными способностями и в основном общаются через вербальную коммуникацию, мальчики же не способны быстро и точно выражать через слова чувства и реакции;
- женщины лучше контролируют импульсивное поведение, мальчики чаще физически демонстрируют природную агрессию;
- у мужчин лучше развиты определенные части правого полушария, это дает им большие преимущества для пространственного восприятия и абстрактного мышления;

- у женщин лучше функционирует память, мальчики лучше запоминают, если информация имеет логическую связь или она имеет для них важное значение;

- девочки и женщины лучше слышат, чем мальчики и мужчины, иногда мальчикам нужно говорить громче.

Раздельное обучение мальчиков и девочек имеет давние исторические корни. На протяжении длительного периода как в России, так и за рубежом преобладала раздельная форма обучения детей разного пола (мужские и женские гимназии, лицеи и др.). Следует заметить, что раздельное обучение не сводилось только к соблюдению принципа комплектования школ в соответствии с полом детей. Мужские и женские школы должны были отвечать ряду требований, связанных с содержанием обучения, педагогическими кадрами, оборудованием школ. Так, в мужских школах директорами должны были быть обязательно мужчины. В содержании программ мужских школ увеличивалось количество часов по естественно-научным дисциплинам и даже предполагалось изучение ряда предметов на иностранном языке.

Начало изучения иностранного языка – приятный момент в жизни ребёнка. Он поднимается на новую ступень лестницы познания. Но часто движение вперёд в этом направлении идёт не так стремительно и успешно, как хотелось бы учителю, родителям, да и самому ученику. Стремясь научить детей основам иноязычной фонетики, грамматики, обогатить их лексический запас, учитель отодвигает на второй план индивидуальные особенности ребёнка, скорость реакции, психическое здоровье.

Вследствие этого дети не могут равномерно продвигаться вперед в усвоении знаний, так как в основе успешного обучения лежит не только традиционный возрастной принцип.

В основе современных образовательных технологий, в том числе коммуникативной методики обучения иностранным языкам, лежит личностно-ориентированный подход, позволяющий учитывать индивидуальные особенности ребенка, в том числе по половым признакам. Иностранный язык - язык иной страны. Это действительно необычный удивительный и достаточно сложный предмет, на котором дети учатся общаться на иностранных языках.

Цель обучения иностранным языкам необычна - обучение иноязычной культуре. И поэтому очень часто задается вопрос: кому иностранный язык выучить легче? Экспериментальные исследования показали, что наиболее успешными в современной традиционной системе обучения являются левополушарные девочки, наиболее неуспешными - правополушарные мальчики.

Основная цель дифференцированного подхода заключается не столько в обеспечении необходимого минимума в усвоении знаний, умений и навыков, сколько в обеспечении максимально возможной глубины в овладении материалом, надлежащего развития способностей каждого ученика, наибольших сдвигов в развитии каждого ребёнка. Таким образом, дифференциация предполагает собой осуществление развивающего обучения.

Применять гендерный подход возможно на любом этапе урока при работе с любым языковым материалом. Современные исследования показывают, что довольно сильные различия в поведении и обучении мальчиков и девочек обусловлены целым рядом факторов – биологических, физиологических, нейропсихологических, социальных и психолого-педагогических. Данный подход предполагает использование сильных сторон обоих полов [1].

У мальчиков и девочек разные каналы усвоения знаний. Девочки преимущественно воспринимают информацию на слух, к ним подходит вербальный способ обучения, а источник познания для мальчиков – глаза и руки. Для них важна наглядно-прикладная сторона обучения. Следовательно, наиболее эффективен наглядно-практический способ обучения, метод проб и ошибок. Мальчикам свойственен быстрый темп работы и повышенный уровень сложности заданий. Девочки же работают медленнее. Девочки говорят по очереди, а мальчики спонтанно, перебивая друг друга.

Различия мальчиков и девочек в речевом поведении проявляются всесторонне. Произношение у девочек более мобильно, они раньше и легче усваивают фонетические нормативы как в родном, так и в иностранном языке. Словарный запас у девочек превышает лексикон мальчиков. В речи девочек меньше грубых грамматических ошибок. Гендерные различия проявляются и в таких видах речевой деятельности, как чтение и письмо; у девочек более ярко выражены способности к чтению и письму, нежели у мальчиков.

Гендерный подход необходимо использовать с большой осторожностью, нельзя допускать противопоставления полов. Необходимо в совокупности использовать преимущества и преодолевать недостатки тех и других.

Главное отличие умственного развития между девочками и мальчиками состоит в том, что мальчики более любознательны – они везде лезут, все пытаются попробовать, очень активны и неусидчивы. Девочки же предпочитают развиваться по шаблону, оттачивая каждое конкретное задание со всех сторон и изучая только то, что от них требуют [2].

Таким образом, можно сделать вывод, что ни один пол не может превосходить другой, потому что мальчики и девочки просто развиваются по-разному и у каждого есть своя сильная и слабая сторона. Педагогическая наука накопила большой арсенал различных методов обучения, но используются они в смешанных классах без учета физиологических особенностей детей. При этом предполагается, что эти методы одинаково приемлемы как для девочек, так и для мальчиков. Однако психофизиологические различия детей заставляют говорить о необходимости дифференцированных методик преподавания. Опыт раздельного обучения пока не вошел в массовую практику. Но формальное разделение учеников на разные классы по признаку пола и при этом использование одинаковых методик обучения не имеет смысла.

Список литературы

1. Земская Е.А., Китайгородская М.А., Розанова Н.И. Особенности мужской и женской речи / Под ред. Е.А. Земской и Д.Н. Шемелева. – М., 1993.
2. Петрова В. А. Гендерные особенности обучения иностранному языку детей младшего школьного возраста: на материале английского языка/Научная библиотека диссертаций и авторефератов [Электронный ресурс]

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

№35(2021)

VOL. 2

ISSN 3353-2389

Polish journal of science:

- has been founded by a council of scientists, with the aim of helping the knowledge and scientific achievements to contribute to the world.
- articles published in the journal are placed additionally within the journal in international indexes and libraries.
- is a free access to the electronic archive of the journal, as well as to published articles.
- before publication, the articles pass through a rigorous selection and peer review, in order to preserve the scientific foundation of information.

Editor in chief – Jan Kamiński, Kozminski University

Secretary – Mateusz Kowalczyk

Agata Żurawska – University of Warsaw, Poland

Jakub Walisiewicz – University of Lodz, Poland

Paula Bronisz – University of Wrocław, Poland

Barbara Lewczuk – Poznan University of Technology, Poland

Andrzej Janowiak – AGH University of Science and Technology, Poland

Frankie Imbriano – University of Milan, Italy

Taylor Jonson – Indiana University Bloomington, USA

Remi Tognetti – Ecole Normale Supérieure de Cachan, France

Bjørn Evertsen – Harstad University College, Norway

Nathalie Westerlund – Umea University, Sweden

Thea Huszti – Aalborg University, Denmark

Aubergine Cloez – Université de Montpellier, France

Eva Maria Bates – University of Navarra, Spain

Enda Baciú – Vienna University of Technology, Austria

Also in the work of the editorial board are involved independent experts

1000 copies

POLISH JOURNAL OF SCIENCE

Wojciecha Górskiego 9, Warszawa, Poland, 00-033

email: editor@poljs.com

site: <http://www.poljs.com>